

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FELSEFE BİLİM DALI

**BERTRAND RUSSELL'IN METAFİZİK ÜZERİNE
DÜŞÜNCELERİ**

Dilek KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Ercan SALĞAR

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından birisi şüphesiz İngiliz filozof, Bertrand Russell olmuştur. Onun bu kendi ulusunu aşan şöhretinin önemi iki yönden gelmektedir. Bunlardan birisi, felsefi çalışmalarının etkisi diğeri ise, aktivist yönünün olmasıdır. Russell'ın aktivist yönü özellikle de insan haklarını ve ifade özgürlüğünü savunmasından kaynaklanmaktadır. Onun I. ve II. Dünya Savaşlarına, Amerika'nın Vietnam işgaline ve İsrail'in Filistin üzerindeki baskılarına karşı vermiş olduğu mücadeleler bunlardan en bilindik olanlarıdır. Nitekim Russell bu yönüyle 1950 yılında Nobel ödülüne layık görülmüştür.

Russell'ın felsefi çalışmalarına bakıldığında, her şeyden önce onun çağdaş felsefe içerisinde, analitik felsefe olarak adlandırılan yeni bir ekolün kurucularından olması dikkate değerdir. Russell'ın matematik ve mantık ekseninde yapmış olduğu çalışmalar, felsefe tarihinde içerisinde bir felsefe yapma biçimi olarak dikkate alınmaktadır. Russell, matematik ve mantık ekseninde yapmış olduğu çalışmalar bağlamında metafiziğe dair bakışını kısmen de olsa ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Russell, metafiziği kuramsal bir çerçeveye taşıyarak mensubu olduğu analitikçi filozoflardan farklı bir tavır sergilemiştir.

Russell'ın genel felsefesinin oluşumunda metafiziğin yerinin önemli olduğu ve bunun uluslararası literatürde bilindiği, fakat ne yazık ki ülkemizde neredeyse hiç bilinmediği görülmektedir. Dolayısıyla da Russell'ı bu açıdan incelemeyi gerekli gördük.

Bu çalışmanın hem oluşum hem de yazım aşamasında benden desteklerini hiç esirgemeyen, hatta telkinleriyle motivasyonumu sürekli canlı tutan değerli danışman hocam Doç. Dr. Ercan Salğar'a, tez yazım sürecimde eleştiri ve katkılarıyla destek olan Doç. Dr. Zübeyir Ovacık ve Doç. Dr. Mustafa Yeşil hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin her aşamasında benden manevi desteğini eksik etmeyen bölüm arkadaşım Nergüzel Çolak'a ve aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek KAYA
	Numarası	194266001008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe/Felsefe
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ercan SALĞAR
	Tezin Adı	Bertrand Russell'ın Metafizik Üzerine Düşünceleri

ÖZET

Bertrand Russell, felsefe çevrelerinde genellikle analitik felsefenin kurucularından biri olarak bilinmesinin yanı sıra matematik ve mantık gibi alanlardaki çalışmalarıyla da tanınmaktadır. Buna karşın Russell'ın metafiziğe yönelik görüşleri fazla bilinmemektedir, çünkü dini inançları yadsımasına dayanarak metafiziği reddettiği düşünülmektedir. Bu bakış açısı, Russell'ın metafizik anlayışını felsefe tarihi içerisinde hep gölgede bırakmıştır. Russell'ın eserleri dikkate alındığında onun metafizik hususunda hem üyesi olduğu analitik felsefe filozoflarından belirli düzeyde farklı düşündüğü hem de bu alanda özgün orijinal

görüşlerinin olduğu görülmektedir. Bu farkındalıkla çalışmamızda Russell'ın metafizik üzerine düşüncelerini açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymayı amaç edindik.

Bu maksatla, çalışmamızı üç ayrı bölüm halinde tasarladık. Birinci bölümde, Russell'ın yaşamına, entelektüel eğilimlerine ve eserlerinin kronolojik olarak belirtilmesine yer verilmektedir. İkinci bölümde Russell'ın felsefesinin temelini oluşturan mantık, bilgi, dil ve anlam konuları analiz edilerek metafizik konusunun hem ontolojik hem de epistemolojik yönleri ortaya konulmaktadır. Üçüncü bölümde ise ilk önce metafizik teriminin tarihsel süreç içerisinde hangi filozoflar tarafından nasıl ele alındığı ortaya konulmaktadır. Daha sonra analitik felsefenin metafiziğe olan tutumundan hareketle, mantıksal atomculuk ve mantıksal pozitivizmin önde gelen düşünürleri bağlamında metafiziğin nasıl ele alındığına değinilmektedir. Nihayetinde Russell'ın metafizik hakkındaki genel görüşlerine yer verilerek bir sonuca varılmaktadır. Buna göre Russell'ın analitik felsefe geleneği içerisinde meslektaşlarından farklı olarak metafiziğe belirli bir düzeyde yer verdiği görülmektedir. Russell önemli bir ayrımla dini inançları metafiziğin dışında tutarak metafiziğe akıl ve bilim temelinde bir yer açmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bertrand Russell, metafizik, analitik felsefe, din, anlam.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Dilek KAYA
	Numarası	194266001008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe/Felsefe
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ercan SALĞAR
	Tezin İngilizce Adı	Bertrand Russell's Thoughts On Metaphysics

ABSTRACT

Bertrand Russell is generally known in philosophical circles as one of the founders of analytical philosophy, as well as known for his work in areas such as mathematics and logic. On the other hand, Russell's views on metaphysics are not well known because he is thought to reject metaphysics based on his denial of religious beliefs. This point of view has always overshadowed Russell's understanding of metaphysics in the history of philosophy. Considering Russell's works, it is seen that he both thinks differently from the philosophers of analytical philosophy, of which he is a member, and has original original views in this field.

With this awareness, we aimed to present Russell's thoughts on metaphysics in a clear and understandable way.

For this purpose, we designed our study in three separate parts. In the first chapter, Russell's life, intellectual tendencies and chronological description of his works are given. In the second part, both the ontological and epistemological aspects of metaphysics are revealed by analyzing the logic, knowledge, language and meaning issues that form the basis of Russell's philosophy. In the third part, firstly, it is revealed how the term metaphysics was handled by which philosophers in the historical process. Then, starting from the attitude of analytical philosophy to metaphysics, it is mentioned how metaphysics is handled in the context of logical atomism and logical positivism's leading thinkers. Finally, a conclusion is reached by including Russell's general views on metaphysics. Accordingly, it is seen that Russell, unlike his colleagues, gives a certain place to metaphysics within the tradition of analytic philosophy. Russell, with an important distinction, excludes religious beliefs from metaphysics and opens a place for metaphysics on the basis of reason and science.

Keywords: Bertrand Russell, metaphysics, analytical philosophy, religion, meaning.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
Kısaltmalar.....	ix
GİRİŞ	1
1. BERTRAND RUSSELL’IN YAŞAMI VE YAPITLARI.....	6
1.1. Russell’in Yaşamı.....	6
1.2. Russell’in Entelektüel Eğilimlerinin Oluşum ve Gelişimi	8
1.3. Russell’in Yaşam Serüveninde Bırakmış Olduğu Etkiler	13
1.4. Russell’in Yapıtları.....	14
1.4.1. Gençlik Dönemi Eserleri	15
1.4.2. Olgunluk Dönemi Eserleri	16
1.4.3. Yaşlılık Dönemi Eserleri	17
2. BERTRAND RUSSELL’IN FELSEFESİ.....	18
2.1. Mantığın Tarihçesi ve Russell’in Mantık Çalışmaları.....	19
2.2. Russell’in Bilgi Anlayışı	26
2.2.1. Tanışıklık ve Betimleme Yoluyla Bilgi Edinme.....	28
2.2.2. Betimlemeler Kuramı	31
2.2.2.1. Belirli Betimleme ve Belirsiz Betimleme Ayrımı	34
2.2.2.2. Özel Adlar	37
2.2.3. Betimlemeler Kuramı İçerisindeki Temel Semantik Sorunlar	39
2.2.3.1. Eş Gönderimli Terimler.....	39
2.2.3.2. Gönderimsiz Terimler	41
2.2.3.3. Varlık Tümceleri	43
2.3. Mantıksal Atomculuk Felsefesi	46
2.3.1. Mantıksal Atomculuk Karşısında Klasik Gelenek ve Evrimcilik.....	48
2.3.2. Nihai Gerçekler: Atomik, Negatif, Genel	50

3. ANALİTİK FELSEFEDE METAFİZİK VE RUSSELL'IN METAFİZİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ.....	53
3.1. Metafizik Kavramının Kavramsal ve Tarihsel İncelenmesi	53
3.2. Analitik Felsefede Metafiziğin Yeri ve Önemi	59
3.2.1. G. Edward Moore ve Mantıksal Atomculuk.....	62
3.2.2. Wittgenstein ve Dilin Sınırları	64
3.2.3. Mantıkçı Pozitivistler ve Analitik Felsefe: Carnap ve Ayer.....	68
3.3. Russell'ın Felsefesinde Metafiziğin Yeri ve Önemi	79
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	91

Kısaltmalar

A.g.e. : Adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

M.Ö. : Milattan Önce

s.y. : Sayfa yok

y.y. : Yıl yok

Y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Bilindiği kadarıyla “metafizik” terimini ilk kez Aristoteles’in takipçilerinden Rodoslu Andronicus (M.Ö. 1. y.y. ?) kullanmıştır. Andronicus, hocası Aristoteles’in eserlerini sınıflandırırken “metafizik” terimini fizik konularından sonra gelenler anlamında kullanmıştır. Burada "fizik" terimi "doğa" terimiyle eşanlamlı kullanıldığı için metafizik terimi süreç içerisinde “doğadan sonra”, “doğa ötesi” ve “deneyim ötesi” gibi anlamlar kazanmıştır (İyi, 2018: 9-10). Ayrıca metafizik zamanla deneyim ötesi alana ilişkin felsefe, teoloji, ontoloji ve epistemoloji ile de ilişkilendirilerek çok boyutlu bir alanda kendini göstermektedir.

Ortaçağda metafizik, ağırlıklı olarak teolojik anlamda kullanılır. Bu dönemde gerçekliğe ilişkin araştırma doğadan ayrı ve onu aşan, doğadan daha üstün niteliğe sahip var olanların araştırılması olarak kendini gösterir¹ (İyi, 2018: 10).

On yedinci yüzyıla gelindiğinde, metafizik ile bilimler arasında bir çekişme olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Aristoteles metafiziği eleştirilerek ona karşı yeni matematiksel doğa bilimi ortaya koyulur (Şulul, 2003: 63). Geleneksel metafiziğe karşı çıkan, dönemin öncü filozofu Bacon’dur (1561-1626). Bacon metafiziğin insan zekasını körelten kısır bir döngü olduğunu belirterek metafiziğe karşı bilimsel bilgiyi savunur. Bacon’dan sonra Descartes, metafiziği yeniden teoloji ile ilişkilendirerek doğal dünyanın zihin ve Tanrı ile ilişkisini göstermeye çalışır (Descartes, 2017: 89-100). Burada Descartes, Tanrı’nın varlık değil, bilginin nedeni olduğuna değinmektedir. Dönemin diğer önemli filozofu olan Leibniz’de metafizik kavram, Descartesçi anlamını korur, ancak Leibniz metafiziği mantığa yaklaştırdığından dolayı Descartes’in öğretisini yeni bir kalıba sokmuştur. Her ne kadar metafiziği mantığa yaklaştırmaya çalışsa da Leibniz açısından da metafizik, teolojidir. Dönem içerisinde “bilginin kaynağı nedir?” sorusunun başlıca ilgi alanı olmasıyla beraber İngiliz filozof John Locke (1632-1704), insan zihninin doğuştan boş bir levha

¹ Bu anlamda özün, insanın ve Tanrı’nın metafizik kapsamına alınması teoloji ile kaynaşmasına örnektir.

olduğunu ve tüm idelerimizin kaynağının duyumlar olduğunu ileri sürerek dolaylı bir şekilde metafiziğin olanaksızlığını ortaya koyar (Locke, 1992: 85-86).

On sekizinci yüzyılda benzer bir çizgide David Hume (1711-1776), bilginin “izlenim” ve “idea” dan oluştuğunu, dolayısıyla metafiziksel ifadelerin en temelde izlenimleri olmadığı için bu alana ilişkin bilginin de olanaksız olduğunu öne sürer. Hatta Hume daha da ileri giderek metafiziğin faydasız tartışma yığınınından başka bir şey olmadığını belirterek bütün metafizik kitapların ateşe atılmasını öğütler (Hume, 1976: 135). Hume sayesinde dogmatik uykusundan uyandırılarak (Kant, 2002: 8) metafiziği problem merkezine alan Kant (1724-1804) ise metafiziği bağımsız bir bilgi alanı olarak irdelemiştir. Kant, bilginin deneyle başlayıp akıl ile şekillendiğini belirterek, metafiziğin olanaksızlığının, aklın diyalektik yapısından, yani aklın bir türlü kusurundan kaynaklandığını ileri sürer (Kant, 2002: 122). Ancak burada Kant, Hume’un aksine metafiziğe karşı tamamen yıkıcı bir tutum takınmayarak metafiziğe pratik akıl alanında yer açar. Diğer bir deyişle Kant, metafiziğin bilim olarak konusunun deney alanının ve düşünce varlığının sınırı olduğunu belirterek bilim olarak metafiziğin olanağını öne sürer (Kant, 2002: 127).

Locke ile başlayan Hume’da gelişen ve Kant’ta son halini alan metafizik eleştirisi, çağdaş felsefede bilimler karşısında hedef tahtası haline gelerek gerçekte önem ve değerinin ne olduğu sorusuna dönüşür. Bu süreçte metafiziğe olumlu veya olumsuz denilebilecek iki ayrı yaklaşım öne çıkar (İyi, 2018: 22). M. Heidegger (1917-1976), H. Bergson (1859-1941) ve K. Jaspers (1883-1969) gibi filozoflar felsefe ve metafiziği özdeş görerek “sezgi” ve “varoluşsal unsurlar” dan hareketle metafiziği temellendirmeye çalışırlarken; B. Russell, L. Wittgenstein (1889-1951) ve R. Carnap (1891-1970) gibi analitik filozoflar da “felsefenin bilimsel olması” ilkesinden hareketle sınınamayan kurgular ve dogmatik savlara yer verilmemesi açısından metafiziği yadsımışlardır. Analitik filozofların gözünde metafizik Kant’ta olduğu gibi akla ya da bilmeye ilişkin bir sorun değil de dil ve anlama ilişkin bir problem olarak görülür (Altuğ, 2006: 36). Bu bağlamda analitik filozofların

nazarında dil ve mantık çalışmaları metafiziği elemek için birer araç olarak değerlendirilir.

Analitik felsefe içerisindeki mantıksal atomculuğun önde gelen düşünürlerinden George E. Moore (1873-1953), birçok metafizik kökenli felsefe sorunun dil ve mantık analizinin ihmal edilmesinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Dolayısıyla Moore, dil ve anlama ilişkin problemde analiz yöntemini esas almış ve metafiziği var olan ve var olmayan arasındaki ontolojik bölünmeye dayanarak çözümlemeye çalışmıştır (Moore, 1968: 67). Bu açıdan Moore'un Russell'ın felsefi yaklaşımını etkilediği söylenebilir.

Analitik felsefesinin diğer bir yaklaşımı olan mantıkçı pozitivizmin önde gelen düşünürlerinden Carnap, Wittgenstein'in "anamlı önermenin çözümlemeye olgusal dünyayla ilişkili olması" savından yola çıkarak geleneksel metafiziği anlamlılık ölçütü bağlamında eleştirir. Burada Carnap, önermenin hangi koşullarda doğru, hangi koşullarda yanlış olduğunu gösteren doğrulanabilirlik ilkesini ölçüt olarak öne sürer (Ayer, 1998: 15). Carnap, anlam çözümlemesi ve doğrulanabilirlik ölçütü bağlamında Tanrı ve ruh gibi metafiziksel sözcüklerin, anlamdan yoksun olduklarını dolayısıyla da bu sözcüklerden oluşan ifadelerin de sahte olduklarını belirtir (Salgar, 2016: 179-185). Carnap ve diğer çevre üyeleri gibi doğrulama ölçütünden hareket eden, ekolün önde gelen diğer bir düşünürü olan Ayer (1910-1989), Wittgenstein'in konu dışı ilan ettiği bilgi kuramını yeniden ele alarak metafiziği bu eksende değerlendirir. Burada Ayer, mantık ve matematiğin de metafizik gibi deneyimden bağımsız olmasına rağmen, bunların metafizikten farklı olarak fiziksel olguları anlamamıza olanak sağladığını söyler. Nitekim Ayer, metafizik savları gerçek anlamlara sahip olmaması ve kuramsal önermeler olamayacakları gerekçeleriyle reddeder (Ayer, 1998: 22).

Her iki yaklaşımda kendini gösteren Wittgenstein ise dil-dünya ilişkisi bağlamında ontolojik temelli bir anlam kuramı önerir. Wittgenstein felsefedeki sahte sorunlara karşı dile sınır getirerek sınırın ötesinde kalan her şeyi saçma olarak ileri sürer (Wittgenstein, 2017: 11). Aslında dilin sınırlanması bağlamında

Wittgenstein'in gayesi, metafizik olanın gösterilmesi ve bilimin önermelerinin ne dereceye kadar bir şeyler söyleyebileceğini göstermektir. Wittgenstein, dilin mantıksal analizi bağlamında metafiziğin dilin mantığının yanlış anlaşılmasından ve kullanılmasından kaynaklı problemler olduğunu söyleyerek metafiziksel sorunların aslında "sahte sorular" olduğunu ileri sürer (Wittgenstein, 2006: 68-69).

Analitik felsefe içerisinde Russell'ın metafiziği, olgusal gerçekçilik sorununa yaklaşımı² açısından önemlidir. Dönem içerisindeki filozofların bilimsel olana ve bilime yönelik tutumlarının artması metafiziğin yadsınmasına ve saf dışı tutulmasına neden olmuştur. Nitekim Russell'ın idealist temelli metafiziğe karşı çıkması, onun da meslektaşları gibi metafiziği reddettiğini düşündürmüştür. Ne var ki Russell, felsefesini kurgusal ve dini duygu içerikli metafiziğe karşın bilimden gelen kuramsal bir metafizik yaratma gayesiyle ortaya koyar. Russell'ın felsefesinde metafiziksel gereksiz şeylerin dilden temizlenmesi için ortaya koymuş olduğu metodoloji mantıksal dil analizidir. Dolayısıyla Russell, dili gereksiz sözcüklerden arındırarak, kuramsal bir metafiziği olanaklı görmektedir. Bu nedenle konu Russell'ın metafiziğe bakış açısının analitik filozofların bakış açısıyla benzer olmadığını göstermek açısından önemlidir.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde çalışmamızın amacı, analitik felsefe içerisinde özellikle de metafiziğe yönelik tutumu açısından müstesna bir yere sahip olan Russell'ın metafiziğe bakışını açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktır. Russell'ın mantık merkezli felsefesi, gerek felsefe tarihi içerisinde gerekse analitik felsefe içerisinde derin etkiler bırakarak akademide bir felsefe yapma tarzı olarak dikkate alınmıştır.

Russell'ın metafiziğe bakışını ortaya koymak maksadıyla çalışmamız üç ana bölüm şeklinde tasarlanmıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde Russell'ın yaşamına, entelektüel eğilimlerine ve konu dâhilindeki eserlerinin kronolojik olarak belirtilmesine yer verilmektedir. Buradaki temel gaye Russell'ın felsefesinin ya da

² Bu yaklaşımda Russell, bilinenin zihinde gizli olduğu, ancak varlık ve temel nitelik açısından bilgiye bağımlı olmadığını ortaya koyar.

dünya görüşünün oluşumunda etkilendiği düşünür, akım ve kurumları tarihsel serüveni ile birlikte açığa çıkarmaktır. Ayrıca bu bölüm bir sonraki bölümün bilgi malzemesini de sağlayarak konuyu aydınlatmamızda yararlı olacaktır.

İkinci bölümde Russell'ın genel felsefesinin temelini oluşturan ve evreni çözümlemede üzerinde durduğu mantık, bilgi, dil ve anlam konuları ele alınıp analiz edilmektedir. Böylelikle üçüncü bölümde ele alınacak olan metafizik konusunun hem ontolojik hem de epistemolojik yönleri ortaya konulmuş olacaktır.

Üçüncü bölümde ise temel gaye olarak Russell'ın metafiziğe olan tutumunun analitik filozoflardan ne yönde farklı olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bunun için de ilk önce metafizik terim ya da kavramının tarihsel süreç içerisinde hangi filozoflar tarafından nasıl ele alındığı ortaya konulmaktadır. Daha sonra analitik felsefenin metafiziğe genel bakış açısından hareketle, mantıksal atomculuk ve mantıksal pozitivizmin önde gelen düşünürleri bağlamında metafiziğin nasıl ele alındığına değinilmektedir. Nihayetinde Russell'ın metafizik hakkındaki genel görüşlerine yer verilerek bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

1. BERTRAND RUSSELL'IN YAŞAMI VE YAPITLARI

1.1. Russell'ın Yaşamı

Britanyalı filozof, matematikçi, tarihçi ve toplum eleştirmeni Bertrand Arthur William Russell, 18 Mayıs 1872'de Galler, Ravenscroft'ta, Lord ve Leydi Amberley'in oğlu olarak dünyaya gelir. Ebeveynlerinin kaybı nedeniyle Pembroke Evi'nde büyükannesi ve büyükbabası ile yaşamaya başlayan Russell için Pembroke Evi, onun on sekizinci yaş gününe kadar hayatında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Russell bu süreçte özellikle büyükannesinin fikirlerinden oldukça etkilenir, çünkü büyükannesi politika ve dinde liberal olan Presbiteryen'dir.³ Büyükannesinin Hristiyan inancı hususunda katılığı, Russell'ın ahlaki düşüncesinin gelişimi açısından büyük oranda etkili olmuştur. Özellikle büyükannesinin Russell'a hediye ettiği bir İncil'de günahla ilgili yazılan pasajdaki “[g]ünah işleme konusunda kalabalığı izlemek istemeyeceksin” (Russell, 2019a: 28) ifadesi Russell'ın ilerleyen yaşamında topluluklara mensup olmaktan korkmamasını sağlar. Ayrıca Russell, yaşamında ailesinden çok uşakların etkili olduğunu “Pembroke Evi'ndeki ilk yıllarım boyunca uşaklar yaşamımda ailemden daha büyük bir rol oynadı” (Russell, 2019a: 33) sözleriyle belirtmektedir. Örneğin Russell'ın büyükannesiyile yaşayan, ev işlerinde görevli olan ve Russell'ın Rollo Amca olarak hitap ettiği kişi, Russell'ın bilimsel konulara ilgi duymasını sağlamıştır.

Russell'ın çocukluğunda anlattıklarını kimsenin dinlememesi, anlattığı şeyleri değerli bulmaması onda çocukluk travmasına neden olur. Dolayısıyla Russell çocukluk merakıyla oluşan fikirlerinden, günlük hayatında neler yaptığına kadar her şeyi kimseyle paylaşmamaya başlar. Ne var ki bu durum Russell'ı bunalıma sürükler. Çocukluğunun ilk dönemlerindeki mutluluk, gençlik dönemlerindeki bunalıma dönüşmüş ve hatta intihar girişimlerine kadar ilerlemiştir. Russell'ın doğaya, kitaplara ve özellikle matematiğe olan ilgisi onu ümitsizlikten korur.

³ Piskoposluğu reddeden İhtiyar Meclisince yönetilen Kalvinist sisteme bağlı kimse için kullanılan tabirdir.

Russell, 1889 yılında matematiğe yönelik ilgisi nedeniyle Cambridge'e gider. Bu süreç Russell için oldukça önemliydi, çünkü kendini diğer yaşlıları ile karşılaştırabildiği ilk andı. Russell bu deneyimini şöyle dile getirir: "İlk önce düşündüğüm şeyleri söyleyebileceğimi ve dehşetle ya da alayla değil ama çok anlamlı şeyler söylemişcesine bana karşılık verildiğini keşfetmem kendinden geçiriciydi" (Russell, 2019a: 73). Russell'ın Cambridge'de ilk arkadaşlarından olan McTaggart, Hegelci idealizmi benimsemesinde önemli bir rol oynar. Russell'ın Hegel etkisinden kurtulması ise Moore ile tanışmasından sonra olur. Russell'ın akademik hayatında düşüncelerinin şekillenmesinde öğretim görevlilerinin aksine çoğunlukla arkadaşları etkili olmuştur. Russell 1894 Haziran'ında Cambridge'den mezun olur.

Russell'ın yaşamına genel bir bakış sunduğumuzda, Russell'ın hem birinci dünya savaşını hem de ikinci dünya savaşını deneyimleyen bir düşünür olduğu görülmektedir. Bu sebepten ötürü Russell'ın felsefi etkilerinin yanında aktivist yönünün de ön planda yer alması kaçınılmazdır. Buna göre Birinci Dünya Savaşı sürecinde Russell, savaş karşıtı söylem ve eylemleri nedeniyle hapis cezasına çarptırılır ki hapis yaşamı onun için oldukça verimli geçer. Bu açıdan savaş süreci Russell'ın öğretim görevliliğinden vazgeçip kendini yazmaya adanması konusunda yönlendirici olur.

İlk savaş sürecinin bitimiyle beraber Russell yazarlık yapmaya devam eder. Ancak Russell'ın ahlaki suçlamalara maruz kalması nedeniyle çalışmalarına karşı negatif bir tutum sergilenir. Russell, bunu şöyle anlatır: "New York idari bölge sicil memuru herkesin önünde katran sürülüp tüy yapıştırılarak cezalandırılmam ve ülkeden sürülmem gerektiğini söyledi" (Russell, 2019a: 489). Böylelikle kimse Russell'ın yayın yapmasına izin vermemiş ve o, geçimini sağlayacak bütün imkânlarını kaybetmiştir. Bu esnada vakıf kurucusu olan Dr. Barnes, Russell'ın gerekli kazancı sağlaması için yardım etmiş ve Russell'ın konferanslar vererek geçimini sağlamasında destek olmuştur. Ne yazık ki 28 Aralık 1942'de Dr. Barnes

ile yaptığı beş yıllık anlaşması bitince Russell yeniden maddi sıkıntı içine düşer. Bu sürede yazdığı *Batı Felsefesi Tarihi* Russell'ın ana gelir kaynağı olmuştur.

Russell, İkinci Dünya Savaşı süresince ise Amerika'da bulunur ve savaşın bitmesiyle İngiltere'ye geri dönerek Trinity Koleji'ndeki beş yıllık profesörlük görevine başlar. 1949'da Russell, Liyakat Nişanı almaya hak kazanmış ve BBC radyosunda konferanslar vermiştir. Russell'ın entelektüel alana yapmış olduğu katkılar onu, gerek ulusal gerekse uluslararası bir üne kavuşturur. Bunun üzerine Russell, 1950 Aralık ayında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülür. Russell, 1953'ün Eylül ayından Ekim ayına kadar BBC radyosunda konuşmalar yayınlamıştır. Russell'ın BBC'de yayınladığı konuşmaların içeriği çoğunlukla nükleer bombası üzerinedir. Bu süreçte Russell'ın toplumsal sorunlara ağırlık vermesinin nedeni, yaşı itibarıyla kendini matematik gibi konular üzerine düşünmek için zihinsel açıdan yorgun görmesidir.

Russell, 1958 Şubat ayında Nükleer Silahsızlanma Örgütü (CND)'nü kurarak kampanyaya başkanlık eder. Aynı yıl içinde başlattığı Nükleer Silahsızlanma Örgütü'nden istifa etmiş ve Yüz Heyeti adlı topluluğa başkanlık yapmaya başlamıştır. Ardından 1963 Ocak ayında da bu heyetten istifa etmiştir. O yıl içinde Russell, Amerikan zulmünü protesto etmeye başlar ve Eylül ayında Bernard Russell Barış Vakfı'nı kurar. Üç yıl sonra Vietnam'daki Amerikan askeri eylemlerini soruşturmak için Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ni kurulmasına öncülük eder. Russell, 2 Şubat 1970 yılında, tam tamına 97 yaşında Galler'deki evinde hayata gözlerini yumar.

1.2.Russell'ın Entelektüel Eğilimlerinin Oluşum ve Gelişimi

Russell'ın ahlak anlayışına bağlı dünya görüşünün şekillenmesi, gençlik döneminde kendini göstermektedir. Bu süreç içerisinde Russell, büyükannesinin katı ahlakçı dayatmaları nedeniyle aşırı bir biçimde günah duygusu ile yüzleşmiştir. Russell bu hususa *Otobiyografi*'sinde şöyle yer verir: “Gözde ilahimin ne olduğu sorulduğunda, ‘Dünyadan bıkmış ve günahımla yükümlü’ diye yanıtladım” (Russell,

2019a: 35). Bundan dolayıdır ki Russell, büyükannesinin ona aşıladığı Hristiyan inancından farklı düşünceleri, günah duygusuna kapılmak korkusu nedeniyle benimsemekten hep çekinmiştir. Ancak bu dönemde dünyanın yuvarlak olduğunu kabullenememesi ve reddetmesi üzerine, bölge papazının Russell'ı ikna etmek için devreye girdiğinde Russell'ın papazla tanışması Russell'ın Ortodoks düşünceyi benimsemesinde etkili olmuştur. Bunun yanında Russell'ın o zamanlar yörede yaşayan ve Yahudi olan Sir Moses Montefiore'yi tanınması ise Hristiyanlık dışında Musevilik inancının da olduğu gerçeği ile yüzleştirmiştir. Kısacası, Russell'ın büyükannesinden edinmiş olduğu ahlaki değer yargıları, zamanla onun öğrenmiş olduğu değer yargılarıyla çatışır duruma gelir.

Russell kendini karşılaştıracığı başka yaşlılarıyla yakınlığı olmadığı için uzun süre zekâsı konusunda da tereddütte kalmıştır. Russell'ın matematiğe olan ilgisi, onun kendisini ve zekâsını tanımaya yol açmıştır. Biraz olsun zekâyâ sahip olduğunu fark ettiği andan Russell şöyle bahseder:

On bir yaşında özel öğretmenim olarak kardeşimle Öklid'e başladım. Bu yaşamımın ilk aşk gibi büyüleyici büyük olaylarından biriydi. Dünyada bu kadar hoş bir şeyin olduğunu hayal etmemiştim. Beşinci önermeyi öğrendikten sonra kardeşim bana onun genelde zor olduğunun düşünüldüğünü söyledi ama ben hiçbir zorluk görmedim. Bu biraz zekaya sahip olabileceğimin kafama dank ettiği ilk andı (Russell, 2019a: 42).

Russell'ın ergenlik çağında şiir, din ve felsefeye yoğun ilgisi olmuştur. Russell bu dönemde belli bir süre için, özel öğretmeni sayesinde aşırı ahlakçı olmaktan kurtulur, fakat ilerleyen süreçte ergenlik konusundaki akılcı bakışı kaybederek tamamen geleneksel görüşleri kabul eder. Dolayısıyla bu onu, kendisinin ahlaksız olduğunu düşündüğü hastalıklı bir ruh haline sokar. Hristiyanlığın lehinde olan rasyonel deliller açısından kuşkuya düşen Russell, bunlara inancının bitmesiyle fazlasıyla acı çekeceğini düşünmüştür. Bu deliller Russell'ın ele aldığı şekliyle Tanrı, ölümsüzlük ve özgür iradedir. Ancak Russell, Tanrı, ölümsüzlük ve özgür irade öğretilerinin kuşkulu görünmesi nedeniyle incelemesini devam ettirmiştir. Konu hakkındaki incelemelerini *Yunanca Egzersizleri* adlı kitaba not etmiştir. Buna göre, başlarda maddeciliği savunurken, daha sonra maddeciliğin imkânsız olduğunu düşünerek Descartesci bir görüş benimsemiştir. Russell, özgür iradeye karşı savlarını on beş

yaşında ortaya koymuştur. On yedi yaşında ise ölümden sonra yaşamın olmadığını düşünmüş, fakat Tanrı'ya inanmaya devam etmiştir. On sekiz yaşında ünlü deneyci ve mantıkçı olan J. S. Mill ile olan diyaloglarından 'Beni kim yarattı? Tanrı'yı kim yarattı?' biçimindeki temel sorularla Neden delilinin yetersizliğini fark etmiş ve ateist olmaya eğilim duymuştur. Başlarda din sorgulamaları Russell'ı mutsuzluğa iteceğinden dolayı korkutmuş olsa da, süreci tamamlamak Russell'ı mutlu etmiştir.

Russell Cambridge'de ilk arkadaşı olan Crompton⁴ ile beraber bolca etik ve metafizik tartışmaları yapmıştır. Entelektüel açıdan Crampton'un Russell üzerinde belirli bir etkisi görülmemektedir. Buna karşın entelektüel yaşamında etkili olan arkadaşı McTaggart (1866-1925), Hegelci bir filozoftur. Dolayısıyla Russell'ın Hegelci bir görüşe sahip olmasında McTaggart'ın etkisi vardır. Russell uzun süre, onun etkisi altında Hegelci idealizmi benimsemiştir. Russell'ın George Edward Moore (1873-1958) ile tanışması ise onun fikirlerini öğrenip, etkisinde kalmasına yol açar ve nihayetinde Russell'ın Hegelci idealizmi terk etmesine sebep olur. Russell, Moore hakkında şöyle der: "Benden iki yaş daha genç olmasına rağmen benim felsefi bakış açımı çok etkilemişti" (Russell, 2019a: 73). Russell bu etkiyle matematik, etik, metafizik ve felsefeye odaklanan felsefi çalışmalar yapar. Özellikle de matematik ve felsefe sorunlarına yönelik ilgisi, onun Öklid dışı geometri felsefesini seçmesine vesile olur. Russell, Öklid dışı geometri felsefesi üzerine çalışmaya devam ederken Alman sosyal demokrasisi üzerine de çalışarak, 1896'da Alman Sosyalizmi hakkındaki mektupları yayınlar ve tezini tamamladığında bütün geometrinin temelleriyle ilgili felsefi sorunları çözdüğünü düşünür.

Russell Amerika'ya döndüğünde (1897) *Geometrinin Temelleri Üzerine Bir İnceleme* adı altındaki tezini yayınlar. Bu yıl aynı zamanda Russell'ın idealizmden kopmaya başladığı yıldır. İdealizmden Moore sayesinde kopmuş ve realist bir felsefeyi benimsemiştir. Russell idealizmden kopuşunu şöyle anlatır: "Duyusal dünyanın gerçek olmadığını düşündükten sonra, masa ve sandalye gibi şeylerin

⁴ Crompton, tanınmış bir Anglikan din adamı ve Hristiyan sosyalist olan John Llewelyn Davies'in yedi çocuğundan biridir. Cambridge Üniversitesi'nin gizli münazara topluluğu olan Havarilerin bir üyesi olan Crompton, filozof Bertrand Russell'in yakın bir arkadaşıydı.

gerçekten var olduklarına inanmak son derece heyecan vericiydi. Ancak benim için konunun en ilgi çekici yanı mantıksal yöndü” (Russell, 2019a: 153).

Russell 1900 Temmuz’ unda Uluslararası Felsefe Kongresi’nde konuşma yapmıştır. Kongrede matematikçi Giuseppe Peano (1858-1932) ile tanışması, onun entelektüel yaşamında dönüm noktası olmuştur. Russell, Peano’nun tüm çalışmalarını toplar toplamaz, onlar üzerinde yoğunlaşmak için Fernhurst’de inzivaya çekilir. Eylül ayını Peano’nun bağıntılar mantığına yönelik yöntemlerini genişletmek için harcar ve görüşlerini Alfred North Whitehead’le (1861-1947) paylaşır. Russell bu süreçten şöyle bahseder:

Zaman entelektüel sarhoşluk zamanlarından biriydi. (...) Çünkü yıllardır matematiğin küme ve asal sayı gibi temel kavramlarını çözümlemeye çalışıyordum. Aniden, birkaç hafta içinde beni yıllardır şaşkına çeviren problemlere kesin olduğu gözükten yanıtlar keşfettim. Ve bu çözümlerin keşfi sürecinde, daha önce filozofların belirsizliğine terk edilmiş alanların kendisi sayesinde gerçek formülün kesinliği lehine ele geçirildiği yeni matematiksel yöntem ortaya koyuyordum (Russell, 2019a: 165).

Ekim’in başlangıcıyla birlikte *Matematiğin İlkeleri*’ni yazmaya başlar. Russell *Matematiğin İlkeleri*’nde, ünlü paradoksu olan Russell Paradoksu’ nu sunar ve matematik ile mantığın özdeş olduğu tezini savunur. Russell, 1902’den 1910’a kadar *Matematiğin İlkeleri*’ni tamamlamakla meşgul olur.

Russell, 1910 ve 1914 yılları arasında savaş yanlısı olmadığını ve diğer insanların da savaşı desteklemediğini göstermek adına akademi camiasından çok sayıda imza toplar. Ancak savaş ilan edildiğinde hepsinin savaşı desteklediğini şu cümlelerle anlatır: “[O]rtalama erkek ve kadınların savaş olasılığından hoşnut olduklarını keşfettim. Aptal gibi, çoğu barışseverin öne sürdüğü şekilde, savaşların zorba ve Machiavellici hükümetler tarafından isteksiz halka dayatıldığını hayal etmişim. ...[Y]ok etmeyi daha fazla sevdiklerini keşfettim” (Russell, 2019a: 260, 261). En yakın arkadaşı Whitehead’ın bile savaş taraftarı çıkması Russell’ı oldukça şaşırtmıştır. Savaşın gerçekleşmesi açısından insanların istekli görünmesi Russell’ı gerilimli bir moda soktuğu için Russell, ateistliğini ilan etmesine rağmen, savaş gerilimi sebebiyle Tanrı’nın sesini duyduğundan bahseder (Russell, 2019a: 262). Bu süreçte matematiksel mantık üzerine dersler vermeye başlayan Russell, toplumsal

sorunlara odaklanması sebebiyle verdiği derslerin boş bir uğraştan başka bir şey olmadığını düşünür ve Ottoline'nin tavsiyesiyle yardımsever bir heyet adına fakir Almanları ziyaret eder. Bu durumun onu, Alman yanlısı olarak göstermesi kaçınılmaz olmuş, hatta Almanların gizli ajanı olarak bile görülmüştür. Russell'ın aştığı günah duygusu, savaşın etkisiyle beraber Russell'ı yeniden sarar. Ayrıca felsefeye olan ilgisi bu zamanlarda yok olur. Savaşın etkisiyle daha çok insanlık ve siyaset üzerine konularla ilgilenir. Savaş ortamının iyice alevlenmesi ile birlikte zorunlu askerlik gelir ve bu süreçte de zamanını zorunlu askerliğe karşı birtakım çalışmalarla geçirir.

Russell zihnin analizi üzerine çalışmalar yaptığı sıralarda henüz yeni yeni kendini gösteren Einstein'ın genel görelilik kuramı üzerine matematikçi Dudley E. Littlewood (1903-1979) ile tartışmalar⁵ yapmıştır. Russell, en basit örneklemeyle, kendilerinin bulunduğu konumdan postaneye kadar olan mesafe ile postaneden kendilerine kadar olan mesafenin aynı olup olmadığı üzerine tartıştıklarından bahseder (Russell, 2019a: 355). Ne var ki Russell, 1922 Ağustos'unda uzay-zaman kavramına açıklık getirmek için *Görelilik Teorisi* adlı makaleyi yayınlar.

Russell 1926'da İngiltere'nin Çinli öğrencilere ateş açması üzerine hem İngiltere'de hem de Çin'de yayınlanan bir kınama yazar. Çin'de yapılması gerekenlere dair görüşlerini *Çin Sorunu* adı altında kaleme almıştır.

Russell, 1931'de felsefesindeki değişimlerden dolayı tekbenciliğin kendisini bunalttığını belirtir (Russell, 2019a: 419). Russell, bu süreçte evreni güzellikleriyle görmesini sağlayan Platoncu felsefe etkisi altındadır. Tekbencilikten bunalmasına yol açan en büyük etken ise fiziğe dair yorumlar olmuştur.

Russell aynı yıl Amerika konferans gezisi sırasında *Özgürlük ve Düzen 1814-1914* adlı eserini yazmak için çalışmalar yapmıştır. Bu sıralar etkisi altında olduğu dikkatsizliği aşabilmek için Russell, küp biçimli yüzey üzerindeki yirmi yedi düz çizgi problemi üzerine çalışmıştır, fakat bunun bir faydasını göremediğini belirtir

⁵ Tartışma içeriği uzay-zaman konusuna dayanmaktadır.

(Russell, 2019a: 458). Bunun üzerine Russell, ikinci bir savaş ortaya çıkma ihtimaline yönelik bir kitap yazmaya karar verir ve bu da *Hangi Barış Yolu* adlı eseri olur. Bir süre sonra ise bıraktığı felsefe çalışmalarına yeniden dönme isteğine girerek, daha çok dil ve olgu üzerine çalışmalar gerçekleştirir.

Russell 1940-1950 yılları arası nükleer sorunlarla ilgilenmeye başlar. Japonya'ya atılan nükleer bombaların insanlık için büyük bir felaket olacağı fikrini ortaya koyarak birtakım eylemlere geçmiştir. Daha sonra hükümet, Russell'ı İngiltere Birlikleri'ne ders vermesi için görevlendirmiştir. Bu süreç içinde Russell, Berlin halkının Rusya'ya direnmesi konusunda halkı ikna etmek için ordu üyesi olarak Berlin'e gönderilmiştir. Russell bu zamanı şöyle anlatır: “Bir ordu üyesi olarak gösteriş yapabildiğim ilk ve tek zamandı” (Russell, 2019a: 546). Komünist karşıtı olması nedeniyle o sıralar İngiliz Hükümeti'nin saygıdeğer kişisi olmuştur.

Russell daha sonraları “nükleer bombası” adı altında BBC'de konuşmalar yapar. Nükleer savaşın tehlikelerine yönelik bir belge yayınlamak için imza toplamaya başlar. Bu yıl ve bundan sonraki yıllar boyunca Russell, nükleer tehlike üzerine yazılar yazmış; daha çok toplumsal sorunlar üzerinde durmuştur.

Russell 1958'in Ekim ayında, arkadaşı Moore'un ölümü üzerine Times'ın isteği doğrultusunda bir ölüm ilanı yazar. 1960 Şubat ayında bir televizyon programında nükleer konular üzerine tartışmıştır. Üç yıl sonra Amerikan zulmünü protesto etmeye başlamıştır. Russell 1964'de Vietnam'daki savaşa yönelik protesto amaçlı yazılar yazmaya devam eder.

1.3. Russell'ın Yaşam Serüveninde Bırakmış Olduğu Etkiler

Russell'ın ortaya koymuş olduğu mantık merkezli felsefe, gerek felsefe tarihinde gerekse analitik felsefe içerisinde derin etkiler bırakmış⁶ ve akademide bir felsefe yapma tarzı olarak dikkate alınmıştır. Onun felsefeye mantık ile giriş yapması; matematik, metafizik, dil, bilgi teorisi, ahlak felsefesi ve felsefe tarihi gibi

⁶ Russell'ın özellikle de dil ve mantık ekseninde yapmış olduğu çalışmalar etkili olmuştur. Bu açıdan mantıksal dil analizi örnek olarak gösterilebilir.

çeşitli alanlara da önemli katkılar sağlamasına yol açmıştır. Ayrıca Russell'ın bu çerçevede ortaya koymuş olduğu bilgiler, Wittgenstein, Carnap, Popper, Quine ve Kripke gibi birçok analitik filozofun görüşlerini bir şekilde etkilemiş ya da biçimlendirmiştir. Özellikle de Russell'ın Wittgenstein'in *Tractatus* adlı eseri üzerinde önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir.

Russell'ın önemli bir filozof olmasının emarelerinden biri de Aristoteles'ten sonra mantığa yeni formunu kazandıran düşünürlerden biri olmasıdır. Nitekim literatürde Russell, Frege ile birlikte modern mantığın kurucularından kabul edilmektedir.

Frege'nin etkisiyle Russell'ın başlattığı analitik felsefeye göre, felsefe sorunlarının birçoğu dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Russell, mevcut olmayan nesnelere varlık atfetme gerekliliğinin dilin mantıksal yapısını yeterince kavrayamamaktan doğduğunu düşünür. Bundan dolayı, dış dünya üzerine bilginizin şekillenmesinde dile çok büyük bir görev düşmektedir. Russell bu gerekçeyle, doğruluğu bize verecek olan dil üzerine önemle durmuştur. Russell'ın bu yöndeki dil çalışmaları oldukça önemlidir, çünkü bu çalışmalar, kendisinden sonra Wittgenstein, Carnap ve Quine gibi analitikçi filozofların fikirlerini biçimlendirmiştir.

1.4.Russell'ın Yapıtları

Bertrand Russell, yaşamı süresince matematik, metafizik, dil, bilgi teorisi gibi çeşitli konuları kaleme almasının yanında, deneyimlediği toplumsal olayları da ele almıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'na tanıklık etmesi onun toplum, ahlak gibi konulara yönelmesinde belirleyici etken olmuştur. Eserlerinin çoğunluğu maddi sıkıntılar içerisinde kaleme alınmıştır. Bunun yanında birçok entelektüel tartışmaları mektuplar üzerinden gerçekleştiği için, eserlerinin bazıları da toplanan mektuplardan oluşmaktadır. Tüm hayatı boyunca çok sayıda kitap, deneme ve mektup yazmıştır.

Russell'ın eserlerini⁷ üç ayrı süreç içerisinde tasnif etmek mümkündür; gençlik dönemi, olgunluk dönemi ve yaşlılık dönemi.⁸

1.4.1. Gençlik Dönemi Eserleri

Russell'ın gençlik döneminde yoğunlaştığı konuların başında etik gelmektedir. Kendisi konuya ilişkin görüşlerini *Yunanca Egzersizleri (Greek Exercises)* adlı kitaba not etmiştir. Russell, Hristiyanlığın lehindeki rasyonel deliller olarak ele aldığı Tanrı, ölümsüzlük ve özgür iradeyi bu kitaptaki notlarında sorgulamıştır. Evliliğinin ilk yıllarına kadar herhangi bir eser kaleme almamıştır. Evliliğinin ilk yıllarında ise Russell'ın entelektüel arzuları şekillenmiş ve bunun üzerine yazmaya karar vermiştir. Bu amaçla ilk özgün çalışma deneyimini Akademi Üyeliği tezinde yaşamıştır. İlk kitabı ise 1896'da Alman Sosyalizmi üzerine yazılan mektuplarından oluşmaktadır. Ancak Russell'ın matematik felsefesine olan yoğun ilgisi, bu kitaba yoğunlaşmamasına yol açmıştır. Dönem aynı zamanda Russell'ın yaşamının entelektüel açıdan en yüksek zamanı olmuştur.

- *Alman Sosyal Demokrasi (German Social Democracy, 1896)*
- *Geometrinin Temelleri Üzerine Bir Deneme (Foundations of Geometry, 1897)*
- *Matematiğin İlkeleri (Principles of Mathematics, 1903)*
- *Felsefi Denemeler (Philosophical Essays, 1910)*
- *Felsefe Sorunları (The Problems of Philosophy, 1912)*
- *Felsefede Bilimsel Yöntem İçin Bir Alan Olarak Dış Dünya Üzerine Bilgimiz (Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy, 1914)*

⁷ Bu bölümde değineceğimiz yapıtlar, Russell'ın kitaplarını kapsamaktadır. Nitekim Russell, yaşamı süresince çok sayıda makale, deneme, mektup ve broşür kaleme almıştır. Eserlerin daha kapsamlı bir bilgisi için ayrıca bkz. Alındığı URL: <https://users.drew.edu/~jlenz/br-bib-articles.html>.

⁸ Russell kendi yaşamını bu üç döneme dağıtarak ele almıştır. Bu üç dönem referans alınarak Russell'ın dönemler içerisinde hangi eserlerini kaleme aldığına değinilmektedir.

1.4.2. Olgunluk Dönemi Eserleri

Russell'ın olgunluk dönemi 1914-1944 yıllarını kapsar. Russell'ın söz konusu savaşları deneyimlemesi, bu süreçte oldukça etkili olmuştur. Russell'ın eserlerinin konuları, bu dönemde çoğunluk olarak siyaset felsefesi, zorunlu askerlik, özgürlük, barış gibi konulardan oluşmaktadır. Ne var ki, konuları açısından kimi eserleri⁹ hapis cezasıyla sonuçlanmıştır. Russell'ın hem hapis cezasına çarptırılması hem de ahlaki suçlamalara maruz kalması maddi kazancına ket vurmuştur. Bu açıdan *Evlilik ve Ahlak*, *Mutluluğun Kazanılması* ve *Erken Çocukluk Döneminde Eğitim* adlı kitapları parasal açıdan en başarılı olduğu eserleridir. Buna ek, Russell'ın felsefi etkisi yönünden öneme sahip olan eserleri de çoğunlukla bu dönem içerisinde kaleme alınmıştır.

- *Mantıksal Atomculuk Felsefesi (The Philosophy of Logical Atomism, 1919)*
- *Matematiksel Felsefeye Giriş (Introduction to Mathematical Philosophy, 1919)*
- *Zihnin Analizi (The Analysis of Mind, 1921)*
- *Çin Sorunu (The Problem of China, 1922)*
- *Endüstriyel Uygarlaşmadan Beklentiler¹⁰(The Prospects of Industrial Civilisation, 1923)*
- *Atomların ABC'si (The ABC of Atoms, 1923)*
- *Icarus ya da Bilimin Geleceği (Icarus, or the Future of Science, 1924)*
- *Göreciliğin ABC'si (The ABC of Relativity, 1925)*
- *Neye İnaniyorum? (What I Believe, 1925)*
- *Erken Çocukluk Döneminde Eğitim (On Education Especially in Early Childhood, 1926)*
- *Maddenin Analizi (The Analysis of Matter, 1927)*
- *Evlilik ve Ahlak (Marriage and Morals, 1929)*
- *Mutluluğun Kazanılması (The Conquest of Happiness, 1930)*
- *Eğitim ve Toplumsal Düzen (Education and Social Order, 1932)*

⁹ *Almanlarla Barış Yapma Önerisi* adlı makalesi buna örnektir.

¹⁰ Eşi Dora ile yazdığı kitaptır.

- *Özgürlük ve Düzen (The Freedom and Organisation, 1934)*
- *Din ve Bilim (Religion and Science, 1935)*
- *Hangi Barış Yolu? (Which Way to Peace?, 1936)*
- *Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Araştırma (An Inquiry into Meaning and Truth, 1940)*

1.4.3. Yaşlılık Dönemi Eserleri

Russell'ın yaşlılık dönemine (1944-1970 yılları arası) bakıldığında, onun düşüncelerinin bu süreçte radikal bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir. Ayrıca eserlerinin konusu felsefe, matematik gibi bireysel entelektüel konulardan ziyade daha çok toplumsal sorunlara yönelik olmuştur.

- *Batı Felsefesinin Tarihi (History of Western Philosophy, 1945)*
- *İnsani Bilgi, Kapsamı ve Sınırları (Human Knowledge, its Scope and Limits, 1948)*
- *Bilimin Toplum Üzerindeki Etkisi (Impact of Science on Society, 1951)*
- *Banliyölerdeki Şeytan ve Diğer Hikâyeler (The Devil and Other Stories in the Suburbs, 1953)*
- *Etik ve Politika Açısından İnsan Toplumu (Human Society in Ethics and Policy, 1954)*
- *Seçkin Kişilerin Kabusları ve Diğer Hikâyeler (Nightmares of the Elders and Other Stories, 1954)*
- *Sağduyu ve Nükleer Savaş (Common Sense and Nuclear Warfare, 1959)*
- *İnsanın Bir Geleceği Var mı? (Has Man a Future?, 1961)*
- *Bertrand Russell'in Otobiyografisi (The Autobiography of Bertrand Russell, 1967-1969)*

2. BERTRAND RUSSELL'İN FELSEFESİ

Bertrand Russell, G.Frege ve E.Moore ile birlikte analitik felsefenin kurucuları arasında yer alır. Onun özellikle de dil ve mantık ekseninde yapmış olduğu çalışmalar, gerek felsefe tarihinde gerekse analitik gelenek içerisinde bir felsefe yapma biçimi olarak dikkate alınmaktadır.

İdealist filozofların ortak anlayışa göre, “hakikat” denilen şey, birleşik karakterli bir bütünlüktür (Çitil, 2012: 57). Dolayısıyla, bütün varlıklar oluş ve bozuluşları açısından birbirlerine bağılırlar. Russell, savın kusurlu olduğunu, yani herhangi bir şeyi bilebilmek için o şeyi oluşturan öğeleri de bilmek gerektiğinin çok da zorunlu olmadığını öne sürmektedir (Russell, 2019a: 716).

Russell’a göre Aristoteles mantığı doğruluğu açık ve seçik olarak bilinmeyen bazı öncüllerden yola çıkarak, birtakım bilgilere ulaşılmasını ima eder. Dolayısıyla Russell açısından ilk olarak bu mantığı ortadan kaldırmak, önemli bir adım olacaktır. Nitekim Russell, Frege’nin de katkılarıyla modern mantığı geliştirir.

Modern mantığın felsefeye en önemli katkılarından birisi de, çözümleyici bir yöntem olarak ele alınabilmesi olmuştur. Buna göre felsefenin öncelikli amacı, evreni meydana getiren şeylerin bir listesini yapmak daha sonra analiz yoluyla en temel unsurlardan yola çıkarak evreni yeniden inşa etmeye çalışmaktır. Russell açısından buradaki analiz, mantıksal analiz; inşa da mantıksal inşadır. Bu noktada Russell evrenin meydana geldiği çokluk listesinin, gereksiz bir şekilde çoğaltılmamasını vurgulamıştır. Russell da Ockhamlı William gibi en basit olanın en doğru olduğu görüşündedir (Russell, 1996a: 98).

Russell’ın analitik felsefeye diğer önemli bir katkısı da dil alanında olmuştur. Ona göre, felsefe sorunlarının birçoğu dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Russell, mevcut olmayan nesnelere varlık atfetme gerekliliğinin dilin mantıksal yapısını yeterince kavrayamamaktan doğduğunu düşünür. Bu nedenle dış dünya üzerine bilgimizin şekillenmesinde dile çok büyük bir görev düşmektedir.

Öte yandan, Russell'ın ahlak görüşlerine bakılırsa, onun üzerine eğildiği konu daha çok din temelli bir ahlak anlayışıdır. Russell, ortaya koyduğu çözümlemeler sonucunda dini inancın mantıktan yoksun olduğunu fark eder. Ona göre Tanrı ve ondan kaynaklanan dini inanç hakkındaki deliller yetersizdir ve onları bilimsel olarak ortaya koymak mümkün değildir. Dini sorgulamalarının ilk evrelerinde *teist* bir anlayışa yakın duran Russell, sonraki evrelerde *agnostik* olduğunu açıkça ifade eder (Russell, 2019a: 48).

Russell'ın metafiziğe ilişkin görüşlerine bakıldığında, bu alana dinden farklı olarak yaklaştığı görülür. Russell'a göre, felsefenin bir işlevi mantıksal analiz ise diğer bir işlevi de metafizik konular üzerine spekülasyonlar yapmaktır (Russell, 1966: 7). Russell böylece kendisinin de öncüsü olduğu analitik gelenek içerisinde, bir anlamda Carnap ve Wittgenstein gibi filozoflardan farklı olarak metafiziğe farklı bir tutum sergilemiş olur. Bu bağlamda çalışmamızın da temel amacı doğrultusunda Russell'ın felsefe çatısı altında, özellikle metafizik ile ilişkili olduğu düşünülen mantık, bilgi, dil ve anlam üzerinden görüşleri ortaya konulacaktır.

2.1.Mantığın Tarihçesi ve Russell'ın Mantık Çalışmaları

Mantık sözcüğü, Grekçe'den gelen *logos*¹¹ sözcüğüne tekabül etmektedir. Köken olarak ise Arapça'da ntk¹² kökünden türeyen bir sözcüktür. Mantık terimi, Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir (Özlem, 2004: 27). Bu anlamda mantığı, “geçerli akıl yürütmenin koşullarıyla meşgul olan, doğru çıkarımın yapısı ve ilkelerini ele alan disiplin” (Cevizci, 2014: 289) olarak tanımlayabiliriz. Çağımızda ise mantık, incelenen bilgi alanlarındaki sistemliliği, dizgeliliği ve düzenliliği veren bilimdir (Çüçen, 2012: 16). Özellikle düşünmenin ve akıl yürütmenin ilke ve kurallarını inceler.

Felsefe tarihi içerisinde, dilimize Arapça'dan geçen ve Batı dillerinde *logic* kavramının karşılığı olan mantık, ilk olarak Yunan düşünce dünyasında ortaya çıkar. Aristoteles, dönemin önemli bir felsefecisi olmakla birlikte mantığı ortaya koyan ilk

¹¹ Logos, akıl, düşünme, yasa, düzen, ilke gibi anlamlara sahiptir.

¹² Ntk, söylemek, dile getirmek, konuşmak gibi anlamlara tekabül eder.

düşünürdür. Burada belirtmek gerekirse mantık ya da *logike* terimi Aristoteles'ten sonra ortaya konulmuştur. Aristoteles, mantık terimine tekabül eden *logos* terimini kullanmış ama daha çok teknik olarak kullanmıştır. Bu anlamda söyleyebiliriz ki, her ne kadar Aristoteles mantık sistemini ilk geliştiren filozof olsa da *logike*, mantık anlamında kullanan ilk düşünür Aleksandros'tur (Afrodiaslı İskender). Buna göre Aristoteles, akıl yürütmeler için analitik (*analytical*) terimini kullanır. Analitik terimi Aristoteles'in ele aldığı biçimiyle akıl yürütmenin figürlere, yani kıyas şekillerine ayrıştırılmasıdır. Aristoteles mantık çalışmasında ilk olarak kıyası ele alarak kıyasın formel biçimlerini ortaya koymaya çalışmış ve bu mantık da geleneksel mantık adıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna ek Aristoteles yalnızca tutarlılığı değil, akıl yürütmenin bilimsel olması açısından doğruluğunu da irdeler. Bu açıdan söyleyebiliriz ki mantık, Aristoteles için düşüncelerin incelenmesini içermektedir (Ross, 2011: 47,48).

Aristoteles, bilgi ve sorunları işleyerek mantığı sistemli hale getiren ilk düşünürdür. Aristoteles'in ortaya koyduğu sistemleştirilmiş mantık ise iki bin yıl boyunca değişikliğe uğramadan önemini korumuş ve kullanılmıştır (Özlem, 2004: 363).

Aristoteles'ten sonraki mantık çalışmaları, Megara mantıkçıları ve Stoa mantıkçıları adıyla anılan iki ekol tarafından devam eder. Stoacılar mantığı metafizikten ayırarak, mantığı şekil ve dil ile ilgilenen bir bilim haline getirmeye çalışmışlardır (Emiroğlu, 2009: 42). Aristoteles'in mantık tezlerinin toplandığı *Organon* adlı eserin Latinceye aktarılması ise daha sonra Ortaçağ'da "Skolastik mantık" adıyla anılan mantık sistemini ortaya koyar (Taşdelen, 2019: 61). Bu anlamda Kant ve çağdaş mantıkçılar, Ortaçağ mantığının Aristoteles'in sistemleştirdiği mantığın ötesine gidemediğini belirtirler.

Rönesans'ı kapsayan on dördüncü ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında ise mantığa dayalı akıl yürütmenin yerini hitabet sanatı olarak adlandırılan retorik alır. Bu zaman aralığında yer alan pek çok düşünür Aristoteles'in sistemleştirdiği mantığın tümüyle yanlış olduğunu kabul eder. Descartes ve Bacon bu açıdan

Aristoteles mantığına karşı koyan isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bacon tūmdengelimine karşı tūmevarım metodunu savunurken; Descartes Aristoteles'in kıyas metodunu eleştirir. Descartes için Aristoteles'in kıyası dōngüseldir, yani dōnūp dolaşıp aynı noktaya geri dōnmektir ki, bu yeni bir şey kazandırmaz (Emiroğlu, 2009: 50). Aristoteles'in mantığının bu dönemde hedef haline gelerek negatif yönde eleştirilmesi, yeni bilim düşüncesinin duyu deneyine temellendirilmesinden dolayıdır (Taşdelen, 2019: 79).

Aristoteles'ten sonra mantıkta devrim niteliğinde ortaya konulan çalışmaların modern dönemde olduğunu söyleyebiliriz. Modern dönemdeki mantık çalışmaları dil problemlerine yönelik ortaya çıkar. Nitekim Aristoteles de mantığını dil ve düşünceye göre düzenlemiştir, fakat modern dönemdeki mantık çalışmalarında dile bakış açısı daha farklıdır. Buna göre dil, klasik mantıkta düşünceleri ifade etme aracı olarak görülürken; modern mantıkta dil, içerikten soyutlanmış evrensel veya matematiksel bir semboller bütünüdür¹³ (Emiroğlu, 2009: 51).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru paradoks meselesi matematikçilerin dikkatini mantığa yönlendirir ve mantık bu bağlamda irdelenir. Russell, Frege ve Peano'nun çalışmalarını incelemesi doğrultusunda klasik mantığın paradokslar meselesini çözemediğini fark eder. Bu doğrultuda Russell, arkadaşı Whitehead ile sembolik mantık adıyla ortaya konulan yeni mantığı öne sürer. Ayrıca bu süreçte mantığının gelişiminin hız kazanması, felsefe tarihi içerisinde önemli yere sahip olan analitik felsefe akımının doğuşuna yol açar. Önceki dönemlerde Aristoteles mantığı ya devam ettirilmişti ya da eleştirilmişti. Nitekim bu da mantığı çok ileriye götürmemiştir. Ancak modern dönemde öncülüğü Frege'nin ve sonrasında Russell ile Whitehead'ın üstlendiği çağdaş mantık sistemi, Aristoteles mantığının ötesinde bir mantık sistemini felsefe tarihine kazandırır. Bu doğrultuda matematiğin temellerine yönelik tartışmalar, çağdaş mantık sisteminin oluşumunu şekillendiren en önemli etkidir denilebilir (Taşdelen, 2019: 100).

¹³ Sembolik dil olarak adlandırılır.

Buraya kadar mantık disiplinin felsefe tarihi içerisinde hâkim olan etkisini göstermiş olduk. Özellikle geleneksel mantığın etkisinin ne derecede olduğunun gösterilmesi önemlidir ki Russell, yeni mantığı geleneksel mantığa yönelik eleştirilerinden hareketle ortaya koymaktadır. Mantığın önemi ise Russell'ın epistemolojisinde daha net bir şekilde görülecektir. Çünkü Russell, dünyanın yapısı hakkındaki varsayımları epistemolojik bağlamda, dil ve mantık ilişkisi aracılığıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla öncelikle Russell'ın mantığı nasıl tanımladığına ve geleneksel mantığa yönelik eleştirilerine bakmakta faydalı olacaktır.

Russell mantığı, “düşünme yoluyla sonuç çıkarma sanatı” (Russell, 2020: 43) olarak tanımlamaktadır. Akıl yürütmeler ile her insan belli bir sonuca ulaşır, fakat insanlar düşüncelerinde aceleci davrandıklarından dolayı çıkarımları çoğunlukla yanlış olur. Bunun en net kanıtı ise deneyimlerde kendini gösterir. İnsanların aceleci ve düşüncesizce yaptığı çıkarımlara karşın Russell, mantığın daha güvenilir çıkarımlar yapmayı sağladığını savunur. Ancak Russell için her mantık çalışması kesin sonuçlar vermeyeceği gibi doğru olarak da kabul edilemez. Bu nedenle Russell, mantık tarihi içerisinde ortaya konulan mantık çalışmalarını eleştirir. Russell'ın özellikle Aristoteles mantığına ve Hegelci mantığa eleştiriler yönelttiği görülmektedir.

Konuya ortaya çıkan mantıksal problemler açısından bakıldığında, ortaya konulmak istenen mantıksal dil çok anlamlılık ve karmaşadan tamamen arındırılarak metafiziksel çıkarımlara kapalı olan bir dil olmalıdır. Aristoteles'in ortaya koyduğu mantık ise dilin gündelik yorum ve anlamını içeren karmaşık ve çok anlamlı dile tekabül etmektedir. Russell'ın Aristoteles mantığına yönelik en önemli eleştirisi kıyas yöntemi üzerinden gelir. Aristoteles mantık çalışmasında ilk olarak kıyası ele alarak kıyasın formel biçimlerini ortaya koymaya çalışmış ve bu mantık da formel mantık adıyla karşımıza çıkmaktadır. (Ross, 2011: 46) Buna göre kıyas tümdengelimsel çıkarım olarak kabul edilirken, Russell kıyasın gerçekte tümdengelimsel bir çıkarım olmadığını öne sürmektedir (Russell, 2019b: 101). Kıyas konusunda tartışılan sorun, çıkarımın formel geçerliliğinin mi yoksa kapsam

geçerliliğinin¹⁴ mi kabul edileceği üzerinedir. Bu açıdan Aristoteles mantığı çıkarımın biçimsel geçerliliğine odaklanmışken Russell’ın ilgilendiği modern mantık, içerik ve biçime odaklanmıştır. Dolayısıyla modern mantığın formelleştirdiği yapı ile dilin sebep olduğu karmaşadan kaçınmak hedeflenmiştir.

Russell’ın Aristoteles mantığını eleştirdiği bir diğer husus ise, Aristoteles’in mantığında ele aldığı önermelerin yalnızca özne-yüklem biçimiyle kurulması üzerinedir. Aristoteles’in özne-yüklem yapısı metafizikle ilişkilidir, çünkü tözün özü ve neliği açısından taşıyıcı ve yüklenen arasındaki ilişki Aristoteles’in mantık çalışmalarına özne-yüklem olarak yansımaktadır (Doğan, 2019: 100). Russell’ın ele aldığı önermeler ise aksine bileşik ve basit olan yapılarda, belli dilsel dizilime sahip olan önermelerdir. Dolayısıyla Russell için bir önerme, yalnızca özne ve yüklem ilişkisi çerçevesi içinde kurulamaz ki böyle önermelerin kullanılması geleneksel metafizikte yanlışlara kaynaklık etmiştir. Örnek olarak, “öteki şey bundan küçüktür” ifadesinde özneler değiştirilerek de ifade anlatılabilir. Burada önemli olan özne-yüklemden çok aradaki bağıntıyı fark edebilmektir. “Öteki şey küçüktür” ifadesinde “öteki şeyin” neyden küçük olduğunu bilemediğimiz gibi yerine başka özne getirmek de imkânsızdır. Russell için yalnızca özne-yüklem biçimindeki önermeler filozofların bilinçsizce düşüncelerine neden olarak, bilim dünyası ve günlük yaşam hakkında açıklama yapılamamasına sebep olmuştur (Russell, 1996a: 48). Filozoflar duyduğunda gerçek bir dünya fikrine daha çok inanmışlardır. Buna yönelik olarak da, gizemcilik ve metafizik ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Aristoteles’in öğretisinin yetersiz olması, bilimsel ya da matematiksel bir sonucu ortaya koymayı imkânsız hale getirmektedir. Russell için Aristoteles’in mantığı basittir ve çözümlemede de çok ileriye gidemez. Bu nedenle Russell, geleneksel mantığın öğrenilmemesi gerektiğini öne sürerek Aristoteles mantığını reddeder ve şöyle der: “Mantık, Orta Çağ bilgininin Aristoteles’ten türettiği köhne Orta Çağ formunda değil de çağdaş biçiminde olduğu takdirde filozof için faydalıdır” (Russell, 2020: 22, 44).

¹⁴ İçeriğin amaca uygun olup olmadığıdır.

Hegeli mantığa yönelik eleştirilere bakıldığında, Hegeli mantık “akli olan gerçektir ve gerçek olan aklidir” (Hegel, 1991: 29) ilkesinden hareketle Mutlak’ı inceleyen bir ana bölümdür. Hegel felsefesinde mantığın metafizik ile özdeş olduğu görülür, çünkü Mutlak salt düşünce olarak ortaya konulmaktadır. Hegeli mantıkta dünyanın, deneyden bağımsız olarak bir bilgisine sahip olabiliriz. Dolayısıyla Hegel’de mantık, evrenin doğası üzerine bir araştırma haline gelmiştir. Russell ise aksine, böyle bir ilkeden evren hakkında bir şey çıkarılamayacağını, “Hegel’in usavurmasını, doğru bile olsa, gerçekten mantığa ilişkin bir şey gibi görmüyorum: bu, daha çok, mantığın gerçek dünyaya uygulanması olabilir” sözleri ile belirtmektedir (Russell, 1996a: 42). Dolayısıyla Hegel, her ne kadar geleneksel mantığa karşı çıkıyor gibi görünse de, geleneksel mantığı devam ettirmiştir. Russell için Hegel’in geleneksel mantığı kabul edişi, “kategoriler” kavramında örneklenmektedir. “Kategoriler” kavramı burada gerçeğin niteliklerine tekabül eder; yani Hegel, bir bütün anlamında gerçekliğin niteliğini kavramak için eski mantığı kullanmaktadır. Bu durum ise Russell için Hegel’in geleneksel mantığı kabul ettiğini göstermektedir.

Russell, Aristoteles mantığını ve devamı kabul edilen Hegeli mantığı değindiğimiz eleştiriler bağlamında kusurlu bulmaktadır. Süreç içerisinde Russell’ın Frege’nin çalışmalarını¹⁵ keşfetmesi, geleneksel mantığa karşı felsefeye yeni bir boyut getirecek mantığı keşfetmesi açısından önemlidir. Frege’nin çalışmaları, matematiğin mantığa indirgenmesini¹⁶ içermektedir. Russell temelde Frege’nin mantıksalcılık kuramından etkilenir, fakat kuramda hata payı bulur ve bu hata “Russell Paradoksu” olarak adlandırılmaktadır. Russell’ın bulduğu hata, bazı kümelerin kendinin üyesi olabilirken, bazı kümelerin ise kendinin üyesi olamadığı üzerinedir (Russell, 2013a: 127-143). Örneğin filozoflar kümesini ele aldığımızda, filozoflar kümesi kendisinin bir üyesi olamaz, çünkü o, filozof olarak değil, küme

¹⁵ Frege, çalışmalarını ilk olarak 1879’da mantığın biçimsel sistemini ortaya koyan *Begriffsschrift (Kavram Yazısı)* eseriyle, daha sonra ise 1893 ve 1903 yıllarında *Aritmetiğin Temelleri* adlı eseriyle matematiği temellendirme gayesiyle “mantıksalcılık kuramı” adı altında ortaya koymuştur.

¹⁶ Matematiğin mantığa indirgenmesinin iki sonucu bulunmaktadır. Birincisi, tüm aritmetiksel nesnelerin mantıksal nesneler olduğu; ikincisi ise tüm aritmetiksel doğruların mantıksal doğrular olduğu ortaya koymaktadır.

olarak bulunur. Bu durumda Russell, paradoksun çözümü için “Tipler Kuramı” nı geliştirmiştir. Tipler kuramında kümeler derecelendirilir ve “tüm kümelerin kümesi” olan bir küme matematikte reddedilmiş olur. İşte Russell, akla gelen her nesnenin küme olmasını reddederek matematiği değiştirmiş ve çelişkisiz bir matematik ortaya koymuştur (Nesin, 2003: 31-32). Bu açıdan Russell, matematiği temellendirmede aradığı kesinliği ise Peano’da bulur (Doğan, 2019: 80). Russell, hem ilişkiler üzerine görüşlerinden, hem de Peano’nun sembolik mantığa dair görüşlerinden referans alarak, Moore’un zihinden bağımsız komplekslere karşılık gelen önerme tanımı iyileştirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Russell, temellendirdiği yeni mantık ile idealistlerin tüm safsatalarını teşhis edebilmiştir.

Russell’a göre mantığın felsefî önemi, nesnelerle nitelikleri, somut varoluşla soyut kavramları ve duyular dünyası ile idealar dünyası arasındaki bağıntıyı karanlığa gömmesidir (Russell, 1996a: 44). Russell’ın “eski mantık düşüncüyü kelepçelemiştir, yeni mantık ona kanat takmıştır” (Russell, 1996a: 60) sözü bunu desteklemektedir. Dolayısıyla idealizme karşı Russell’ın ortaya koyduğu yeni mantığın metafizik temelleri bulunur, çünkü yeni mantık idealizmin reddettiği şeyleri¹⁷ üstlenmiştir. Burada üç metafizik temel karşımıza çıkar: İlki, gerçek ve zihinden bağımsız önermeler gibi zihinden bağımsız belirli nesneleri varsayması. İkicisi, inançtan bağımsız nesnel doğru ve yanlış varsayması. Üçüncüsü ise ilişkilerin dışında bağımsızlığa sahip olan ilişkilerin varlığının varsayılmasıdır (Mumford, 2003: 6). Böylelikle analitik felsefenin metafizik bir temele dayandığı ve bu temeli en iyi dile getirenin Russell olduğu görülmektedir. Bu konuda Russell’ın *Principles of Mathematics*¹⁸ adlı çalışması analitik felsefenin temelindeki önemli metinlerden biridir.

¹⁷ Örneğin idealist olan Bradley görünüş ve gerçekliği birbirinden ayırmaya çalışırken; Russell, arkadaşı Moore ile görünüş ve gerçekliği bir araya getirmeye çalışmışlardır.

¹⁸ Russell *Matematiğin İlkeleri*’nde, matematiksel mantığın ardında yatan temel ontolojik kabullerin ana hatlarına yer verir. Ele aldığı ontoloji, dilin mantığı tarafından yönlendirilen bir ontolojidir. Ancak Russell daha sonra böyle bir görüşü savunmaz. Bu sadece sıradan dil felsefesine karşı bir saldırıdır.

Mantıkta doğru düşünmeden söz edilebilmesi için Russell’a göre dilin incelenmesi zorunludur, çünkü düşüncenin dışı vurulmasında dil önemli bir araçtır. Russell’a göre geleneksel felsefede düşünceleri ifade etmek ve şeyleri kastetmek gibi bir özellik, geleneksel filozoflar için analiz edilmeye gerek olmayan bir husus olduğu için dil üzerine yeteri kadar durulmamıştır (Russell, 2016: 65). Dolayısıyla dilin metafizik sorunlara kaynaklık etmesi de kaçınılmaz olmuştur. Oysaki dil, söz dizimi açısından, yani sözcükleri sırayla sembolize etmek için gerekli olup, bundan hareketle dünyanın yapısını ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Çünkü Russell için sözcükler, uzam ve zaman ilişkilerine sahip fiziksel varlıklardır. (Russell, 2016: 80). Dolayısıyla dilin analiz edilmesi, metafizik görüşlerimizde dil tarafından yanılmamızı engellemektedir. Analitik felsefeye bakıldığında temel gayenin, metafizik önermelerinin sahte olması sebebiyle felsefeden ayrılması ve saf dışı tutulması üzerinedir. İşte burada dil tarafından açıklığa kavuşturulmak istenen konu, “bir şeyin var olmadığını söylemek nasıl olanaklı olur?” sorusundan hareketle, Russell’ın Frege’nin etkisiyle ortaya koyduğu anlam ve gönderim arasındaki ilişkidir. “Semantik Gönderim Kuramı” olarak da adlandırılan ilişki, dil ile dünyadaki nesneler arasındaki ilişkiyi, yani nesnenin dilde karşılık geldiği ad ile adın gönderimde bulunduğu şey arasındaki ilişki üzerinden kurulmasıdır (Tarhan, 2019: 14). Dil ile dünya arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için ise öncelikle şeylerin bilgisine nasıl ulaşılabildiğine bakmak gerekmektedir. Bu nedenle Russell’ın epistemolojisine değinmekte fayda vardır.

2.2.Russell’ın Bilgi Anlayışı

Bilgi, “insanın kendisi, dış dünya, başkaları ve geçmişle ilgili sahip olduğu doğru inanç veya düşünceler bütünü” dür (Cevizci, 2014: 74). Bilginin nesnesi, şeyler dâhilindeki bağıntılar, insanlar, matematiksel doğrular, maddi tözler ve zihinsel işlemler gibi birçok şeyi kapsar. Buna göre bilgi, zihinsel, metafiziksel ya da fiziksel bir bilinç durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Russell’ın bilgiyi nasıl

tanımladığına bakmak gerekirse; sanılar¹⁹, bahsettiği olgulara dayanıyorsa, başarılı tepkilere yol açıyorsa ve hataya sebebiyet vermiyorsa bilgidir (Russell, 2021: 122).

Russell’ın felsefesinde bilginin temelini algısal yargılar oluşturmaktadır. Dolayısıyla öncelikle algı ve bilgi arasında nasıl bir bağıntının bulunduğuna bakmak gerekmektedir. Russell için felsefeciler algı konusunda eleştiriyi ihmal etmişlerdir. Örneğin, Theaitetos²⁰ bilginin tanımını, algı olarak ortaya koymuştur. Sokrates ise algının geçici olmasından dolayı, gerçek bilgiyi ezeli ve ebedi görerek algıyı sorgulamamıştır. Oysaki Russell’a göre algı, bize dış dünyaya dair bir öğrenme sunmaktadır (Russell, 2016: 89). Bu bağlamda Russell, algılamalar olarak kabul edilen olayları, yani ampirizmi²¹ incelemeye almaktadır. Russell’ın inceleme doğrultusundaki amacı, algılamalar olarak kabul edilen olayların gerçekten bilgi olup olmadığını göstermek ve eğer bilgi değillerse de olgular hakkında deneysel bilgimizle nasıl bağlantılı olduğunu belirlemektir. Buna göre Russell için bilgi teorileri ‘ben ne biliyorum’ dan başlamalıdır (Russell, 2019b: 166). Nitekim genel olandan değil, tekil olandan başlamalıdır.

Algısal deneyimlerin²² olgular hakkındaki bilgimizle bağıntısı, Russell’a göre geçmişte deneyimlenmiş ve şuanda deneyimlenen bilgimiz arasındaki farkı içerir ve bu bağıntı “geleceğe, deneyimlenmiş geçmişe ve şimdiye dair bilgimizdir” (Russell, 2013b: 141). Örneğin, birinin öldüğünü biliriz, fakat olay yaşanana kadar bunu bilemeyiz. Öldüğünü gören kişilerin bilmesi ise olayı algılamalarından dolayıdır. Bizim bilmemiz ise söylenen ya da yazan ifadelerin algılanmasına dayanır. Hava durumu gibi geleceğe dair olguları bilebiliriz, ancak bu bilgi doğrudan algılarımıza dayanan bilginin tümevarım yoluyla çıkarılmasından dolayıdır. Bilginin geleceğe dair olması ise, asıl temel alınan bilgiden daha az kesinlik içermesine neden

¹⁹ Russell, duyu izlenimlerinden bağımsız bilginin ertelenen tepkilere hazırlığını “sanı” olarak adlandırır. Ertelenen tepkiler ise elimizdeki bilgiyle şuanda bir şey yapamadığımız, ancak zamanı geldiğinde uygun eylemde bulunduğumuz tepkilerdir.

²⁰ Platon’un diyaloglarından biridir ve içeriğinde Sokrates ile Theaitetos’un bilginin tanımını tartışması yer almaktadır.

²¹ John Locke’un insan zihninin boş bir levha (*tabula rasa*) savının hâkim olduğu görüşüdür. Buna göre bilgimiz, duyu ve deneyimler aracılığıyla kazanılmaktadır.

²² Russell “algı” sözcüğü yerine “algısal deneyim” sözcüğünü kullanır, çünkü algı sözcüğü genellikle doğru ile birlikte değerlendirilmektedir.

olmaktadır. Örneğin, daha önceden hava bulutlu olduğunda yağmurun yağdığını deneyimlemiştir, ancak tekrar bulutlandığında yağmurun yağacağı kesin değildir. Buna göre, olgulara dair bilgimiz zamansal deneyime algısal deneyimlerimizden oluşmaktadır. Russell şöyle der: “Elbette açıktır ki, her algısal deneyim, eğer onu fark etmeyi seçersem, ya bana daha önce çıkarımını yapmamış olduğum yeni bilgiyi sağlar, ya da, en azından ...daha önce çıkarım aracılığıyla elde ettiğimden daha fazla kesinlik sağlar” (Russell, 2013b: 142). Dolayısıyla algının salt bir veri olması gerekliliği, yeni bilgileri bize kazandırmaktadır.

Russell bilgiyi genel bir ayrım ile şeylerin bilgisi ve doğruların bilgisi olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bir hayvanı, bir şehri ya da bir insanı bilmememiz şeylerin bilgisine örnektir. Doğruların bilgisi ise bir şey hakkında birçok doğru önerme bilmemizi gerektirir. Örneğin, belli bir insanın kaç yaşında olduğu, neleri sevdiği, ne iş yaptığı gibi bilgiler doğru önermelere karşılık gelmektedir. Russell, sahip olduğumuz doğru önermelerin bilgisini, doğruların bilgisi olarak adlandırır. Russell’a göre doğruların bilgisine sahip olmak öncelikle şeylerin bilgisine sahip olmayı gerektirir, çünkü önermeleri kavramak ancak böyle mümkün olmaktadır (Russell, 2015: 1). Burada Russell, şeylerin bilgisine sahip olabilmemiz için iki tür bilgi edinme yolu ortaya koymaktadır: Tanışıklık yoluyla bilgi edinme (*knowledge by acquaintance*) ve betimleme yoluyla bilgi edinme (*knowledge by description*) (Russell, 2019b: 63). Bunlar Russell’ın gönderim üzerine olan tartışmasında önemli bir yer tutmaktadır, çünkü çoğu zaman belirli bir ifadenin bir şeye gönderim yaptığını bilmemize rağmen, o şeyle tanışık olmayız. Dolayısıyla iki tür arasındaki ayrımı açıkça ortaya koymamız gerekmektedir.

2.2.1. Tanışıklık ve Betimleme Yoluyla Bilgi Edinme

Şeylerin bilgisinin tanıma yoluyla olan türü doğrudan mantıksal olarak bağımsızdır; yani bilgi, doğrudan ve aracısız olarak sunulmaktadır. Bir renk gördüğümüzde ya da bir ses işittiğimizde rengi ya da sesi doğrudan tanıyabiliriz. Ancak zihnimiz dışında kalan dış dünyanın nesneleri ile doğrudan tanışık olamayız. Dolayısıyla dış dünyanın nesnelerini dolaylı olarak bilebiliriz ve bunun için de dil

temel oluşturmaktadır (İnan, 2018: 59). Burada betimleme yoluyla bilgiye ihtiyaç duyulur. Betimleme yoluyla bilgiyi açıklayabilmek için ise doğrudan tanışık olduğumuz şeylere bakmamız gerekmektedir. Çünkü doğrudan tanışıklık içinde olduğumuz şeyler vasıtasıyla bir dil ediniriz ve böylelikle edindiğimiz dili kullanarak dış dünyanın nesnelerinin bilgisine ulaşabiliriz.

Russell için algılarımız vasıtasıyla dış dünyadaki nesnelerin kendileriyle değil onların zihnimizde bıraktığı izler ile doğrudan tanışık oluruz. Buna göre tanıdığımız ilk ve en belirgin nesne bileşimi duyu verileridir (*sense data*) (Russell, 1972: 201). Örneğin, bir masa algılanırken onun yalnızca rengi, şekli vs. biçimindeki duyu verileri algılanmış olur; yani nesne olarak masanın kendisi değil. Russell’ın “tikel varlıkların bilincine varış ...bütün bunlara duyu verileri de denilebilir” (Russell, 1972: 203) ifadesi ile duyu verilerinin tümünün tikeller olduğunu söyleyebiliriz. Duyu verileri algılayan özneye göre değişiklik gösterir ve çok kısa sürede yok olurlar. Russell için duyu verilerimiz bilgimizin temelini oluşturmaktadır.

Varlığından emin olduğumuz nesnelerin, duyu verisinden kaynaklı olduğunu düşünmek doğal bir durumdur. Bu nedenle nesnelerin metafiziği açısından duyu verilerinin varlığı kabul edilmelidir. Ancak tanıma yoluyla elde edilen yalnızca duyu verileri olsaydı bilgi sınırlı olurdu, çünkü duyu verileri olguların tek bileşeni değildir. Dolayısıyla Russell, duyu verilerinden ayrı olan soyut ideler, evrenseller ya da tümeller adını verdiği bileşenleri de almaktadır (Russell, 2019b: 65). Tümelin en belirgin özelliği, tikeller tarafından paylaşılabilen herhangi bir şey olmasıdır (Mumford, 2003: 123). Nitekim tümellerin tanışıklık yoluyla bilinmesinde, duyu verilerinden örneklenen tatlı, kızıl, sert gibi tümelleri tanıyabilmekteyiz. Russell, tümel olanın bilgisine nasıl ulaşabileceğimiz konusunda şunu söyler: “Bir masa, sonra bir diğerini, sonra bir diğerini vb. görüyorum ve her biri için ortak olanı alıyorum ve özel olanı reddediyorum. Bana kalan kavram tümeli seçiyor” (Russell, 2019a: 112). Örneğin, tatlı bir şeyi tattığımızda tikel olan tatlı bir şeyi tanımış oluruz, fakat birçok tatlı şeyi tattığımızda hepsinin ortak olarak sahip olduğu tatlılık tümelini soyutlarız. Buna göre Russell, tikeller arasındaki benzerlikten tümelin bilgisine

varmaya soyutlama (*abstraction*) adını vermektedir. Soyutlama, zihnin en önemli işlevlerinden biridir, çünkü çok küçük yaşlarda tümellerle tanışık olmamıza olanak verir; yani bir dili anlayıp konuşabilmemiz bundan dolayıdır. Dolayısıyla Russell’a göre tanışıklık yoluyla bilincine vardığımız tikeller ve tümeller olmak üzere iki tür nesne bileşimi vardır (Russell, 1972: 206).

Russell ayrıca başka şeyleri tanımanın, bilginin doğruluğa yakınlığını sağlayacağı düşüncesiyle bellek, iç gözlem ve öz bilinçten oluşan tanıma unsurlarını da ele almaktadır. Bellek, geçmiş hakkında çıkarım yapmamıza olanak sağlamaktadır. Nitekim bazı şeyleri anımsayarak dolaysız bir bilgisine sahip oluruz. Dolayısıyla bellek, geçmişle ilgili tüm bilgilerimizin kaynağı konumundadır Diğer bir tanıma unsuru olan iç gözlem için ise Russell şöyle der: “Biz yalnızca şeylerin farkına varmayız, bu farkına varmanın da farkına varırız (Russell, 2019b: 65). Örneğin, yağmurun yağdığını gördüğümüzde yağmurun yağdığı bilincine de varmış oluruz; yağmur tanıdığımız şey haline gelir. Öz bilinç dediğimiz tanıma ise zihinsel şeyler üzerine olan bilgimizin kaynağını oluşturmaktadır. Ancak belirtmeliyiz ki, Russell’a göre öz bilinç, “kendimizin bilinci değil, tikel düşünce ve duygularımızın bilincidir” (Russell, 2019b: 66). Öz bilincin tanınması ile zihinsel olayların ayrımını bilebiliriz. Örneğin, haz mı yoksa acı mı olduğunu öz bilinçle ayırırız. Başkasının zihninde olan olayları ise bedenini algılama ile bilebiliriz, fakat bedeni algılayamazsak zihinden söz edemeyiz. Kendi zihnimizi tanımamız, başka zihinlerin de olduğunu tasarlamamızı sağlamaktadır.

Russell için fiziksel nesnelerin varlığı tanışıklık ile bilinemez, çünkü tanışıklık ile bilebildiğimiz yalnızca duyu verileri ve tümellerdir. Dolayısıyla fiziksel nesneleri bilebilmenin olanaklı yolu betimleme yoluyla bilgidir. Betimleme yoluyla bilgi edinme her zaman doğru bilgisini gerektirmektedir. Örneğin, “ağaç, bazı duyu verilerini doğuran fiziksel nesnedir” ifadesi betimleme yoluyla bilgidir. Buna göre ağacı duyu verileri vasıtasıyla betimleyebiliriz, çünkü duyu verileri, doğruların bilgisi için malzeme olurlar (Sezgin, 2013: 70). Nitekim bilgimiz ya temeldir ya da çıkarımsal olarak temel bilgimize dayanır. Duyu verilerini temel alan tanışıklık

yoluyla bilgi edinme, bize gerçeğin bilgisini veremez. Gerçeğe dair bilgileri betimleme yoluyla bilebiliriz.

Russell betimleme yoluyla bilgiyi belirli ve belirsiz betimleme olmak üzere iki farklı şekilde ele almaktadır. Nitekim belirli ve belirsiz betimleme ayrımı Russell'ın betimlemeler kuramının temelini oluşturmaktadır. Russell'ın özellikle Meinong'a karşı eleştirileri doğrultusunda ortaya çıkan bu kuram, nesne kuramı tartışmasını içermektedir. Dolayısıyla “neler vardır”, “bir nesne olmanın koşulları nelerdir” sorularına sonuçlar elde etmek için ortaya konulmuştur (Karataş, 2020: 36). Bu nedenle betimlemeler kuramı, Russell'ın metafiziğe bakış açısını en iyi ortaya koyacak konu olması açısından önemlidir. Bu neticede betimlemeler kuramının daha anlaşılır olabilmesi adına detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

2.2.2. Betimlemeler Kuramı

Cambridge Üniversitesi'ndeki yıllarını bir Hegelci olarak geçiren Russell, Peano ve Moore'un etkisiyle Hegelci İdealizm'den koparak gerçekçi ve çoğulcu bir ontolojik pozisyonda yer almaya başlar (Karataş, 2020: 37). Nitekim Russell, zihin-dışı bir dünyanın gerçekliğini kabul eden ontolojik bir pozisyon benimsemektedir. Bu süreçte Russell, gerçekçi ontolojiyi öne süren düşünürlere dikkat vermiştir ki bunlardan birinin de Avusturyalı realist filozof Meinong (1853-1920) olduğu söylenebilir. Başlangıçta Russell, Meinong'un savlarıyla hemfikir görülmektedir. Russell'ın var olanlara verdiği “önerme” adı ile Meinong'un nesnellere verdiği “Objectiv” adı, Russell için ortak var olanlar, yani zihin-dışı gerçekliğe sahip var olanlar olarak görülmektedir (Russell, 1904: 350). Ancak Russell önermeleri “aşkın” görürken, Meinong nesneleri “içkin” görmektedir. Diğer bir ortak noktaları ise tümellere gerçeklik atfetmeleridir. Nitekim Russell, düşüncenin nesnesi olan her şeyi terim olarak kabul eder; yani Meinong'un savını kabul etmektedir. Buna göre radikal bir gerçekçiliği savunan Russell, *Matematiğin İlkeleri*'nde şöyle yazar: “Düşüncenin nesnesi olabilen veya herhangi doğru ya da yanlış önermede belirebilen veya bir olarak sayılabilen her şeyi bir terim olarak adlandırıyorum. Böylece, bu felsefi sözcük dağarcığındaki en geniş sözcüktür. Bunu birim (*unit*), birey (*individual*) ve

var olan (*entity*) sözcükleriyle eş anlamlı kullanacağım.” (Russell, 1903: 44). Dolayısıyla Russell, dilsel ifadelerin bir gerçekliği olduğu fikrini savunmaktadır. Örneğin, “masadaki vazo siyahtır” önermesi, doğru bir önerme veya yanlış bir önerme olarak zihin-dışı bir gerçekliğe sahip olur. Önermenin parçaları olan “masadaki vazo” ve “siyah olmak” bu anlamda zihin-dışı bir gerçekliktir. Aynı mantığı “yuvarlak kare yuvarlaktır” önermesine uyguladığımızda, “yuvarlak kare” gibi bir şeyin olanaksızlığı varlık açısından sorun ortaya koymaktadır.²³ Buna göre Russell, varlık (*being*) ve var olma (*existence*) arasındaki ayrımı kabul ederek, olanaklı olan ve sayılabilen her şeyin varlığa sahip olduğunu fakat varoluşa sahip olmadığını savunmaktadır (Russell, 1903: 72). Bu nedenle varlığa sahip olmayan nesneler tutarlı önermeler oluşturamazlar.

Russell’ın Meinong’a 1904 tarihli mektubunda (Mumford, 2003: 82) açıkça görürüz ki; Russell, “altın dağ” gibi bir önermenin gerçekliğe tekabül ettiğini kabul eder, ancak bu varlığın sadece kendi anlamına sahip olduğunu ve terimin hiçbir göndergesi olmadığını savunmaktadır. Burada Russell, var olmayan nesnelere karşıt düşüncesinde Fregeci bir ayrım benimseyerek buna yönelik fikirlerini mektupta şöyle dile getirmektedir:

[V]ar olmayan [non-existent] nesneleri kabul etmenin zor olduğu düşünüyorum. Altın dağ veya yuvarlak kare gibi bir durumda, kişi anlam [sense,] ve gönderimi [reference] ayırmalıdır (Frege’nin ayrımıyla uyum içinde). Anlam nesnedir ve varlık [being] sahibidir, diğer yandan, gönderim bir nesne değildir. Anlam ve gönderim arasındaki fark, en iyi matematiksel örneklerle gösterilir: “4’ün karekökü”, referansı 2 olan karmaşık bir anlamdır.

[M]etafizik hakkında, genel görüşünüze meyilli olsam da, belirli bir zorluk hissediyorum: Varolan her şey hakkında ampirizm bize talimat veremez; sonuç olarak, eğer metafizik varsa, o a priori olmalıdır (Aktaran: Mumford, 2003: 82).

Bu ifadeler ışığında Russell, Frege gibi ideal bir dil²⁴ felsefesini savunmaktadır. Russell için ideal mantıksal dilin iki amacı bulunur:

²³ Pegasus, Minatour gibi mitolojik nesneler içinde aynı durum gerçekliktir.

²⁴Frege’nin *Begriffsschrift*’te tanımladığı mantıksal olarak mükemmel bir dil, daha önceden tanıtılmış imlerden özel bir ad olarak dilbilgisince iyi kurulmuş her dile getiriş gerçekte bir nesneyi belirtecektir ve bir yönlerim garantiye alınmadan özel bir ad olarak hiç yeni im getirilmeyecektir.

[D]ilin mantıksal kusurlarına dayandıkları için yanıltıcı olan dilin doğasından, dünyanın doğasına yapılan çıkarımlara engel olmak; ikincisi çelişkilerden kaçınmak üzere mantığın bir dil için neler gereksindiğini, makul bir şekilde dünyanın ne tarz bir yapıya sahip olduğunun varsayılmasını sorgulayarak önerilerde bulunmak (Russell 2013a: 176).

Russell’a göre gündelik dil, mantıkla ilgili, ilkel ataların sahip olduğu duygulardan bir parça barındıran muğlaklık nedeniyle felsefi problemlere neden olmuştur (Russell, 2013a: 105). Gündelik dilin yaratısına sahip olan problemlerin başında, dış dünyada bir gerçekliği olmayan varlıklara atıfta bulunan anlamlı tümceler gelmektedir. Örneğin, “Minotor yarı insan yarı boğadır” ifadesi Minotor’un olmaması halinde nasıl anlamlı olabilir? Dolayısıyla Russell, Meinong’a karşın Fregeci bir tutum benimseyerek tümceler, mantığın diline çevrilmesinin mümkün olup olmadığı hususunda, betimlemeler kuramını geliştirir. Ancak Russell’ın daha sonra anlam ve gönderim arasında ayırım yapmayarak Frege’den farklı bir tutum sergilediği görülmektedir. Nitekim Russell, Frege’nin aksine gönderimsiz terimlerin bulunduğu doğru ve yanlış cümlelerin oluşturulabileceğine inanmaktadır (Mumford, 2003: 83). Burada Russell’ın önemi, şeylerin illa onlara doğrudan referans olan mantıksal bir ada ihtiyacı olmadığı, dolaylı olarak referans olan betimlemelerle de adlandırılabilceğini göstermesidir.

Özetle Russell, 1905’te ortaya koyduğu betimlemeler kuramına kadar katı bir gerçekçi düşünce içindedir. Ona göre, var olanlar doğrudan dilde yer almaktadırlar. Bu nedenle, dilsel deyimlerin her biri ve yanlış önermeler, dil dışı gerçekliklere gönderim yapmaktadırlar. Russell hem bu sorunu çözmek hem de Meinong’un varlık dışı nesnelerini kabul eden ontolojisine eleştiri getirebilmek adına betimlemeler kuramını geliştirmiştir. Nitekim önermeler parçalarına çözümlenerek onların altında yatan mantıksal biçimler açığa çıkarılmaktadır. Böylece, gönderim deyimi gibi duran ifadelerin aslında tek başlarına anlamlı olmadığı, gönderimi olmayan ifadeleri içeren önermelerin çelişmezlik ilkesini ve üçüncü halin olanaksızlığı ilkesini çiğnediği ve bu önermelerin doğruluk değerinin aslında yanlış olduğu tek tek gösterilmektedir. Russell bu noktadan hareketle, varlık-dışı nesneleri ontolojisinden elemektedir, yalnızca fiziksel nesnelere ve kalıcılıkları olan nesnelere varlık atfetmektedir. Bu

bağlamda konunun detaylı olarak ele alınması Russell'ın metafiziksel tutumunun anlaşılması açısından önemlidir.

2.2.2.1. Belirli Betimleme ve Belirsiz Betimleme Ayrımı

Kavram ve dil kullanımı olmadan tanışıklık ile bildiğimiz iki nesne bileşiminden bahsetmiştik: Duyu verileri ve tümeller. Dil aracılığıyla doğrudan tanışık olduğumuz tümelleri kullanarak doğrudan bilemediğimiz dünya hakkında üzerine düşünebiliriz ve konuşabiliriz. Dil aracılığıyla ayrıca bildiklerimiz üzerinden bilmediklerimizi de betimleyebiliriz. Russell bildiklerimiz üzerinden bilmediklerimizi betimlemek için iki yol olduğunu savunmaktadır (Russell, 2019b: 68). Betimleme genelse ve tekil nesneyi betimliyorsa belirsiz betimlemedir (*indefinite description*). Örneğin, “Ahlak kitabının yazarı” belirsiz bir betimlemedir. Tekil nesne betimlemesi yapılıyor ise belirli betimlemedir (*definite description*). Örneğin, “Nikomakhos’a Etik kitabının yazarı” belirli betimlemedir.

Russell'ın belirsiz betimlemeleri nasıl çözümlediğine bakarsak; belirsiz betimleme içeren tümceler Russell için varlık yargılarıdır (Russell, 2019b: 69). Nitekim tümce çözümlendiğinde elde kalan yalnızca varlık niceleyici ve önermesel fonksiyondur²⁵. Varlık niceleyicisi ikinci düzey bir kavrama gönderme yaparken, tümcedeki önermesel fonksiyon ise birinci düzey kavrama gönderme yapmaktadır. Frege'nin kuramında da olduğu gibi²⁶ Russell'da da yüklem nesneye uygulanabiliyorsa birinci düzey yüklem ve yüklem göndergesi olan kavram birinci düzey kavramdır (İnan, 2018: 62-63). Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus, belirsiz betimleme tümcesinin dile getirdiği önermenin kavramlardan oluştuğu ve önermeyi kavrayabilmek için kavramlarla doğrudan tanışık olmamız gerektiğidir. Örneğin, “Konya'nın bazı ilçeleri küçüktür” tümcesinin yarı biçimsel çözümlemesi, “öyle bir x vardır ki, x Konya'nın bir ilçesidir ve x küçüktür” biçimindedir. Tümcede

²⁵ Russell'da önermesel fonksiyon, tümel ve kavram aynı şeye gönderme yapar ve tümcede yüklem olarak yer alır.

²⁶ Frege için var olma yüklemi nesnelere değil kavramlara yüklenen özel bir özelliktir. Nesnelere yüklenen yüklem birinci düzey yüklemidir. Var olma türündeki yüklem de ikinci düzey yüklemidir. Var olma yüklemi niceleyicidir, çünkü kavramın kaç tane nesne için doğru olduğunu gösterir.

“x Konya’nın bir ilçesidir” ve “x küçüktür” olmak üzere iki tane birinci düzey yüklem bulunmaktadır. Bu değindiğimiz birinci düzey yüklemeleri bir araya getirerek “x Konya’nın küçük bir ilçesidir” biçimindeki bileşik yüklem elde edilir. Dolayısıyla elde edilen bileşik yüklem, birinci düzey kavrama gönderme yapmaktadır. “Öyle bir x vardır ki” varlık yüklemine işlevi ise bileşik yüklemi sağlayan en az bir nesnenin olduğunu belirtmektir. Tümcenin mantıksal öznesi olan “Konya’nın küçük ilçesi” kavramının en az bir nesne için doğru olduğu, yani dış dünyada kavrama karşılık gelen bir şey olduğu ve kavramın boş olmadığı dile getirilmektedir. Buna göre, genel önermeler hepimizin ortak olarak anlayabildiği kavramlardan meydana gelmektedir.

Belirli betimlemeler ise tekil nesneler hakkındadır. Tümcenin öznesi kavram değil de tekil bir nesne ise belirli bir betimleme olduğu söylenebilir. Örneğin, “Peygamberler şehri sıcaktır” ifadesinde tek bir peygamberler şehri olduğu için tümce o şehre karşılık gelen Şanlıurfa hakkındadır. Belirli betimleme tümcenin öznesi olarak düşünülürse, tümceyi kavrayabilmek için öznenin göndergesi ile doğrudan tanışık olmak gerekmektedir. Russell’a göre bir terimin anlamı, terimin göndergesi ile aynıdır (Russell, 2015: 8). Dolayısıyla Russell, Frege gibi anlam ve gönderim arasında ayırım yapmaz; yani bir yanda kavranan bir anlam, diğer yanda göndergesi olan ayrı bir nesne söz konusu değildir. İşte bu nedenle bir terimi anlayabilmek, onun göndergesi ile doğrudan tanışık olmayı gerektirmektedir. Ancak Russell’da doğrudan tanışık olduklarımızın duyu verileri ve tümeller olduğunu belirtmiştik. O zaman duyu verileri ve tümeller dışındaki terimlerin göndergeleri olmadığı için terimleri kavramak da olanaklı değildir. Az önce ele aldığımız örnekle açıklamak gerekirse, “x sıcaktır” teriminin göndergesi olan “sıcaklık” tümeli ile tanışıklık bulunur, fakat özne konumundaymış gibi görünen “peygamberler şehri” nin göndergesi olan Şanlıurfa ile doğrudan tanışıklık bulunmamaktadır. Çünkü Şanlıurfa zihnimiz dışında yer alan dış dünyanın bir nesnesidir ve böyle bir nesne ile tanışık olamayız. İşte burada karşımıza çıkan sorun, böyle bir nesne ile tanışık olmadığımız halde nasıl oluyor da “peygamberler şehri” terimini kavrayabiliyoruz? Russell çözüm için “Betimlemeler Kuramı” nı öne sürmektedir.

Russell'ın belirli betimlemelerde öne sürdüğü çözüm, az önceki konuda yer verilen belirsiz betimlemelerde öne sürdüğü çözümle hemen hemen benzerdir. Belirli betimleme tümceleri de tekil değil genel önermeler dile getirmektedir; yani çözümlemesi varlık yüklemi ve önermesel fonksiyon şeklindedir. Belirli betimlemeleri belirsiz betimlemelerden ayıran tek fark belirli bir nesnenin bulunmasıdır. Örnek üzerinden hareket edersek, “Peygamberler şehri sıcaktır” ifadesinde “peygamberler şehri” Russell için kendi başına bir anlam taşımaz. Dolayısıyla terim, tümce içerisinde yüklem ile bir araya gelerek anlam kazanmaktadır. Buna göre, “Peygamberler şehri” doğrudan tanışık olmadığımız Şanlıurfa’ya gönderimde bulunmaz. Şanlıurfa’yı tanışık olduğumuz kavramlarla betimler. Tümcenin çözümlemesine bakılırsa, tümce birbiriyle ilişkili üç ayrı şeyi söylemektedir: (1) Peygamberler şehri olan bir şey vardır ve (2) o şey dışında peygamberler şehri olan başka bir şey yoktur ve (3) o şey sıcaktır (İnan, 2018: 64). Çözümlemenin yarı biçimsel hali “öyle bir x vardır ki, x peygamberler şehridir ve herhangi bir y için eğer y peygamberler şehri ise, y ile x aynıdır ve x sıcaktır” ; yani tek bir peygamberler şehri olduğunu ve onun sıcak olduğunu dile getirmektedir. Buna göre çözümleme doğrudan tanışık olduğumuz kavramlardan oluşur ve Şanlıurfa gibi dış dünyanın tanışık olmadığımız nesneleri hakkında yargıda bulunmamıza olanak verir. Dolayısıyla çözümlemede geçen “öyle bir x vardır ki” varlık niceleyicisi, “herhangi bir şey için” ise evrensel niceleyicidir. Nitekim niceleyiciler doğrudan tanışık olduğumuz “varlık” ve “heplik” kavramlarına gönderme yapmaktadırlar. “X peygamberler şehridir” ise “peygamberler şehri” kavramına gönderme yapmaktadır. Burada tümceyi kavrayabilmemiz özel adın yerine betimleme koyabilmemiz nedeniyledir. “x sıcaktır” yüklemi ise “sıcaklık” kavramına gönderme yapmaktadır. Diğer tanışık olduğumuz tüm mantıksal kavramlar “ise”, “ve”, “aynıdır” mantıksal yüklemeleri mantıksal kavramlara gönderme yapmaktadırlar.

Belirli betimlemeler kuramı açısından bir tümceyi kavrayabilmemizin özel adın yerine betimleme koymak ile mümkün olduğunu belirtmiştik. Özel adlar tek bir şeye referansta bulunduğu gibi birçok şeye de referansta bulunan ortak adlardır. Örneğin,

“Ali” adını taşıyan birçok insan bulunmaktadır. Burada sorun, belirttiğimiz ortak adlar dışında gönderimi belli olmayan belirsiz adların da bulunduğu üzerinedir. Frege, sorunu anlam ve gönderim arasındaki ayrım ile çözerken, Russell, belirli-belirsiz betimleme ayrımı ile olağan ad-mantıksal ad ayrımından hareketle çözmektedir (Tarhan, 2019: 14, 15). Dolayısıyla Russell’ın özel adları da ne şekilde ele aldığına yer verilmelidir.

2.2.2.2. Özel Adlar

Russell’ın düşüncesinde özel ad, tikelin yerini tutan veya tikeller için kullanılan ifadelerdir (Russell, 2013a: 66) Buna göre, özel adlar olmadan tikeller hakkında konuşmak mümkün değildir. Aslında Russell için bu yanlıştır, fakat ortak dil kapsamı ele alındığında olması gereken budur. Russell için özel adlar karmaşık ifadelerdir ve çözümlenebilirler. Ancak aynı zamanda çözümlenemeyen özel adlar da bulunmaktadır (Russell, 2013a: 20). Burada Russell’ın yapmaya çalıştığı şey ise bu özel adların ayrımına ilişkin sorunları çözmektir. Russell’ da iki farklı özel ad ayrımı görülmektedir: Olağan özel ad ve mantıksal özel ad. Gündelik dilde kullanılan insan adları (Ayşe), yer adları (Ankara) ya da nesne adları (Neptün) türündeki adlar olağan özel adlara örnektir. Bunlar dışında kalanlar ise mantıksal özel adlardır. Örneğin “n” mantıksal özel addır.

Olağan özel adlar bir nesneye gönderimde bulunuyor gibi görünen ancak gönderimde bulunmayan adlardır. Frege için bu tür özel adların anlam ve gönderge olmak üzere iki semantik değeri bulunurken (Frege, 1989: 8), Russell, Frege’nin ayrımına karşılık anlamın gönderge olduğunu savunmaktadır (Russell, 2015: 8). Dolayısıyla Russell, Frege’nin iki semantik değer bulduğu fikrine karşılık tek semantik değer olduğunu öne sürmektedir.

Dış dünyanın nesneleri ile tanışıklığımız olmadığı için onları betimleme yoluyla bilebiliriz. Bu açıdan baktığımızda, eğer tümcede bulunan olağan özel adlar dış dünyanın nesnelere gönderme yapsaydı tümceyi kavramak olanaklı olmazdı (İnan, 2018: 65). Örneğin, “Sokrates akıllıdır” tümcesinde özne konumunda yer alan

“Sokrates” in bir insana gönderme yaptığı düşünülürse, “Sokrates” adını kavramak için “Sokrates” ile tanışık olmamız gerekmektedir. Ancak tanışıklık söz konusu değildir, çünkü o dış dünyanın bir nesnesidir. Bu durumda tümceyi anlamamız olanaksız olurdu, fakat tümceyi yine de anlıyoruz. Çünkü Russell için olağan özel adlar tümce içinde kullanıldıklarında gönderme yaptıkları bir dış nesne değildir; yani “Sokrates” özel adı antik çağda meşhur olan bir filozofa gönderme yapmamaktadır. Ondan bahsetmemizi olanaklı kılan husus onun bir betimleme olmasından dolayıdır (Russell, 2013a: 123). Dolayısıyla “Sokrates” özel adı aslında bir betimleme olmak zorundadır. Russell’a göre betimleme değişebilir, fakat özel ad, betimlemenin kısaltmasıdır; yani örtük betimlemedir (Russell, 2013a: 114).

Özel adı kullananın bilgisine göre betimlemenin ne olduğu da değişmektedir. “Atatürk” özel adını bilenler için betimlemeler “Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu”, “Türk asker ve devlet adamı” “Ulu önder” gibi çeşitlenmektedir. Buna göre tümcenin öznesi olan “Atatürk” yerine değindiğimiz betimlemelerden koyabilmek mümkündür. Örneğin “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruculuğunu yapmış ulu önder akıllıdır” gibi bir tümce kurulabilmektedir. Russell, tümcenin çözümlemesi için betimlemeler kuramı kullanmaktadır. Tümcenin yarı formel çözümlemesi şöyledir; “öyle bir x var ki, x Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruculuğunu yapmış ulu önderdir, ve her y için eğer ki y Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruculuğunu yapmış ulu önder ise, y ile x aynıdır, ve x akıllıdır”. Çözümleme tamamen kavramlardan oluşarak Atatürk’e gönderme yapan tekil bir terim içermemektedir. Buna göre, “öyle bir x var ki” “varlık” kavramına; “x Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruculuğunu yapmış ulu önderdir” “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruculuğunu yapmış ulu önder olma” kavramına; “her y için” “heplik” kavramına; “y ile x aynıdır” “özdeşlik” kavramına ve son olarak “x akıllıdır” “akıllılık” kavramına gönderme yapmaktadır (İnan, 2018: 65). Dolayısıyla çözümlemedeki bu kavramlarla tanışık olmamız tümceyi kavramaya olanak sağlamaktadır. Bu nedenle bir özel ad hakkında düşünülebilmekte ve onun hakkında yargıda bulunulabilmektedir. Russell, gündelik dildeki ve hatta bilim dilindeki tüm olağan özel adları bu şekilde çözümleyebileceğimizi öne sürmektedir (Russell, 2013a: 126).

Diğer bir özel ad olan mantıksal özel adlara baktığımızda; kavramlara özel ad verilemez, ancak duyu verisi olan tekil nesnelere mantıksal özel ad ile gönderme yapabilmektedir. Russell’a göre mantıksal anlamda ad olarak kullanılan kelimeler yalnızca “bu” ve “şu” dur (Russell, 2013a: 67). Zihindeki bir duyu verisinden bahsetmek için “bu” ya da “şu” ile işaret ederek doğrudan gönderme yapılabilmektedir. Dolayısıyla mantıksal özel adlar, herhangi bir betimleme içermeksizin doğrudan gönderme yapmaktadırlar.

2.2.3. Betimlemeler Kuramı İçerisindeki Temel Semantik Sorunlar

Russell, savunduğu gerçekçi kurama düzenleme getirmek amacıyla gönderim deyimlerinin (*denoting phrases*) anlam ve gönderim ilişkisini incelemiştir (Karataş, 2020: 40). Nitekim ifadelerin tek başına anlamlı olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Buna göre Russell’ın savunduğu kuram, “gönderim deyimleri kendi başlarına hiçbir zaman bir anlam taşımazlar, ancak dile getirilişinde onların geçtikleri her önermenin bir anlamı vardır” (Russell, 2015: 2) ilkesini temel almaktadır. Deyimlerin tek başına anlamlı olduğu fikri, var olanlar kümesini genişletmektedir (Smith, 1985: 309). Dolayısıyla Russell, ontolojisini sadeleştirmek amacıyla üç temel semantik soruna çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu temel sorunlar, eş gönderimli terimler sorunu, gönderimsiz terimler sorunu ve varlık/yokluk kavramlarının kullanımından doğan sorunlardır.

2.2.3.1. Eş Gönderimli Terimler

Doğruluk değeri alan tümcelerde, gönderimi aynı olan terimler birbirleriyle yer değiştirdiklerinde önermenin doğruluk değeri de değişmemektedir ve bu ilke “Yer Değiştirilebilirlik İlkesi (*Salva Veritate*)” olarak adlandırılmaktadır (Tarhan, 2019: 29). Russell, eş gönderimli terimlerin yer değiştirebilir olma durumunda doğrudan gönderimde bulunan terimlerde sorun yaratmadığını, ancak dolaylı terimler açısından soruna yol açtığını tespit etmiştir (Russell, 2013b: 228). Doğrudan anlatımlarda, “Büyük İskender’in öğretmeni” terimi, Aristoteles’e doğrudan gönderim yapılmaktadır. Dolayısıyla iki terim birbirinin yerine kullanıldığında önermenin doğruluk değeri de değişmez. Dolaylı anlatımlarda ise durum daha

farklıdır. Russell’ın kendi örneği üzerinden gidersek; İngiltere kralı IV. George döneminin ünlü yazarı olan Sir Walter Scott, “Waverly” başlığına sahip bir roman yazar, fakat yazar adına kendi adını koymaz. Kral, romanın Scott tarafından yazılıp yazılmadığını merak eder ve şöyle bir tümce ortaya çıkmaktadır: “IV. George Waverly’in yazarının Scott olup olmadığını merak ediyor” (Russell, 2015: 8). Burada “Waverly’in yazarı” terimi ile “Scott” eş gönderimlidir. Ancak ele alınan bu eş göndermeli terimler birbirleri yerine kullanıldıklarında, yani tümce “IV. George Scott’ın Scott olup olmadığını merak ediyor” olduğunda doğruluk değeri değişmektedir. Çünkü ilk tümce sentetik olup bilgiyi genişletip doğru değeri alırken, ikinci tümce analitik olup totolojik bilgi tekrarı nedeniyle yanlış değeri almaktadır (Russell, 2013a: 118). Çünkü “Waverley’in yazarı” betimlemeyken, “Scott” bir özel addır. Dolayısıyla Russell, Frege’nin eş gönderimli terimlerin yer değiştirmesi durumunda doğruluk değerlerinin değişmeyeceği fikrine karşılık, yeni bir çözüm ortaya koyarak Frege’nin savının dolaylı anlatımlarda geçerli olmadığını göstermektedir.

Russell için sorun, önermenin yanlış analiz edilmesinden kaynaklanmaktadır (Russell, 2015: 9). Buna göre, “IV. George Waverly’in yazarının Scott olup olmadığını merak ediyor” tümcesi, “Waverly’i yalnızca bir kişi yazmıştır ve IV. George, Scott’un Waverly’i yazan o kişi olup olmadığını merak etmektedir” tümcesiyle yanlış bir çözümlemeye sahip olurken tümcenin doğru çözümlemesi, “IV. George, Waverly’nin sadece bir kişi tarafından yazılmış olup olmadığını ve Scott’un Waverly’i yazan kişi olup olmadığını merak etmektedir” biçimindedir (Tarhan, 2019: 31). İlk çözümünün yanlış olmasının nedeni “Waverly’nin yazarı” teriminin birincil düzeyde kullanılmasıdır. Çünkü terim belirli betimleme olması nedeniyle gönderime sahip değildir ve gerçekte yaşayan birine gönderme yapamayacağı için açıkça yanlış olmaktadır. Oysa doğru olan çözümlemede “Waverly’nin yazarı” terimi ikincil düzeyde, yani belirli betimleme olarak kullanılmıştır ve tümce doğru çözümlenmiştir. Burada belirli betimlemenin ve olağan özel adın doğrudan bir nesneye gönderim yapmadığı hatırlanmalıdır. Eğer bu terimler gerçekte yaşayan birine gönderme yapsalardı tümcelerin dile getirdikleri de kavranamazdı (İnan, 2019: 71). Dolayısıyla her iki terim de aynı kişi hakkında betimlemeler olmalarına rağmen, aynı kişiye

gönderimde bulunmamaktadırlar. Bu nedenle onların eş gönderimli terimler olduğunu söylemek hataya düşürmektedir.

2.2.3.2. Gönderimsiz Terimler

Dış dünyada gerçekliğe sahip olmayan, yani gönderimi olmayan ifadelerin var olmadıkları ya da gerçek olmadıkları biçimdeki iddiaları barındıran önermelerin doğruluk değerlerinin ne olacağı sorunu felsefe tarihinde çeşitli tartışmalara yer açmıştır. Bu konuda önermeler doğru bir şey söylüyor olsa da gönderime sahip olmadığı için yanlış veya doğruluk değerinden yoksun mu kabul edileceği ya da karşılık geldiği gerçekliğin olmadığını ifade ettikleri için doğru mu kabul edileceği tartışmaları bulunmaktadır (Tarhan, 2019: 23).

İlk olarak Frege'nin kuramına bakıldığında, tümcenin doğruluğu tümceyi oluşturan kavramların doğruluk değerleri tarafından belirlenmektedir. Frege'de özel adlar, nesnelere gönderimde bulunan unsurlarken; kavramlar, nesne hakkında yüklem olma niteliğine sahip fonksiyonlardır (Yeşil, 2020: 166). Dolayısıyla tümcede gönderimi olmayan özel bir ad yer aldığına, bu özel adın bulunduğu tümcede gönderimsiz kabul edilmektedir. Frege, gönderimi olmayan özel adlara "sahte özel ad" adını vermektedir. Frege'ye göre, önermenin öznesi dış dünyadaki gerçek bir nesneye karşılık gelmiyorsa tümcenin de ne hakkında olduğu belli olmaz. (Frege, 1989: 17). Örneğin, noel baba, kaf dağı, şahmeran, en büyük asal sayı gibi adlar, dış dünyadaki gerçek bir nesneye karşılık gelmez ve içinde bulunduğu tümcenin de ne hakkında olduğu belli olmaz. Buna göre, Frege'de gönderimsiz olan tümce ne doğru ne yanlış olur, çünkü tümce, doğruluk değeri yükleyebileceğimiz herhangi bir gönderime sahip değildir. Russell ise Frege'nin aksine, önermenin, gönderime sahip olmasa da doğruluk değeri alabileceği yönündedir. Nitekim Frege, gönderimsiz tümcelerin doğruluk değerlerinden yoksun olduğunu savunurken; Russell, gönderimsiz tümcelerin yanlış değeri alabileceğini savunmaktadır (Tarhan, 2019: 17). Dolayısıyla Russell, gönderimi olmayan tümcelere yanlış değeri vererek onlara doğruluk değeri atfetmiş olur ve Frege'nin bu yöndeki savını da reddetmiş olduğu görülür.

Russell için iddia içeren bir tümcenin doğruluk değeri almasının şartı, gönderime sahip olmasından çok anlam taşımasıdır. Buna göre Frege’de gönderime sahip tümceler doğruluk değerine sahip olurken, Russell’da anlamlı olan tümceler doğruluk değerine sahip olmaktadır. Burada Russell’ı Frege’den farklı kılan konu, Russell’ın Frege gibi anlam ve gönderim arasında keskin bir ayrım yapmamasıdır. Dolayısıyla Russell’da doğruluk değeri almayan tümceler anlamsız tümcelerdir (Tarhan, 2019: 18).

Russell’ın özellikle *Gönderim Üzerine* adlı makalesinde, gönderimi olmamasına rağmen doğruluk değeri alan anlamlı tümceler, Russell’ın en bilindik örneği olan “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” üzerinden açıklanmaktadır. Örnek üzerinden devam etmek gerekirse, “Fransa’nın şu anki kralı keldir” tümcesi doğru bir önerme ifade etmez, çünkü “Fransa’nın şu anki kralı” teriminin bir göndergesi yoktur. Mantık yasaları bağlamında ele alındığında, “Fransa’nın şu anki kralı kel değildir” tümcesinin doğru olması gerekmektedir, fakat “Fransa’nın şu anki kralı” na gönderimde bulunan yine bir şey olmadığı için önerme de doğru olmaz. Frege açısından tümce anlaşılabilir, fakat gönderimsiz olduğu için ne doğru ne de yanlış olan bir önerme dile getirmemektedir. Çünkü Frege açısından tümcenin doğru ya da yanlış olan iki doğruluk değerinden birini alması, tümcenin göndergesinin olmasına bağlıdır (Frege, 1989: 11). Dolayısıyla tümce anlamlı olmasına rağmen doğru ya da yanlış bir önerme dile getirmemektedir. Russell ise Frege’nin savını kabul etmeyerek Frege’den farklı bir çözüm ortaya koymaktadır. Russell, anlam ve göndergenin aynı şey olduğunu, dolayısıyla her anlamlı olan tümcenin doğru ya da yanlış olması gerektiğini savunmaktadır (Russell, 2015: 5). Buna göre Russell, anlamdan yoksun her tümceyi yanlış kabul ederek Frege’den ayrılmaktadır.

Konuyu anlamak adına gönderimsiz terimler açısından Russell’ın çözümüne bakarsak: “Fransa’nın şuanki kralı keldir” örneğinin yarı formel çözümlemesi; “öyle bir x var ki, x Fransa’nın şu anki tek kralıdır ve x keldir”; yani Fransa’nın şuanda tek bir kralı vardır ve o keldir. Fransa, krallık sistemi ile yönetilmediği için Fransa’nın bir kralı olduğu iddiası yanlıştır. Bu nedenle tümcenin tamamı yanlıştır. Mantıksal

karşıtı olan “Fransa’nın şu anki kralı kel değildir” in yarı formel çözümlemesine baktığımızda; “öyle bir x var ki, x Fransa’nın şu anki tek kralıdır ve x kel değildir”. Nitekim Fransa’nın şu anda tek bir kralı vardır ve o kel değildir. Burada önce Fransa’nın bir kralı olduğunu iddia edip, sonra onun kel olmadığı ifade edilmektedir. Mantıksal açıdan değilleme eklemi, tümcenin tamamına değil de yalnızca “kellik” yüklemine uygulanmış olduğu için istenen sonuç elde edilmemiş olmaktadır. Anlamdan yoksun tümcenin doğruluk değeri alabilmesi için Russell, tüm tümceyi değillemeyi önermektedir. “Değildir ki: Fransa’nın şu anki kralı keldir” ile “öyle bir x yoktur ki, x Fransa’nın şuandaki tek kralıdır ve x keldir” çözümlemesini elde ederiz. Değilleme ekleminin tüm tümceye uygulanması ile doğru bir yargı dile getirilmiş oldu. Böylelikle Russell, betimlemeler kuramı ile tümce başına değilleme eklemi getirerek doğru bir önerme dile getirdiğini ortaya koyar ve hiçbir mantık yasası da çiğnenmemiş olur. Dolayısıyla anlamlı tümcenin doğru ya da yanlış bir şey söylediği ilkesini de kanıtlamış olmaktadır. Russell “her anlamlı tümce doğru ya da yanlış bir şey söyler” ilkesinden de ödün vermemiş olmaktadır (İnan, 2018: 68).

2.2.3.3. Varlık Tümceleri

Antik dönemden bu yana felsefe tarihi süreci içerisinde en çok tartışılan konulardan biri varlık savlarına yöneliktir. Ancak antik dönemde sorun dil felsefesi açısından değil de varlık ve yokluk tartışmaları üzerinden ciddi metafizik tartışmalar olarak ele alınmıştır. Dil felsefesi açısından, varlık yargılarına yönelik fikirlerde başlangıçta Meinong ve sonrasında özellikle Frege ve Russell’ın savları felsefe tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bir şeyin var olmadığını söylemenin nasıl olanaklı olduğu sorunu ontolojinin temel problemi olarak ortaya çıkmış ve daha sonra varlık kuramlarının gelişmesine kaynaklık etmiştir. En etkili olan kuram ise Meinong’a aittir. Meinong için düşünülebilen her şey düşüncenin nesnesidir ve her nesne uzam ve zaman içinde bulunmak zorunda değildir (Karataş, 2020: 43). Meinong’un bu savı “sonsuz sayıda var olmayan nesne sorunu” na yol açmaktadır (Tarhan, 2019: 27). Russell için Meinong’un savı bizi gerçeklikten koparır ve çelişkilere neden olmaktadır. Çünkü

nesneler hem var olmama özelliği hem de bilgi sahibi olunabilme özelliği biçiminde iki çelişik özelliği birlikte barındırmaktadır (Russell, 2015: 7). Russell, Meinong'un çelişisine karşılık sorunu ontolojiden dil kuramına taşımaktadır. Nitekim hakkında bilgi sahibi olduğumuz gönderimsiz nesnelerin ontolojik varlık/yokluğunu bir kenara bırakıp, nesne değil kavram olmaları açısından ele almayı önermektedir.

Russell açısından varlık ve yokluk tümceleri basit formda (özne-yüklem) görünmelerine karşın derin sentaksları farklıdır, çünkü varlık yüklemi olağan bir yüklem değildir. Frege açısından ise “x vardır” gibi varlık bildiren fonksiyonda “x” değişkeni bir kavramla doldurulmalı ki bu, küme altında en az bir elemanın yer aldığını belirtmektedir (İnan, 2018: 68). Russell fonksiyon boşluğunu özel ad veya gönderimin betimlemesi ile doldurmaktadır. Buna göre, Frege de Russell da fonksiyon boşluğunu kavramla doldurarak var olma özelliğini nesnelere değil kavramlara yüklenen bir özellik olduğunu benimsemişlerdir (Yeşil, 2020: 181). Nitekim Frege'nin ikinci dereden kavram fikri benimsenmiştir. Burada görülür ki, varlık ve yokluk bildiren tümceler nesnelere uygulandığında mantıksal tutarsızlığa ve dil hatalarına yol açmaktadır ki felsefedeki birçok sorun bundan kaynaklıdır. Oysaki Frege ve Russell, varlık ve yokluğu kavramlara yükleyerek soruna çözüm olanağı getirmişlerdir.

Russell'ın çözüm önerisi, bu türden tümcelerin bizi gerçeklikten koparmadan çözümlemenin olanaklı olduğunu göstermektedir. Tümcenin mantıksal öznesi var olmayan bir hayvan olan Pegasus değil, “Pegasus” kavramıdır. Söylenen şey kavrama dair bir şeydir ve “Pegasus yoktur” diyerek “Pegasus” kavramının boş olduğunu, hiçbir nesneye uygulanamayacağını söylemiş oluruz. Böylelikle Russell, geleneksel yokluk problemine dil felsefesi içerisinde çözüm getirmektedir. Russell'ın varlık problemine yönelik çözüm önerisi de farklı değildir. Örneğin, “atom içi parçacıklar vardır” ifadesiyle önce proton gibi atom içi parçacığa gönderme yapıp, daha sonra onların var olma özelliği olduğunu söylemiş olmayız. Tümcenin mantıksal öznesi olan “atom içi parçacıklar” boş bir kavram değildir ve proton gibi uygulanabileceği nesneler bulunmaktadır.

Konuyu daha da açmak gerekirse; yüklem, nesnelere özellik yüklemeleri sebebiyle yüklem doğru olduğu nesneler kümesi ile doğru olmadığı nesneler kümesini birbirinden ayırmaktadır. Örneğin, “____siyahtır” yüklemine yararı, siyah olan nesneleri siyah olmayanlardan ayırmaktır. “Var olma” yüklemine bakılacak olursa yüklem, nesneleri var olanlar ve var olmayanlar olarak ayıramaz, çünkü nesnelere özellik yüklememektedir. Eğer nesnelere özellik yükleyseydi bu sefer de dilsel hiçbir işlevi olmazdı. Dolayısıyla var olma dilsel açıdan yararlı bir yüklem ise nesnelere değil başka şeylere yüklenen özel bir yüklem olmalıdır (İnan, 2018: 69). Bu nedenle Russell, var olmanın nesnelere değil, önermesel fonksiyonların, yani kavramların bir özelliği olduğunu öne sürmektedir. Örneğin, “insan vardır” ifadesinde “x insandır” yüklemine önermesel fonksiyonunun bazı şeyler için doğru olduğunu söylenmiş olur. “Pegasus yoktur” ifadesinde ise “x pegasustur” yüklemine önermesel fonksiyonu hiçbir nesne için doğru olmaz. Dolayısıyla Russell, “var olma”nın nesnelere değil kavramlara yüklenen ikinci düzey bir kavram olduğu sonucundan Frege ile aynı çözüme ulaşılmaktadır.

Russell’ın Frege’den ayrıldığı nokta, var olma yüklemine özel ad gibi tekil terimin yanında yer aldığı tümcelere yöneliktir (İnan, 2018: 69). Frege’ye göre, “____vardır” yüklem boşluğuna bir özel ad ya da tekil terim koyduğumuzda gramer hatası olmaktadır. Bu nedenle boşluğu sadece kavram ile doldurduğumuzda anlamlı tümce elde ederiz. Örneğin, “Tanrı vardır” tümcesinde “Tanrı” özel ad ise gramer hatası nedeniyle tümce anlamlı olmamaktadır. İşte tam da bu noktada Russell, Frege’den ayrılmaktadır. Çünkü Russell için gündelik dilde kullandığımız özel adlar, örtük betimlemelerdir ve mantıksal anlamda özel ad değildirler (Russell, 2013a: 123). Örneğin, “Tanrı” adı “her şeyi bilen”, “her şeyi yapacak gücü olan”, “mutlak olarak iyi olan biricik varlık” gibi farklı betimlemelere sahiptir. Diyelim ki, “her şeyi bilen varlık” anlamındadır ve “Her şeyi bilen varlık vardır” tümcesini çözümlersek, “öyle bir x var ki, x her şeyi bilen varlıktır ve her y için eğer ki her şeyi bilen varlık ise y ile x aynıdır” yarı formel bir çözümlemeye sahip olur. Burada var olma yüklemi Tanrı’ya değil, kavram olan “her şeyi bilen varlık” önermesel fonksiyonuna uygulanmaktadır. “Tanrı vardır” dediğimizde aslında şunu demiş oluruz; “Her şeyi

bilen varlık olma” kavramı tek bir nesne için doğrudur. “Tanrı yoktur” tümcesinde ise “Tanrı” kavramı boş olduğu için hiçbir nesne için doğru olmamaktadır. Buna göre, Russell da Frege gibi varlık ve yokluk kavramlarını özel türden kavramlar olduğunu söylemektedir. Frege, özel adları varlık ve yokluk yüklemeleri ile birlikte kullanmazken; Russell, özel adların varlık ve yokluk yüklemeleri ile kullanılmasında bir sakınca görmemektedir. Çünkü Russell için özne konumunda gibi görünen özel adlar, gerçekte yalnızca örtük betimlemeler olan kavramlardır (Russell, 2013a: 126).

Böylelikle Russell, varlık-dışı nesnelere gönderim yapar gibi görünen deyimleri barındıran önermeleri, betimlemeler kuramı aracılığıyla parçalarına ayırmaktadır. Buna göre deyimlerin varlık bildirmediğini ve önermelerin yanlış olduğunu göstermenin olanaklı olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla Russell, mantıksal bir dilden hareketle önermelerin altında yatan mantıksal biçimi ortaya koymaktadır.

2.3.Mantıksal Atomculuk Felsefesi

Analitik felsefede benimsenen ortak düşünce, felsefi problemlere dil bağlamında yaklaşarak, bu problemlere dil analizi ile çözüm aramaktır. Bu amaçla hareket eden analitik felsefe yaklaşımlarından biri de mantıksal atomculuktur. “Mantıksal atomculuk” ifadesi ilk olarak 1911’de Russell tarafından, “Bütünün nedensel etkinliğinin ayrı atomların ayrı etkilerden oluştuğu varsayılmadığı sürece atom çözümlemesi tamamen geçerlidir. Ben de bu görüşü savunduğum için benimsediğim felsefeyi “mantıksal atomculuk” olarak adlandırıyorum” (Russell, 2016: 306) ifadeleri ile felsefe anlayışını belirtmek için kullanılmıştır. Russell’ın mantıksal atomculuk felsefesi adını kullanmasının sebebi, öğretisi sonucunda ulaşmak istediği unsurların mantıksal atomlar olmasıdır. Russell, “[i]şin esası, varmak istediğim atom, mantıksal çözümlemenin atomudur; fiziksel çözümlemenin atomu değildir” (Russell, 2013a: 43) sözleriyle bunu desteklemektedir. Buna göre Russell, yeni mantığı duylara dayalı bilgimize uygulayarak mantıksal atomculuk felsefesini ortaya koymaktadır.

Russell'ın mantıksal atomculuk felsefesi, kısmen metodolojik bir bakış açısı, kısmen de metafizik bir teori olarak tanımlanmaktadır (Klevent, 2005: s.y.). Metodolojik açıdan analizin onaylanmasını; metafizik açıdan ise dünyanın birçok sayıda bağımsız ve ayrı varlıktan oluştuğu görüşlerini içermektedir. Mantıksal atomculukta dil analizi, bu yaklaşımın temel yöntemlerinden biri olmaktadır. Ele alınan dil, matematiksel mantıktan oluşan dildir. Buna göre, dilde kullanılan kelimeler tek anlama sahip olmalı ve kelimelerle oluşturulan atomik önermeler dünyayı açıklayabilmelidir (Sezgin, 2013: 96). Russell'ın da öne sürdüğü şekliyle dil, “dünyayı bir ayna gibi yansıtan ideal ve dünyayla eş biçimli bir dil” dir (Çitil, 2012: 60). Nitekim Russell, dildeki mantıksal atomların dış dünyadaki atomsal olgulara tekabül ettiğini öne sürmektedir (Çelebi, 2016: 70). Dolayısıyla dilin gramer ve mantıksal yapısı, mantıksal atomculuk yaklaşımı için önemlidir.

Mantıksal atomculuğun temel yöntemi olan dil analizinin ilk çıkış noktası Frege ile kendini göstermektedir. Frege'nin ideal dil düşüncesi, nesne ve kavram arasındaki ayrımın gösterilmesine dayanmaktadır. Nitekim bir nesnenin bir kavramın altına düşüp düşmediği ya da kavramın başka bir kavram tarafından kapsanıp kapsanmadığını göstermektir (Yeşil, 2020: 169). Bu bağlamda Frege, tümcenin anlamını onun doğruluk değerine bağlayarak açıklamaktadır. Eğer dilsel ifadeler doğru ya da yanlış değerleri alıyorsa dış dünyada gerçek nesne ya da olgulara gönderim yapan önermelerdir. Russell da aynı ideal dili benimseyip analiz yoluyla erişilebilenlerden yola çıkarak evreni inşa etmeye başlar. Buna göre Russell, atomik önermeler ve moleküler önermelerin ayrımını ortaya koyarak moleküler önermeleri ve paradoksal görünen önermeleri mantıksal analiz vasıtasıyla çözmeye çalışmaktadır. Burada Russell'ın temel amacı, önermelere doğruluk değeri vermenin mümkün olduğunu göstermektir (Çelebi, 2016: 70). Doğruluk değeri verilebilen önermeler ise anlamlı önermeler olarak olgulara karşılık gelen önermelerdir. Russell için olgular, dış dünyada karşılaştığımız tek nesnelerdir ve olguları bilmeden dış dünyayı da bilmek mümkün değildir (Russell, 2013: 146).

Russell felsefeye yönelim açısından üç farklı bakış açısının olduğunu söylemektedir. Buna göre ilk tür, Kant ve Hegel'den gelen klasik gelenek; ikinci tür Darwin'den türeyen ve Herbert Spencer öncülüğünde devam eden evrimcilik; son olan üçüncü tür ise bizim araştırmamızda da oldukça önemli yer tutan mantıksal atomculuk adını verdiğimiz, matematiğin eleştirel araştırılmasını içeren türdür (Russell, 1996a: 11-12). Mantıksal atomculuğu anlayabilmek için öncelikle klasik gelenek ve evrimciliği ele almak gerekir. Daha sonra Russell'ın mantıksal atomculuğunun yapısını oluşturan gerçekliğin nihai bileşenlerinin bilgisini vermenin uygun olacağı kanısındayım. Çünkü bu tarzda ele alış, ayrıca temel konumuz olan Russell'ın metafiziği hakkında da fikir verecektir.

2.3.1. Mantıksal Atomculuk Karşısında Klasik Gelenek ve Evrimcilik

Klasik gelenek, idealizm ekseninde felsefi çalışmalarını yürüten bir ekoldür. Savunucularının çoğunluğu Alman asıllıdır. Klasik gelenekteki amaç, ünlü düşünür Ritter'in belirttiği üzere “Yunan felsefesinin gömülü kalmış olan kökensel özünü meydana çıkarmak, böylece onu düşünce hayatı imkânı olarak yeniden günümüze getirmektir” (Ritter, 2012: 2,3). Ayrıca bunun yanında klasik gelenek savunucuları bilimden çok edebiyattan esinlenmişlerdir.

Klasik gelenek, Yunan filozoflarının aklın gücü ve üstünlüğüne inanmalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Geometri, oldukça dikkatlerini çekmiş, hatta onları tamamıyla sarhoş etmiştir. Dolayısıyla tümdengelimsel yöntem, evrensel uygulama için işe yarar görünmüştür. Buna göre, gerçek tektir; değişme yoktur ve duyu dünyası kuruntudan ibarettir şeklindeki görüşleri savunmuşlardır. Usavurmaya inanmaları, onların hiçbir şekilde kuşkuya düşmemelerini sağlamıştır.

Klasik geleneğin izleri ortaçağ düşüncesinde de görülmektedir. Buna göre, çağdaş felsefede bile Aristotelesçi mantık koşulsuz kabul edilmeye devam etmiştir. Buna ek olarak, usavurmanın evrenin ulaşılamayacak ya da başka şekilde açıklanamayacak olan gizlerini açıkladığına ve gerçeğin doğrudan gözlemlenemeyen

bir şey olduğuna inanılmıştır. Russell için klasik geleneğin ayırt edici niteliği ve bilimsel tutuma engeli bu inançtan ötürüdür (Russell, 1996a: 13).

Mantığın felsefe için işlevi oldukça önemlidir; fakat işlev, klasik felsefedeki mantık işlevi ile aynı işlev değildir. Klasik geleneğin mantığı, olumsuzlama açısından yapıcıdır. Aynı şekilde mantık, elde bulunan seçeneklerden biri haricinde tümünü çürütmeye eğilimlidir. Dolayısıyla kabul edilen tek seçeneğin de gerçek dünyada gerçekleşeceği savına inanılır. Sonuçta dünya, pek az bir somut deney ile mantık sayesinde kurulmuş olur. Russell için mantık, klasik gelenekteki mantığın aksine yapıcı değil çözümleyici olmalıdır (Russell, 1996a: 16). Buna göre mantık, gözden kaçanların olanaklılığını gösterir. Nitekim klasik geleneğin mantığı gibi hepsini çürütmez; aksine olanak sağlar. Dolayısıyla dünyanın ne olduğu sorunundan çok, dünyanın ne olabileceği sorunu üzerine eğilmektedir. Bu türden bir mantık, geleneksel metafiziği de yok etmiştir.

Klasik geleneğin savlarına daha ayrıntılı bakacak olursak; evren organik bir bütündür. Evrenin her bölümü küçük bir evreni meydana getirir ve bütünün küçük çapta yansımaları oluşturur. Buna göre, kendimizi bilebilirsek her şeyi bilebiliriz. Bütün gerçek, varoluş açısından zihinsel olana bağlıdır. Dolayısıyla bilen ve bilinen dışında hiçbir şey yoktur. Russell klasik geleneği şu sözlerle oldukça net bir şekilde açıklar: “Felsefede klasik gelenek, birbirinden çok başka bir anayla babadan kalmış olan son çocuktur, bu ana baba: Yunandaki usa inanma ile Ortaçağ’daki, evrenin düzenliliğine inanmadır” (Russell, 1996a: 17,18).

Evrimsellik konusuna geldiğimizde, konuya uzun uzadıya değinmek konumuz sınırlarını aşmaktadır. Dolayısıyla kısa ve öz bir biçimde değinmek gerekirse; Russell evrimsellik ya da evrim felsefesi olarak adlandırılan akımı kabul etmemektedir. Evrimsellik tamamıyla bilimsel olan ve kanıtlanan bir şey olarak görülse de, Russell evrimciliği gerçek bir bilim olarak kabul etmez (Russell, 1996a: 19). Bu anlamda gerçek bilimsel felsefe, günlük yaşama uzak olan, daha disiplinli ve daha az dünyasal umut barındıran bir şeydir. Dolayısıyla evrim Russell’a göre bilimsel olasılıkları barındırmaz ve felsefeyi oluşturan asıl sorunlardan herhangi

birini içermez (Russell, 1996a: 22). Dünyayı anlayabilmek için gerekli olan evrim değil; değişiklik ve sürekliliği anlayabilmektir. Değişiklik ve sürekliliğin anlaşılabilmesi ise fizik ya da biyolojinin açıklığa kavuşturabileceği bir şey değildir.

Mantıksal atomculuk adı altında ele alınacak olan konu, dil-ontoloji ilişkisini içermektedir. Çünkü bilindiği üzere Russell'ın felsefesinde ön plana çıkan konu “gerçeklik” üzerinedir ve Russell, mantıksal atomculuk yaklaşımı ile en nihai gerçeklerin ne olduğu sorusunu yanıtlamaktadır.

2.3.2. Nihai Gerçekler: Atomik, Negatif, Genel

Mantıksal atomculuk felsefesi mantık bağlamında, gerçekliğin nihai bileşenlerden oluştuğu, karmaşık nesnenin basit bileşenlere indirgenerek analiz edilebileceği savını içermektedir. Burada Russell'ın mantıksal atomculuk felsefesinin birincil metafizik tezi, birbirinden bağımsız var olan, farklı özelliklere ve çeşitli ilişkilere sahip olan temel varlıkların bulunduğu görüşüdür. Dolayısıyla en nihai gerçeklerin neler olduğu sorusu cevaplanması gereken bir sorudur. En nihai gerçeklerin ne olduğu sorusundan hareketle Russell, atomik, negatif ve genel olmak üzere üç tür gerçeği temel almaktadır.

En basit olgu ya da kompleks, ya tek bir bireyden ya belirli bir özellik taşıyan belirli bireyden ya da birbiriyle ilişki içinde olan birkaç bireyden oluşmaktadır. İlişkiler içerdikleri bağıntılara göre ikili, üçlü biçiminde kategorilere ayrılabilir. Örneğin, “kalem, kitabın solundadır” ikili bir ilişkiyken, “kalem, kitap ve gözlük arasındadır” üçlü bir ilişkidir. Russell, “ilişki” kavramını, daha çok “monad ilişki” olarak da tanımlanabilen tek bir ilişkiyi içerecek biçimde kullanmaktadır. Buna göre Russell, “bir şeye ve bir niteliğin, iki şeyin ve bir ilişkinin üç şeyin ve bir ilişkinin, dört şeyin ve bir ilişkinin bulunduğu sonsuz hiyerarşisinin tümü” (Russell, 2013a: 65) biçiminde ortaya koyduğu, olgular arasındaki ilişkiyi gösteren atomik olguyu temel almaktadır. Çünkü atomik olgularda monadik ilişkiyi ifade eden sözcük olarak yüklem bulunmaktadır. Dolayısıyla atomik olgu en basit olgu türüdür ve atomik önermelerin doğru mu yanlış mı olduğunu belirleyen olgulardır (Russell, 1996a: 54). Atomik önermeler ise tikellerden bahsetmeyen,

tikelleri nadiren tasvir eden önermelerdir ve yalnızca ad koyarak adlandırılabilirler (Russell, 2013a: 66). Örneğin, “Sokrates, Platon’un hocasıdır” önermesi atomikti bir önermedir. Burada Sokrates’e dair bilgi, “Sokrates” sözcüğünün gönderimde bulunduğu tümelden hareketle yapılan betimlemeye dairdir.

Russell, gerçekliğin temelinde atomik olguların olduğu gibi atomik önermelerin olumsuzlamalarına karşılık gelen olumsuz olguların da olduğunu kabul etmektedir (Russell, 2013a: 80). Russell için önerme yalnızca olgudan yoksun değildir, aksine ilişki taşımayan bir olumsuz olgudur. Nitekim olumsuz olgular, bir şeyin belli bir biçimde olmadığını ifade etmektedirler. Örneğin, karın tamamen beyaz olmasının yanında, karın yeşil olmaması gerçeğinden de bahsedilebilir. “Kar yeşil değildir” önermesini ele alındığında tümce doğrudur, fakat hangi olgunun onun doğrulayıcısı olduğu tartışmaya sebep olmaktadır. Russell için bu bir olgu değildir, çünkü olgular arasında doğru ve yanlış ikililiği yoktur, yalnızca olgular vardır (Russell, 2013a: 49). Nitekim dünyadaki tüm atomik olguları listeleysek de “kar yeşil değildir” gibi bir olumsuzlanmanın doğruluğunu belirleyemezler, fakat tümce doğrudur ve olgularla açıklanmalıdır.

Genel gerçeklere geldiğimizde, Russell başlangıçta birçok ilişkiyi içeren ve önermelerin atomları olarak adlandırabileceğimiz “moleküler önerme” ifadesini kullanır (Russell, 2013a: 75). Moleküler önermenin doğruluk değerleri yine atomik olgular tarafından doğrulanmaktadır. Dolayısıyla moleküler önermede özellik ve ilişkiye sahiplik tek bir bileşik olgu tarafından değil, yine atomik olgular tarafından doğrulanmaktadır. Burada Russell benimsediği ilke; eğer cümlenin doğruluğu atomik olgular açısından açıklanabiliyorsa, o halde cümlenin doğruluğunu açıklamak için atom dışı olgular öne sürülmemelidir (Russell, 2013a: 77). Nitekim atomik olgularla açıklanabilen bir tümcenin doğruluğunu açıklayabilmek için “ve”, “veya”, “ya da” gibi ekstradan birleştirici gerçeğe ihtiyaç yoktur. Çünkü bu birleştirici gerçeklerin dünyada atıfta bulunduğu hiçbir şey bulunmamaktadır. Dolayısıyla Russell 1918’de, nicelleştirilmiş önermelere tutumunun değişmesi ile beraber genel bir önermenin doğrulunun onun örneklerini doğru yapan olgu veya komplekslere

indirgenebileceğine inanmayarak genel olgunun olduğunu savunur (Klevent, 2005: s.y.). Buna göre Russell, nicelleştirilmiş önermelerin doğruluğunu ortaya koyan genel gerçeklerin olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Konuyu Russell’ın şu ifadelerinden de anlayabiliriz:

[D]ünyayı tamamen yalnızca tikel olgular aracılığıyla tanımlayabileceğinizi varsaymak çok büyük bir hata olacaktır. Evrendeki her tikel olguyu tarihsel sıraya koymayı başardığınızı ve hiçbir yerde sıralamaya koymadığınız tek bir tikel olgu bile kalmadığını farz edin, şunu da eklemediğiniz sürece yine de evrenin tam bir tanımına ulaşamazsınız: “Burada tarihsel sıralamasını yaptığım olgular var olan tikel olgulardır.” Bu yüzden, tikel olgular kadar genel olgulara da sahip olmadan dünyayı tamamen tanımlamayı bekleyemezsiniz (Russell, 2013a: 48).

Bu ifadeler ışığında Russell, genel gerçeklerin tikeller cinsinden açıklanamayacağını veya tikel olguların toplamı olmadığını savunur. Örnek olarak, “tüm kuğular beyazdır” gibi bir cümlenin doğruluğu, kuğuların renkleri hakkındaki atomik gerçeğin yanında genel bir gerçeği de gerektirmektedir. Nitekim sadece var olan beyaz kuğuların listelenmesi yetmez.

Sonuçta Russell’ın mantıksal atomculuk yaklaşımı, metafizik ve ontolojiden bağımsız değildir. Çünkü Russell, burada atomların neler olduklarını söylerken bir tür ontoloji ortaya koymaktadır. Buna ek, dili oluşturan önermelerin dünya ile ilişkileri tamamen deneysel olarak değil de kuramsal olarak analiz edildiği için yaklaşım metafizik ile bir anlamda bağlantılıdır.

3. ANALİTİK FELSEFEDE METAFİZİK VE RUSSELL'IN METAFİZİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

3.1. Metafizik Kavramının Kavramsal ve Tarihsel İncelenmesi

Metafizik terimi, etimolojide sonra, öte, üst anlamlarına tekabül eden “*meta*” sözcüğü ile doğa ve özdeksel anlamlarına tekabül eden “*physika*” sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir (Şulul, 2003: 58). Buna göre metafizik terimi, ilk kullanımlarında fiziğin ötesinde ya da üstünde sayılan bir anlam taşır. Bu kullanımı ilk olarak Aristoteles'in öğrencileri ele almıştır. Oysa metafizik teriminin ilk kullanımı, Aristoteles'in yazdığı ve ilk felsefe olarak adlandırdığı, bilimin incelendiği kitabın adı olarak karşımıza çıkar. Aslında kitaba “*meta ta physika*” adını veren Rodos'lu Andronicus'tur. Aristoteles bariz bir şekilde metafizik sözcüğünü kullanmamıştır. Aristoteles, bu terimin karşılığı olarak “*thelogike*” terimini kullanmıştır. Aristoteles metafiziği, varlık olmak açısından varlığı ve varlığa özü gereği ait olan ana nitelikleri inceleyen bilim olarak tanımlar (Aristoteles, 1985: 178). Aristoteles metafizik yerine bilgelik tabirini de kullanır (Aristoteles, 1985: 120). Bu çerçevede Aristoteles metafiziği diğer özel bölümlerden ayrı tutmaktadır, çünkü hiçbirisi metafizik gibi varlığı varlık olma anlamında ele almazlar. Aksine diğer bilimler varlığı parçalara ayırır ve sadece bu parçaların ana niteliklerini incelerler. Bu nedenle metafizik, tüm bilimlerin en değerli ve en kapsamlısıdır. Buna göre Aristoteles, varlığın ilk nedenlerini ortaya koymaya çalışmış ve bunu sağlayacak olan bilimi de ilk felsefe olarak adlandırmıştır (Aristoteles, 1985: 180).

Metafizik terimi, felsefe tarihi içerisinde farklı anlamlar kazanmıştır. Bu açıdan metafizik terimini farklı tanımlar (Cevizci, 2019: 16-31) çerçevesinde değerlendirebiliriz.

(1) Metafizik, var olana ilişkin bir araştırmadır. Bu anlamda metafizik, genel kabul gören savları incelemeye tabii tutarak, neyin gerçek olduğunu ortaya koymaya çalışır. Masanın, düş nesnelerinin, sayıların vb. ne kadar gerçekliklerinin bulunduğu konusu bu türden bir incelemeye örnektir. Metafizikçiler incelemeye yönelik olarak

töz, nitelik ve ilişki kavramlarına dayanmışlardır. Buna göre, “gerçek olan yalnızca tözsel olandır” savı kabul görür. Burada metafiziğin tanımının töz üzerinden ele alındığını söyleyebiliriz. Aristoteles’in metafiziğinin nesnesi de, varlık olarak varlık olma anlamında töz (*ousia*) dır (Kaçar, 2016: 3). Aristoteles’in felsefesinde “varlık nedir” problemi “töz nedir” problemiyle eşdeğerdir, çünkü Aristoteles için bir şeyi o yapan şey tözdür ve töz tek başına var olabilir. Buna karşın zaman, uzam, görelilik, nitelik gibi kategoriler tek başına var olamazlar ve varlıkları töze bağlıdır. Descartes, Spinoza ve Locke gibi filozoflar tarafından da tözün, başka hiçbir şeyin varlığına ihtiyaç duymayan ve kendisi için var olan anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.

(2) Bu çerçevede metafizik, neyin gerçek olduğunun aksine, nihai gerçeğin ne olduğunu ortaya koymaya çalışır (Cevizci, 2019: 20).²⁷ Nihai gerçek sorgulamasında filozoflardan bazıları birçok nihai gerçekliğin olduğunu savunurken, bazıları da tek bir nihai gerçekliğin olduğunu savunmuşlardır. Buna ek olarak, aşkın ve içkin olmak üzere iki ayrı nihai gerçeklik alanı da ortaya konulmuştur.

(3) Metafizik ilk ilkelerin bilimidir; Aristoteles’e göre her şeyin sadece ilk nedenini bildiğimizde onu gerçek anlamda bilebiliyorsak, o halde nedenlerin bilimine sahip olmak gerekmektedir. Hatta Aristoteles ilk neden probleminde, ilk felsefenin başlangıçlarda kalması sebebiyle yetersiz kaldığından şu sözlerle bahseder:

[B]izim Fizik'te saydığımız nedenlerin bütün filozofların araştırıyor gördükleri nedenlerin aynı olduklarını ve bu nedenler dışında herhangi bir nedeni anma imkânına sahip olmadığımızı açıkça göstermektedir. Ne var ki bu ilkelere şimdiye kadar ancak belirsiz bir tarzda işaret edilmiştir. Bir anlamda onların tümünün bizden önce belirtildiği, bir başka anlamda ise onların hiçbirine işaret edilmediği söylenebilir (Aristoteles, 1985: 180).

Bu konuda Aristoteles’in varlık veya töz problemine bağlı olarak formel, fail, maddi ve ereksel olarak dört neden ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Aristoteles açısından hiçbir filozof bu dört nedeni tatmin edici anlamda sıralayamamıştır.

Metafizik konusu, felsefe tarihinde önemli tartışmalara sebep olan bir disiplindir. Metafizik, tarihsel süreç içerisinde bir araştırma alanı olarak, gerçekliğin

²⁷ Nihai gerçek araştırması, kendine gerçekten yeten ve kendisine neden olan üzerinedir.

yapısını inceleyen bir felsefe disiplini olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda metafizik, varlığın yapı ve niteliğini sorgulamasıyla ontolojiyle, varlığın nasıl bilinebileceği hususuyla da ilişkili olması bakımından bilgi teorisiyle iç içedir.

Analitik felsefenin metafiziğe olan tutumunu anlamak için özellikle Kant ve Hume'un metafizik anlayışlarına değinmemiz gerekmektedir. Çünkü metafiziğin on sekizinci yüzyılda Locke ile yeni bir yönelime girmesindeki değişiklik,²⁸ Hume ve Kant ile beraber kendini daha belirgin olarak göstermekte ve kendinden sonraki çağdaş dönemde de etkisi hissedilmektedir. Buna göre metafiziksel önermelerinin anlamsız görülmesi fikri Hume'a dayanırken;²⁹ metafiziğin bilgi kuramsal bir sorun olarak ele alınması ve felsefenin de bu doğrultuda temellendirilmesi Kant ile gerçekleşmektedir.

Hume için metafizik, verimsiz, modası geçmiş ve faydasız tartışma yığınının başka bir şey değildir (Hume, 1976: 51). Hume'un metafiziği böyle görmesinin sebebi ise metafiziğin anlamsız sözcüklerden oluşmasından ve sofistike teoriler üretmesinden kaynaklanmaktadır (Kant 2002: 69). Hume'a göre bilgi, izlenim ve idea olmak üzere iki ayrı aşamadan geçerek oluşur. Burada izlenim bilginin en temel ögesi olduğu için izlenim olmadan idea da olamaz. Hume açısından metafiziğin izlenimi olmadığı için ideası da olamaz ve nitekim bir bilgi de olamaz. Oysa Hume'un ilkesi, anlamlı kavramların mutlaka bir izlenimden çıkarılması gerektiği üzerinedir (Çıvgın, 2013: 32). Buna göre bilgi, tecrübeye dayanır ve tecrübeye dayanmayan hiçbir iddia bilgi sayılamaz. Bu çerçevede Hume, geleneksel metafiziğin iddialarının felsefe ve bilimden ayıklanmasını önermiştir. Hume'un teoloji veya metafizik üzerine şu sözleri dikkat çeker:

Elimize bir cilt söz gelişi bir din bilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda, soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütme mi var? Yok. Peki, olgu sorunu ve

²⁸ Locke'un neden kavramını sadece maddeyle ilgili görmesi, eski metafizik anlayışa karşı tartışmaya yol açar. Bu durumda İngiliz deneyciliği, metafiziği yeniden fizikle olan ilişkilendirerek ele almış ve metafiziğin epistemolojik çerçevede anlaşılmasını önermiştir.

²⁹ Hume'a göre metafiziksel önermeler, olgu sorunlarıyla ilgili değildir. Bu doğrultuda anlamlı olan önermeler matematiğin ve ampirik bilimlerin önermeleridir. Bunun dışında kalan bütün önermeler anlamsızdır. Hume bu tür önermelerin safsata ve kuruntudan başka bir şey olmadığını belirterek ateşe atılması gerektiğini savunur.

varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safsata ve kuruntudan başka bir şey olamaz (Hume, 1976: 135).

Kant, Hume hakkındaki bir yorumunda, Hume'un bu yıkıcı felsefeye de metafizik adını vererek, onu bilimin en önemli dallarından biri olma anlamında, matematik ve doğa bilimlerinden daha değerli kabul ettiğini öne sürer (Kant, 2002: 6). Buna göre, sahte ve yozlaşmış bir metafizik yerine sahici metafiziği getirmeye çalışan Hume, bunun ancak insan zihninin sınırlarının doğru bir şekilde sorgulanması ve belirlenmesiyle mümkün olacağını savunur (Çıvgın, 2013: 33). Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde ele aldığı metafizik, doğru ve yanlış metafizik olarak ikiye ayrılır (Hume, 2009: 155). Doğru metafizik, anlama yetisinin sınırlarını belirleyen insan bilimi; yanlış metafizik insanın anlama yetisini aşan töz, dünyanın başlangıcı, mucize gibi soruları konu edinen alanlarla ilgilidir (Özel, 2018: 77). Hume'a göre yanlış felsefe ne kadar sorgulansa sorgulasın, ulaşılamaz olanı araması nedeniyle vardığı sonuç, uydurma kavramlardan, kurgulardan ve varsayımlardan ibaret olur (Hume, 2009: 13, 154, 186). Bu nedenle Hume'un metafiziğe yönelik eleştirisi, yanlış veya skolastik metafizik olarak adlandırılan geleneksel metafizik üzerinedir. Bu anlamda Hume, metafiziğin felsefenin türü olarak kabul edilmesine ve bu şekilde tanıtılmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre metafizik felsefenin değerini yitirmesine neden olmaktadır ve felsefenin yeniden değer kazanması için metafiziğin eleştirilmesi gerekmektedir (Hume, 2009: 11).

Kant'a geldiğimizde; Kant, Hume vasıtasıyla dogmatik uykusundan uyandırılır ve metafiziği problem merkezine alır. Kant metafiziği tamamen felsefenin dışına itmemekle birlikte, metafiziği bir bilim olarak yeniden kurma gayesi gütmüştür. Bu çerçevede Kant'a göre metafizik, insanın doğal yatkınlığının bir ürünüdür (Kant, 2002: 117). Nitekim metafizik geleneksel felsefede doğaüstü bir bilim olarak görülürken; Kant'ın felsefesinde, insanda doğal olarak bulunan bir yatkınlık olmaktadır. Kant'ın ele aldığı doğal yatkınlık, Descartes'deki doğuştan ideler gibi insan zihninde doğuştan yer alan anlamında değil; insanın doğaötesinde bulunan nesneleri tasarımılayacak ve tasarımılama ile şeylerin bilgisine ulaşabilecek bir kabiliyete sahip olduğu anlamındadır.

Kant'ın "eğer metafizik bir bilimse, nasıl oluyor da diğer bilimler gibi genel ve sürekli onay görmüyor? Yok, değilse, nasıl oluyor da bilim kisvesi altında, durmadan böbürlenerek insanın anlama yetisini hiç sönmeyen ama hiç de gerçekleşmeyen umutlarla oyalıyor?" (Kant, 1995: 3) sorgulaması, Kant'ı aklın kaynaklarına başvurmaya yönlendirir. Burada Kant, metafiziği epistemolojik ve antropolojik olarak ele alır. Buna göre Kant için metafizik, bilginin ayırt ediciliği apriori bilgi veya saf anlama yetisi ve saf akıl bilgisi olmalıdır (İyi, 2018: 18). Kant, apriori ilkelere dayanan felsefeyi "saf felsefe" olarak adlandırır ve saf felsefe anlama yetisinin nesnelerini konu edindiğinde metafizik olarak adlandırılır (Kant, 1995: 4). Buna göre metafizik, aklın saf ürünü olması anlamında deneyden ya da deneyimden bağımsız olmalı ve yine metafizik bir bilim olacaksa, sentetik apriori yargılar üretebilen bilimlere örnek almalıdır (Ketenci, 2005: 95). Dolayısıyla metafizik, sentetik apriori önermelerden oluşmalıdır. Ayrıca Kant, salt felsefeyi deneysel felsefeden ayırır. Buna göre, "öğretilerini yalnızca apriori ilkelerden çıkarıp sunan saf felsefeye, anlama yetisinin belirli nesneleriyle yetindiği zaman metafizik" (Kant, 1982: 3) olarak adlandırır.

Kant'ın felsefesinde metafiziğin konu nesneleri, tanrı, özgürlük (evren) ve ölümsüzlük (ruh) olarak ortaya koyulur. Kant'a göre, aklın yalnızca deney alanında kullanılması, sonsuza kadar tekrarlayan sorulara yol açacağından dolayı akıl, tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük idelerine gereksinim duyar (Kant, 1995: 108). Ancak bu türden bir metafizik bilim yerine diyalektiğe neden olmaktadır. Bu nedenle Kant, önce aklın kendisinin eleştirisi, apriori kavramların kaynaklarına göre sınıflandırılmasını ve çözümlenmesini; bundan sonra ise sentetik apriori bilginin olanak, kullanılış ilke ve sınırlarını sistem halinde ortaya koymaya çalışmıştır (Ketenci, 2005: 99). Dolayısıyla metafiziğin bilim olarak konusu, duyulur dünya ve duyulur dünya ötesindeki ideler arasındaki sınırdır (Kant, 2002: 111). Bu çerçevede söyleyebiliriz ki, Kant'ın sınırlarını çizmiş olduğu metafizik, sonraki filozofların çalışmalarını biçimlendirmiştir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda bilimsel alandaki gelişmelerle birlikte yeniden belirlenmeye çalışılan metafiziğin konumu özellikle deneye dayalı bilimsel gelişmeler ile yerinden sarsılmıştır. Felsefenin cevap aradığı “yaşam nasıl başladı”, “evren nasıl oluştu” gibi soruların bilim tarafından yanıtlanmaya başlaması bilim alanını genişletirken, metafizik olarak görülen felsefenin ise daralmasına yol açmıştır. Örneğin Öklid dışı geometri ve modern mantığın geliştirilmesi Kant bağlamında metafiziği eleştirir hale getirmiştir. Buna ek, gerçekliğin evrime dayalı bir karakteri olduğundan hareketle gerçeklik, biyolojik organizmaya benzetilmiştir.³⁰ Bilimsel gelişmelerden hareketle, metafizik ve bilimin karşıt olduğu düşüncesi metafiziği değersizleştirerek, metafizik ya sanatın ya da dinin yanında konumlandırılmaya çalışılmıştır. Örnek olarak, Yeni-Kantçı Alman filozofu olan F. A. Lange metafiziğin din ve sanatla ilgili olduğunu öne sürerken, bir diğer Yeni-Kantçı filozof olan H. Rickert ise metafiziği yaşama ilişkin sorulara bağlayarak metafiziğe ödev niteliği yükler. Metafiziğin yerini belirleme çalışmalarında A.N. Whitehead, her önermenin metafizik özellik taşıyan evrene işaret ettiğini belirtmiştir (İyi, 2018: 21). Buna göre deney, doğrudan verilen tümevarımsal genelleme ile kesinlik kazanmaz. Deneye kesinlik kazandırmak için metafizik kavramlara başvurulması gerekmektedir. Bu nedenle Whitehead’da metafizik, deneyin açıklanması için sistemli tasarımı gücü olarak karşımıza çıkar.

Çağdaş dönem, önceki dönemlerin metafizik tartışmalarının birikimlerini içermesi nedeniyle, metafiziğin ne olduğu konusunda en yoğun ve en uç karşı çıkışlarla ele alındığı, tartışıldığı dönem özelliğini taşır. Düşünürlerin kendi fikirleri dışında kalan felsefe ürünlerini metafizik sayması ya da saymaması bu tartışmanın uzamasına ve konunun karmaşıklaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla çağdaş dönemde metafizik bir yandan tamamen yadsınmaya çalışılırken; diğer taraftan da yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte analitik felsefe olarak anılan ekol, dil ve modern mantığı kullanarak metafiziği tamamen yadsırken; kıta felsefesi olarak bilinen akım ise akıl dışı sezgi ve duyguları esas alarak metafiziği farklı araçlarla

³⁰ Bu açıdan gerçeklik sorunu Darwin’in evrim teorisinde doruk noktasına ulaşır. Konumuz itibarıyla, Russell’ın Darwin’i eleştirdiğini söyleyebiliriz ki, Russell için evrim teorisi bilim olarak kabul edilemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Russell, *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, 19-22.

tekrardan inşa etmeyi erek bilmiştir. Bu dönemde Russell, metafiziği yadsıyan tarafta kabul edilse de aslında tamamıyla yadsımayan bir yönünün olduğu da görülmektedir. Buna da analitik felsefede metafiziği reddetmenin gerekçeleri ortaya konulduktan sonra açıklık getirilecektir.

3.2. Analitik Felsefede Metafiziğin Yeri ve Önemi

Analitik felsefe, dilsel çözümlemeler doğrultusunda anlamlı ve doğru olan önermeleri araştıran bir felsefedir. Buna göre analitik felsefe dildeki gramer ve mantıksal yapı önemlidir. Dolayısıyla analitik felsefenin amacı, anlamlı ve doğru önermeleri, basit ve temel önermelere indirgeyerek gerçek dünyanın basit ve değişmez olan doğrularını ortaya koymaktır.

Analitik felsefenin başlangıcı, Moore ve Russell'ın on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru idealizme karşı verdiği tepkilere dayanmaktadır. Dönemde Hegelci idealizmin G. Bradley, Thomas H. Green ve J. M. E. McTaggart gibi savunucuları, dünyayla ilgili bilim adamlarının açıklayamadığı bir takım hakikatleri açıkladıklarını düşünüyorlardı. Onlar için bilimde doğru olarak görülenler hakikatten çok uzaktırlar, çünkü bütünün gerçekliğe sahip olduğu yerde bilim adamları dünyayı parçalarına ayırarak, ayrı ve bağımsız nesnelerden oluşan bir yapı olarak görürler. Bu bağlamda idealistler ulaştıkları sonuçlar ve yöntemler sebebiyle bilim ve sağduyuya karşı çıkmışlardır. Russell ve Moore ise idealizmin bu temel savına karşı, tepkilerini ortaya koymaktan çekinmemişler ve analitik felsefenin öncülüğünü üstlenmişlerdir. Bu çerçevede analitik felsefenin önemli temsilcilerinin Russell, Moore, Wittgenstein, Carnap ve Ayer olduğunu söyleyebiliriz.

Analitik felsefi düşüncenin daha iyi kavranması adına, analitik felsefenin bazı temel belirgin özelliklerine (Cevizci, 2015: 923-926) değinmek faydalı olacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak, idealizm karşısında ortaya konulan analitik felsefenin sağduyuya dayalı bir felsefe olduğunu söyleyebiliriz. İdealizmin aksine analitik felsefede sağduyu kabul görür ve metafizik, anlamsız ve doğruluğu sınınamayan bir

disiplin olması nedeniyle konu dışı bırakılır. Bu açıdan analitik felsefeciler, gündelik hayattaki her bilgiye dair, bilimsel bilgi de dâhil olmak üzere temkinlidirler.

Analitik felsefenin ikinci bir karakteristik özelliği atomikliktir. Russell bu konuda şöyle der: “[D]ünyanın görünen çokluğunun sadece tek bir bölünmez Gerçekliğin safhalarından ve gerçek olmayan bölümlerinden meydana geldiğini kabul etmiyorum” (Russell, 2013a: 42). Buna göre atomiklik, evrenin çok fazla sayıda basit ve bağımsız kendiliklerden³¹ meydana geldiği hususudur. Analitik filozoflar evreni oluşturan bu kendiliklerin³² birbirleriyle olan ilişkisini gevşek ve dışsal bir ilişki olarak kabul etmektedirler. Bu bağlamda analitik filozoflar için kendilikler farklı şekillerde, ya bir maddi parçacık, ya bir duyu verisi ya da bir olgu olarak, kendini gösterir.

Analitik felsefenin üçüncü bir ayırt edici özelliği ise analizdir. Buna göre, felsefenin asli görevinin analiz olduğunu ve kendiliklerin onları oluşturan basit kendiliklere indirgeyebilecek analizden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Analitik felsefecilere göre, kendilikler başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan, dolaysız olarak bilinme anlamında basittirler. Bu nedenle, onlar ancak analiz tam ve doğru bir şekilde gerçekleştirildiğinde açıklanabilirler. Buna göre analiz, kompleksten basit olana doğru olmalıdır (Rossi, 2001: 14).

Analitik felsefenin dördüncü bir özelliği açıklıktır. Bu anlamda analitik filozoflar açıklığa büyük bir önem atfetmektedirler. Onlara göre, bilimizin büyük çoğunluğunu meydana getiren deneyimlerimiz aslında açıktır. Ancak deneyim, bize kolay anlaşılan öğelerle gelmemektedir; daha çok bütünler halinde bulunur. Bütünü deneyimlememiz ise, onlara karşı olan tutum, inanç, korku ve endişelerden etkilenir (Cevizci, 2015: 924). Bu nedenle açıklığa erişebilmek ancak ve ancak deneyim komplekslerinin basit bileşenlerine ayrılması ile mümkündür. Açıklığa ulaşmada

³¹ Kendilik, Descartes ve Kant gibi filozoflar tarafından zihni karakterize eden fonksiyonların en yüksek düzeyine tekabül eder. Örneğin Descartes’in “düşünüyorum, o halde varım” ifadesinde tanımladığı kendilik, bedeninin karşısında yer alan bir öz olarak kendini ortaya koyar.

³² Varlık veya gerçeklik olarak yer verilebilir.

ikinci bir yöntem ise umut ya da korkuların hiçbir şekilde bulunmadığı dolaysız bir karşılaşma ile mümkündür.

Analitik filozofların açıklık arayışı, analitik felsefenin son ve en belirgin özelliği olan dili ortaya koyar. Dilin felsefenin odağına yerleşmesi Kant ile başlamış ve bu süreç aynı zamanda dilin yanıltıcı olması fikrini de beraberinde getirmiştir. Daha açık bir deyişle, Kant aklın sınırlarını aşan metafizik konusunda dilin yanıltıcı ya da yanılsamalı olabileceğini işaret etmişti (Kant, 2002: 69). Nitekim analitik filozoflar da Kant'ın bu uyarısını dikkate almışlardır. Onlar açısından gündelik dil yetersiz, felsefi amaçlar açısından uygunsuz, anlam açıklığı yönünden sıkıntılı olarak görülmekteydi. Bu durum dilin arındırılması gerekliliğini ortaya çıkararak, dilin arınmadığı takdirde felsefe soruşturma yapmanın imkânsız olduğunu düşünmeye yönlendirmiştir. Bu doğrultuda felsefenin ilgi alanı, dilin kullanımının sınırlandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre felsefede önemli olan sorun, neyin var olup olmadığı ya da neyi bilebileceğimizden çok, neyi ne ölçüde ifade edebileceğimiz sorunudur. Felsefede odağın dilsel sorunlara yönelmesi “dile dönüş (*linguistic turn*)” (Rorty, 1967: 3) olarak adlandırılır.

Analitikçi filozoflar dile dönüş hareketi ile geçmişte çözümsüz ve sonuçsuz kalmış felsefi problemlerin çözümlenip sonuçlandırılabilceğini iddia etmekteydiler. Tüm bu görüşler sonunda felsefenin asli görevi, kendiliklerin basit ve açık bir şekilde ortaya konulacağı kolay ve anlaşılır bir dil bulma problemi olmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında Gottlob Frege ve Bertrand Russell'in sembolik mantığı kurmaları, ideal dili oluşturma açısından büyük bir etken olur. Bu anlamda analitik filozofların dile olan yoğun ilgisi, onları Kant sonrasında yer alan birçok filozoflardan farklı kılmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, analitik felsefe, yirminci yüzyılın başlarında felsefeyi epistemoloji, mantık ve dil çözümlemesine indirgeyen görüştür. Analitik felsefeye göre gerçekliğin yapısı ile mantığın yapısı arasında bir benzeşim bulunmaktadır ve bu bağlamda gerçekliğin anlamını verecek en iyi dili bulmak gerekmektedir.

3.2.1. G. Edward Moore ve Mantıksal Atomculuk

G. Edward Moore, hem sağduyuya dayalı felsefenin savunucusu hem de analitik felsefenin kurucuları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Moore idealist felsefenin eleştirilmesi ve yadsınmasında önemli bir rol oynar. Ne var ki Moore, Russell kadar felsefeyle ilgilenmemiştir, çünkü Moore için felsefe, bilimlerle karşılaştırıldığında yeterince ilerlemeci bir disiplin değildir. Bu anlamda Moore, felsefenin işinin herhangi bir hakikat iddiasında bulunmak değil de analiz olduğunu bildirmesi ile kendini göstermiş ve bu analiz de ilk defa Moore tarafından kullanılmıştır. Buna göre felsefinin görevi, hangi önermelerin kanıtlanıp çürütüleceğinden çok, bu önermeleri nasıl bilebildiğimize dayanır (Moore, 1968: 67).

Moore'da analiz, bileşeni parçalarına bölme işlemi olarak karşımıza çıkar. Buna göre Moore, evreni meydana getiren kendiliklerden birini inceleyip soruşturarak yalıtır ve ayırma işlemine tabii tutar. Kendiliklerin incelenerek yalıtılması, kompleks kendiliklerin basit unsurlara bölünmesine; ayırma işlemi ise yalıtılan basit kendiliklerin incelenmesine tekabül eder. Dolayısıyla Moore'un analizi iki aşamadan oluşmaktadır; ilki, kendilikleri basit unsurlara bölme, ikicisi ise ayrılan basit kendiliklerin incelenmesidir (Cevizci, 2014: 929). Analizin sonucu, evrenin çok sayıda basit bileşenden meydana geldiği kabulüne dayanmaktadır. Moore için felsefi problemlere yol açan neden, analizin filozoflarca ihmal edilmesidir.

Moore analiz bağlamında, evrenin hangi bileşenlerden meydana geldiğini ortaya koymaya çalışır. Onun açısından evrenin bileşeni olarak görülen, fakat doğal düzenin parçası olmayan kendiliklerin oluşturduğu metafizik görüş kabul edilemez. Moore ve ondan sonra gelen analitik filozofların kabul etmediği metafizik, bu türden bir metafiziktir. Moore'un hem kabul edip hem de katkı yapmış olduğu metafizik ise evrende var olanların felsefi olarak soruşturulmasını içeren metafiziktir.

Moore'un metafiziği var olan ve var olmayan arasındaki temel ontolojik bölünmeye dayanır. Buna göre var olanlar evrenin nesnel bileşenleriyken var olmayanlar düşsel veya imgesel olan kurgulardır. Moore'un var olanlar ve var

olmayanları ontolojik olarak ayırmada üç temel yol izlediğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, varlık özelliğine sahip olmak; ikincisi, Moore Russell'in betimlemeler teorisine dayanarak, varlık özelliğine sahip olan nesne ismin taşıyıcısı ise düşsel veya imgesel nesneleri tam olmayan bir sembolle betimleyebilmek³³; üçüncüsü ise varoluşun, Berkeley'in de savunduğu gibi, algılanmadan gelmesidir (Cevizci, 2015: 929-930).

Moore varlık, yokluk ve varoluş kavramlarının yanında gerçeklik kavramına da değinmektedir. Moore, gerçekliği varoluşla, bazen de varlıkla eşitler. Bu bağlamda gerçekliğin bir özellik olup olmadığı fikrinde tereddüt eden Moore'un gerçeklik hakkındaki net olan savının, gerçekliğin derecelere sahip olmadığı yönünde olduğunu söylenebilir.

Moore varlık kategorisi bağlamında üç tür nesneyi birbirinden ayırmaktadır. Bu nesne türleri tikeller, olgular ve tümellerdir. Moore için tikeller gerçekten varoluşa sahiplerdir, fakat tümeller ve olgular sadece vardırılar. Bu bağlamda Moore'un sağduyuya dayalı felsefesine değinmek gerekirse, Moore'un sağduyuya dayalı felsefesinde insanın sahip olduğu beden, belli bir zaman önce doğmuş, kesintisiz olarak yerküre üzerinde varlığını devam ettirmiş ve bu zaman süreci içerisinde değişimlere uğramıştır. Dünya ise insan bedeninin doğmasından önce vardı ve dünya üzerinde birçok insan doğmuş, yaşamış ve ölmüştür. Dolayısıyla beden, çevredeki nesne ve diğer bedenler ile deneyimlere sahip olmuştur (Çitil, 2012: 51).

Bu doğrultuda söyleyebiliriz ki, kendimiz ve çevremiz hakkında bildiğimiz önermeleri, kendi deneyimlerimiz çerçevesinde bilebilmekteyiz. Kendimiz ve çevremiz hakkında sahip olduğumuz önermeler bir araya geldiğinde ise sağduyuya dayalı dünya görüşü oluşmaktadır. Moore için Tanrı ve evrenin oluşuma dair önermeler buna dâhil değildir (Çitil, 2012: 51) Ancak bu önermelere inanırız ve hatta inanmakla kalmayıp belli kesinlikte doğru olduklarına kanaat getiririz. Bu nedenle

³³ Örnek olarak, "masa" bir isimken, "insan başlı at" herhangi bir şeyin adı olamaz, çünkü adı taşıyacak hiçbir şey bulunmaz.

önergeleri reddetmek çelişkiye düşürmez. Dolayısıyla Tanrı'nın var olması imkânsız olmasa da var olduğunu düşünmek için de yeterli delil bulunmamaktadır (Russell, 1966: 22). Bu doğrultuda Moore açısından felsefe, sağduyuya dayalı önergeleri sorgulayarak işe başlamalıdır (Moore, 1925: 8-10). Moore, yöntemin konusu olarak ise etiğe ve dış dünyanın bilinmesi sorununa yönelir.

Dış dünyaya dair bilgi, duyum ve duyumsal deneyimlere dayanmaktadır. Duyusal deneyimler, algılayan kişinin bilincinde ortaya çıkan özel olaylardır. Buna göre, dış dünya bilgisi diğer algılayanlar için de mevcut nesnelere dair bilgi olmaktadır.³⁴ Sonuçta Moore bu argümanlara dayanarak dış dünyanın varlığını göstermeye çalışır.³⁵

3.2.2. Wittgenstein ve Dilin Sınırları

Wittgenstein'in analitik felsefeyle tanışması Russell ile başlar. Normalde mühendislik diplomasına sahip (1908) ve uçak üretimi alanında çalışan (1911) Wittgenstein, Russell'in eserleri ve kendisiyle tanışması³⁶ üzerine felsefeye ilgi duymaya başlar. Nitekim Wittgenstein'in mantık ve felsefeye yönelimindeki etkenin Russell'in *Matematiğin İlkeleri* adlı eserinin olduğu söylenebilir. Wittgenstein'in çevre filozoflarından etkilenmesi ise Schlick ile tanışmasından sonradır. Bu bağlamda Wittgenstein'in entelektüel serüveni bilindiği üzere iki döneme bölünmektedir. Wittgenstein, ilk dönemde *Tractatus Logico-Philosophicus* yapıtıyla dilin sınırlarını çizdiğini ve felsefeye yapabilecek katkılarının bittiğini düşünerek, felsefeyle ilgilenmeyi bırakır. Daha sonra 1930'larda ise bunların yeterli olmadığını fark ederek felsefe ile yeniden uğraşmaya başlar. Burada bizim için önemli olan ise ilk dönemidir, çünkü Wittgenstein yaşamının ilk dönemlerinde, Russell etkisiyle sıkı bir mantıkçı pozitivist anlayışa sahipti. Bu açıdan Wittgenstein'in ilk dönemde ortaya koyduğu *Tractatus*'ta ontolojik içeriğe sahip bir anlam kuramı önerilmektedir (Altuğ,

³⁴ Dış dünya bilgisi, mevcut nesnelerin bilgisiyle eş değerdir.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için Moore'un *Proof Of An External World* (1939) eserine bakılabilir.

³⁶ Bu süreçte Wittgenstein, Russell ile sürekli fikir alışverişi yaparak tartışmalar sürdürür. Onlar hakkında en bilinen anı, Wittgenstein'in gecenin bir vaktinde Russell'in evine gidip onu uyandırarak savlarını saatlerce Russell'a anlatması üzerinedir. Bu bağlamda Wittgenstein'in *Tractatus* eserinin yazılması ve basılmasında Russell'in etkisi büyüktür.

2006: 46). Bahsettiğimiz anlam kuramı, dil-dünya ilişkisini gösteren, rasyonalist ögelere dayalı bir kuramdır. Bu bağlamda dilin mantığının anlaşılması, felsefe yapmayı gereksizleştirecektir, çünkü Wittgenstein'in *Tractatus*'da felsefe yapmasının son amacı, felsefe yapmayı sonlandırmaktır.

Wittgenstein'in felsefe ve metafizik eleştirisi, felsefenin çözmeye çalıştığı varlık sorununun sahte olduğu konusuna yöneliktir (Darıcı, 2019: 58). Geleneksel felsefede varlığın neliği üzerine durularak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ancak Wittgenstein *Tractatus*'unda sorunun sahte olduğunu ortaya koyar. Bu doğrultuda Wittgenstein, analiz yöntemini kullanarak ortaya konulan soruları ve ifadeleri sınırlama ile çözmeye çalışır. "Sınır, öyleyse, yalnızca dilin içinde çizilebilecektir ve sınırın ötesinde kalan da, düpedüz saçma olacaktır" (Wittgenstein, 2017: 11) ifadesiyle amaçladığı sınırı ortaya koyduğunu görürüz. Dolayısıyla sınırlama hem metafizik olanı gösterir, hem de bilimin önermelerinin ne dereceye kadar söz söyleyebileceğini belirlemiş olur (Darıcı, 2019: 58).

Diğer analitik filozoflar gibi Wittgenstein'da da metafizik problemlerin, dil mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan problemler olduğunu görülür. O şöyle der: "Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dili mantıksal yapısının ihlaline dayanır" (Wittgenstein, 2017: 47). Bu nedendir ki o, teorisini dile dayandırmaktadır. Onun için bütün felsefe dil eleştirisidir. Bu nedenle Wittgenstein'da felsefenin asli görevi, dil eleştirisi yaparak metafizik problemlerin aşılmasını sağlamaktır (Karamolla, 2020: 4). Nitekim söylenebilen ile söylenemeyen arasındaki ayrımı net bir biçimde ortaya koymaktır. Bu açıdan Wittgenstein, dile getirdiği sınırı yine dil ile belirlemeye çalışır. Dolayısıyla Wittgenstein'in felsefesinin kapsamı ve amacı düşüncenin yapısı ve sınırlarını anlamakken; yöntemi, dilin yapı ve sınırlarını araştırmaktır (Darıcı, 2019: 59).

Wittgenstein'a göre gerçeklik, dil ve düşünce arasında bir uygunluk bulunur. Buna göre, "dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil. ...Çünkü olguların toplamı,

neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda da bütün nelerin olduğu gibi olmadığını belirler” (Wittgenstein, 2017: 15). Bu anlamda gerçeklik, olgu bağlamlarının var olması ve var olmamasıdır. Olguların tasarımlarımıza bağlı olması ise gerçekliğin zihnimizde canlandırdığımız şeyler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, gerçeklik ve düşünce dille ifade edilmektedir. Bu doğrultuda ifade ettiğimiz cümlelerin ne kadar anlamlı olduğu sorunu ortaya çıkar.

Wittgenstein’a göre önermenin anlamı, sözünü ettiğimiz sınırlamanın içinde kalması ile mümkündür. Dolayısıyla önerme, doğa bilimlerinin diline uygun olacak şekilde olguyu resmetmelidir. Sınırlamanın ötesinde yer alan önermeler ise anlamsız değil, anlam dışı ve saçmadır (Wittgenstein, 2006: 34). Bu doğrultuda Wittgenstein, önermeleri anlam kategorisinde üçe ayırır. Buna göre önermeler anlamlı, anlamsız ve saçmadır. Anlamlı önermeler sınırlama içinde kalan, doğa bilimin önermeleriyle özdeş olan önermelerdir. Wittgenstein’a göre anlamsız önermeler, totolojiler ve çelişmelerdir (Wittgenstein, 2017: 81). Saçma önermeleri ise dilin sınırları dışında kalan önermeler olarak ele alabiliriz.

Bu doğrultuda Wittgenstein için mantık, insan zihninin dünyayı anlaması ve anlamlandırması açısından önemlidir. O şöyle der: “Bir zamanlar Tanrı’nın her şeyi yaratabileceği, ama yalnızca, mantık yasalarına aykırı bir şeyi yaratamayacağı söylenirdi. Çünkü ‘mantıksız’ bir dünyanın neye benzediğini söyleyemeyiz” (Wittgenstein, 2017: 27). Dolayısıyla bir şeyi dilde ortaya koymak istiyorsak, o şeyin mantıkla çelişmemesi gerekmektedir. Bu açıdan dilin mantığı ve dünyanın mantığı arasında bir ilişki bulunduğunu söyleyebiliriz. Wittgenstein’ın doğru önermelerin tanımlamasını veren bu ilişki, ad ile nesne, temel önerme ile olgu bağlamı ve önerme ile olgu arasındaki ilişkiye tekabül etmektedir (Darıcı, 2019: 62).

Wittgenstein’ın deyimiyle, “[a]d nesneyi imler. Nesne onun imlemidir” (Wittgenstein, 2017: 31). Dolayısıyla dil dünya ilişkisi doğrultusunda dil, dünyayı resmetmektedir. Bahsettiğimiz resim ise anlamı ortaya koyar. Buna göre anlam, ifadenin bütününde yer alır, parçalarda değil; bütün olarak ilişkilendirilen cümle, durumu betimler, “resim gerçekliğin bir modelidir” (Wittgenstein, 2017: 23). Resmin

doğruluğu veya yanlışlığı ise gerçekliğe bağlıdır. Wittgenstein’da resim, mantıksal resimdir. Resmin göndergesi ve anlamı arasında uyum olduğu takdirde cümle doğru olur. Doğruluğunun denetlenmesi ise deney ve gözlemle mümkündür. Burada cümle ve temel cümle arasındaki doğruluk, mantıksal doğruluktur.

Diğer bir ihtimal olarak yanlış resim de yapılabilir, fakat Wittgenstein için yanlış resimlerin karşılığı olan bir dünya bulunmaz. Dolayısıyla dil, dünyadan daha büyüktür. Bu durumu ortadan kaldırmak için Wittgenstein, olumsuz olgu-olmayan olgu kavramını öne sürer. Olumsuz olgu-olmayan olgu dediğimiz şey, yanlış resmin dünyadaki karşılığıdır. Bu nedenle dünya, var olan şey durumlarının hepsi olmuş olur. Gerçeklik de şey durumlarının var olması ve olmamasını içeren bütünlük olmuş olur. Wittgenstein dünya ve gerçeklik problemini, tam gerçeklik kavramıyla çözer; tam gerçeklik, dünyanın kendisidir.

Wittgenstein açısından buraya kadar şunu söyleyebiliriz ki felsefi problemlerin ortaya çıkmasına yol açan temel neden, dilin mantıksal ve alışılmış yapısının ihlal edilmesidir. Dilin işleyişinin yanlış anlaşılması ve dilin sınırları zorlaması bunun en net göstergeleridir. Wittgenstein’a göre buna son vermek için ise dile sınır koymak gerekmektedir. Wittgenstein burada Kant’a da göndermede bulunarak düşünceye sınır çizmenin olanaksız olduğunu söyler. Düşünceye sınır çekmek, düşünilemeyi düşünmemize yol açacağı için yalnızca dile sınır çekmek bu doğrultuda daha iyi bir çözüm yolu olur, çünkü dil ötesi şeyler anlamsızdırlar.

Dilin yapısı ise mantık ile açığa çıkar ki, bu doğrultuda kuramsal yapıyı kuran üç düzey; dil, dünya ve mantıktır. Kuramsal yapının temel düzeyini oluşturan mantık, anlamı olanaklı kılar ve dil-dünya ilişkisindeki yapısal düzeni verir. Bu anlamda Wittgenstein, mantık merkezli anlam kuramını iki kuramsal bileşene ayırmıştır; dilsel resim kuramı ve doğruluk fonksiyonu kuramı. Dilsel resim kuramı, dilin işleviyle ilgilenirken; doğruluk fonksiyonu kuramı, dilin yapısı ile ilgilenmektedir (Altuğ, 2006: 47, 78).

Dünyanın mantıksal biçiminin betimlenmeye çalışılmasının olanaksız olmasına rağmen, felsefe bu betimlemeyi yapmaya çalışır. Wittgenstein için betimin betimlediği şeyden bağımsız olması gerekmektedir (Altuğ, 2006: 60). Felsefi doğrular gösterilebilirler, fakat dile getirilmezler. Aynı zamanda Wittgenstein için felsefe, doğa bilimi değildir. Buna göre felsefe, gerçekliğin betimini vermediği için bilimsel olana dair yanıtlama ya da doğrulama yapamaz. Dolayısıyla felsefe, sorunların çözümünü vermek yerine, bildiğimiz şeyleri yeniden düzenleyerek kuram ya da varsayım ortaya koymaz.

Sonuç olarak Wittgenstein, dilin metafizik öğelerden ayıklanması gerekliliğini ortaya koyar. Bu anlamda felsefeye karşı gelmek yerine, felsefenin konumuna ışık tutmaya çalışır. Dilsel ve kavramsal sorunlar felsefi sorunları oluşturmaktadır. Dolayısıyla felsefe, kendini metafizik öğelerden temizleyerek, mantık boyutuyla konulara yaklaşırsa işlevsel olabilir (Çelebi, 2016: 78).

Russell ve Frege'nin ele aldığı dil, "bütün yanlışları dışarıda bırakan bir dil değildir" (Wittgenstein, 2017: 39). Wittgenstein'ın ortaya koyduğu dil teorisi ise bütün yanlışları dışarıda bırakan bir dil olması açısından farklılaşmaktadır. Wittgenstein'a göre, dile getirilen sınırlamalar doğrultusunda dünya, yalnızca bilimsel terimlerle anlaşılabilir. O şöyle der: "Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı" (Wittgenstein, 2017: 173). Bu doğrultuda Wittgenstein'ın "ancak mantıkî bir biçime; yani mümkün bir anlama sahip olan; yani ampirik olarak doğrulanabilir şeyi düşünebilirim" (Aktaran: Çelebi, 2016: 78) savı, mantıkçı pozitivistlerin metafiziğe karşı olan etkinliklerinde yol gösterici olmuştur. Mantıkçı pozitivistler de Wittgenstein gibi dilin mantıksal analizi bağlamında metafiziğe karşı çıkmışlardır.

3.2.3. Mantıkçı Pozitivistler ve Analitik Felsefe: Carnap ve Ayer

On yedinci yüzyıldan beri bilimin hızlı ilerleyişi ve kapsam alanının genişliği felsefenin işlevsiz bir disiplin haline gelmesi sorununu gündeme getirir. Bilimin ilerlemesinin insanlığın lehine olduğu gibi mantıkçı pozitivism, doğa bilimi ve

mantığa saygınlık beslerken, bir o kadarda metafiziğe hoşnutsuzluk beslemektedir. Bu durumu fark eden Viyana Çevresi filozofları felsefeyi mantığa indirgeyerek, felsefenin konusunun bilimin önermelerinin mantıksal açıdan incelenmesi gerektiğini öne sürerler. Pozitivist terimi, Auguste Comte'un pozitif felsefesinden gelmektedir. Bu bağlamda mantıksal pozitivism adı sonradan Schlick ve Carnap tarafından önerildi. A. Comte, pozitif felsefesini ortaya koymak için insan zihninin ilerleyişini ele alır. Buna göre Comte, hayali aşama (teolojik), soyut aşama (metafizik) ve pozitif aşama (bilimsel) olarak adlandırdığı üç felsefi metodu ortaya koyar (Comte, 1967: 217). Buna göre, bir metodun bulunduğu yerde diğer metotlar bulunmaz. Dolayısıyla Comte gibi mantıksal pozitivistler de bilimsel düşüncenin savunucusu konumundadır.

Viyana Çevresi, Kant'ın açık bıraktığı metafizik sorununa³⁷ tüketici bir çözüm önerisi ile yaklaşarak metafiziksiz felsefeyi amaçlar. Metafiziksiz felsefe, bilgi ve bilim gibi terimlerin nasıl kullanılacağına düzenlenmesini içermektedir. Dolayısıyla geçerli olan her bilgi metafiziksel olanı dışta bırakacak şekilde tanımlanmalıdır. Bu nedenle geleneksel felsefi dile karşılık, dilin mantıksal çözümlemesi yapılır ve ayrıca dil düzeyinde anlamlı ve anlamsız ayırt etmek gerekir. Bu bağlamda anlam sorunu, mantıkçı pozitivistlerin metafizik ile mücadele etmelerinde merkezi bir rol oynar. Viyana Çevresi'nin 1929'da *Bilimsel Dünya Görüşü: Viyana Çevresi* adıyla yayımladığı bildiride amaçlarının net bir şekilde ortaya konulduğunu görebiliriz:

Amacımız, tek bir bilimin, yani insanlığın edinebileceği tüm bilgileri; fizik ya da psikoloji, doğa bilimleri ve edebiyat, felsefe ve özel bilimler gibi birbirinden tamamen ayrı disiplinlere ayırmaksızın içinde toplayan bir bilimin, yaratılmasıdır. Bu amaca ulaşmanın yolu Frege ve Russell'in geliştirmiş oldukları mantıksal çözümleme yönteminin kullanılmasıdır. Bu yöntem, bilimi metafizik sorunlardan ve anlamsız önermelerden arındırmak ve bilimin anlamını, kavramlarını ve önermelerini açıklığa kavuşturmadır (Aktaran: Çelebi, 2016: 78-79).

Mantıkçı pozitivistler için anlamlı bir önerme, analitik olarak doğru ve yanlış olan önerme, maddi olguları ifade eden sentetik önerme biçiminde iki sınıfa ayrılır.

³⁷ Kant, metafiziğin mümkün olup olmadığı sorusu ile o güne kadar sorulmayan bir soruyu gündeme getirmiştir. Bu bağlamda araştırılan konu, metafiziğin bilgi olarak olabilirliği ve metafiziğin bilgi anlamında geçerli olmasıyla neyi başarabileceği üzerinedir.

Bu anlamda matematik ve mantık analitik olarak doğru ve yanlış olan önermelere; doğa bilimleri ise sentetik önermelere örnektir. Onlara göre, önermenin anlamlı olup olmadığı kararını vermek için önermenin doğruluğunun lehinde ve aleyhinde neyin olduğuna bakılmalıdır. Doğruluğuna dair herhangi bir şey bulunmuyorsa önerme anlamsızdır. Dolayısıyla pozitivistler için önermenin anlamı onun doğrulanma yöntemine bağlıdır. Mantıksal pozitivistlerin metafizik karşısındaki saldırıları bu yönde oluşmuş ve metafiziği saf dışı tutmak için doğrulanabilirlik ilkesini kullanmışlardır. Örnek olarak, “evrenin ilkesi sayıdır” ifadesi ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir; kısacası anlamsızdır.

Bu doğrultuda mantıkçı pozitivistlerin felsefeye yüklediği tek işlev, “[f]elsefe bir bütün olarak dünyanın neliğiyle ilgili kuramlar oluşturmaya çalışmamalıdır” (Altuğ, 2006: 37) biçimindedir. Dolayısıyla evrene dair ileri sürülen önermelerin hepsi anlamsızdır. Felsefe bu dönemde öğreti olmaktan çıkıp, etkinlik olma özelliğine bürünür. Buna göre felsefi etkinlik, dil vasıtasıyla düşünce ve ifadelerin incelenmesi olarak görülür. Nitekim evrenin yapısı sorunu, dilsel yapının çözümlenmesi sorununa dönüşür. Dolayısıyla felsefe, önermeleri analiz eder; bilim ise onları dile getirir. Bu dönemde felsefenin sınırlarının daraldığı, varlık hakkında spekülasyon yapmak yerine, dil ve mantık analizi yapıldığı söylenebilir.

Bu bağlamda mantıkçı pozitivistlerin kuramsal amacı, metafiziğe karşı sınırı çizecek olan ölçütün ortaya konulması yönündedir. Anlamlılık denetlemesi olarak karşımıza çıkan ölçüt, doğrulanabilirlik ilkesi ölçütüdür. Mantıkçı pozitivistler, doğrulanabilirlik ilkesi ölçütü ile metafiziksel önermeleri anlamsız sayarak dışarda bırakmışlar ve olguları betimleyen önermeleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Ölçütün formu, Wittgenstein’in *Tractatus* eserinde belirtilen ampirist yoruma dayanmaktadır (Altuğ, 2006: 63). Ölçüt en son biçimine ise Ayer’in eserlerinde ulaşmıştır. Bu bağlamda, Wittgenstein’in mantıksal çerçevede kurmaya çalıştığı anlam kuramı, doğruluk ölçütü ile ampirik düzene taşınmaktadır. Buna göre, anlam sorunu yeniden bilgi kuramı sorunu içine girmiştir. Çevrenin kurucu düşünürü olan

Schlick, Wittgenstein'in anlam kuramından hareketle, önermenin anlamının olguya işaret etmesi ile ölçülebileceği savını öne sürer (Salgar, 2012: 188).

Anlam sorununa, doğrulanabilirlik ve indirgenebilirlik doğrultusunda yaklaşan Rudolf Carnap'a bakacak olursak; o, Wittgenstein'in anlamlı önermenin çözümlemede olgusal dünyayla ilişkili olması gerektiği savından etkilenecek geleneksel metafiziği anlamlılık ölçütü bağlamında eleştirir. Buna göre Carnap, önermenin anlamlı olması açısından, önermenin hangi koşullarda doğru ve hangi koşullarda yanlış olduğunun gösterilmesi gerektiğini öne sürer. Doğrulanabilirlik ilkesi, önermenin olgusal durumla ilişkisini gösterme amacıyla ölçüt olarak ortaya konulur. Bu nedenle Carnap'ın tezinde mantıksal analiz, önermenin doğrulama yöntemini gösterme amacı güder (Salgar, 2018: 123-124).

Doğrulama konusunda Carnap, dolaysız doğrulama ve doğrudan doğrulama olmak üzere iki tür doğrulama ele alır. Dolaysız doğrulama, önermenin doğrulanmasına ilişkin sorunun belirli bir andaki algıyla ilgili olmasına bağlıdır. “Şuan mavi bir çanta aldım” önermesi dolaysız olarak sınanabilir, ancak Carnap dolaylı doğrulamanın kendi içinde sorunları olduğunu düşünerek sorun üzerine eğilmeye devam eder. Dolaylı doğrulamada önermeyi doğrulamak için başka önermelere ihtiyaç vardır. Sonuçta, deneye dayalı bilim önermeleri bile bir seviyede doğrulanma sorunu taşımaktadır ki, bunların dışında kalan deneyden kopuk savlar tamamen tartışmalıdır. Bu nedenle kimi tümceler Carnap ve çevre üyeleri tarafından metafizik diyerek atılmıştır. Carnap için bilimin önermeleri doğrulanabilir olmalarından dolayı anlamlıdır.

Carnap'ın geliştirdiği mantıksal çözümleme, her önermenin incelenmesi için bir yöntemdir. Dolayısıyla Carnap, bilim önermeleri dışında kalan ve önerme olma fikriyle ortaya atılan her sözel ifadeyi incelemeye alır. Bu bağlamda Carnap'ın tezi, mantıksal çözümleme yoluyla sahte ifadelerin olduğunun ortaya çıkarılması üzerinedir. Carnap'a göre iki türlü sahte ifade bulunur; yanlışlıkla anlamı olduğu düşünülen sözcük ve sözcük bakımından anlamı olan, fakat söz diziliminden dolayı anlamı olmayan ifadelerdir (Salgar, 2016: 172). Bir sözcüğün anlamından

bahsedebilmemiz için onun bir kavramı göstermesi gerekir. Buna göre sözcük, gerçek bir anlamı olmadığı halde, anlamı var gibi görünüyorsa sahte ifadeden başka bir şey değildir.

Carnap’a göre birçok sözcük, özellikle bilimin sözcükleri bakımından anlam, başka sözcüklere indirgenerek elde edilebilir. Metafiziğin reddi doğrultusunda, Wittgenstein’in ya da Ayer’in anlam sorununu doğrulanabilirlik ilkesi ölçütüne bağlamasına karşılık, Carnap’ın anlam sorununu indirgenebilirliğe dayandığını söyleyebiliriz. Onun için sözcük, başka sözcüklere indirgenmesi ile anlam kazanmaktadır.³⁸ Bu çerçevede sözcüğün anlamı onun kullanım ölçütüne bağlıdır. Sözcüğün kullanım ölçütünün belirlenmesiyle sözcük kesin bir anlama sahip olur. Bu nedenle Carnap’a göre ölçüt, anlamın belirlenmesi için yeterlidir (Salgar, 2016: 175). Ancak anlamın ölçütte örtük biçimde bulunmasından dolayı sorun, onu açık bir biçimde ortaya koymaya dayanır. Bu bağlamda eğer ölçüt belirlenmediyse ve sözcüğün bulunduğu cümle bir şey söylemiyorsa ifade sahte olur.

Çoğu metafizik sözcük, Carnap’ın ele aldığımız anlam tanımlamasından yoksun olmaları sebebiyle anlamı olmayan sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “ilke” ve “tanrı” sözcükleri, anlamı varmış gibi görünen, fakat herhangi bir anlama sahip olmayan sözde tanımlardan başka bir şey değildir. Carnap bu hususta şöyle der:

Metafizikçi, bizlere deneysel doğruluk koşullarının ortaya konulamayacağını söyler, fakat böyle bir sözcükle yine de bir şey kastettiğini söylerse bununla çeşitli tasarı ve duygularını birleştirdiğini dolayısıyla da sözcüğün bir anlam kazanmadığını biliriz. Böyle sözcükler içeren metafizik ifadelerin hiçbir anlamı yoktur, bunlar hiçbir şey söylemezler, yalnızca sahte ifadelerdir (Aktaran: Salgar, 2016: 179-180).

Dolayısıyla birçok metafizik terim ide, salt ruh, kendinde şey, sonsuz, ben, vahiy etmek gibi sözde tanımlar olmaları sebebiyle anlamsızdırlar, çünkü bu terimler bir önerme içinde bulundukları zaman ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilirler. Ele

³⁸ Carnap’ın tezinde, dilin her sözcüğünün başka sözcüklere indirgemesinde ele alınan başka sözcükler, “gözlem cümleleri” veya “protokol cümleleri” adını verdiği cümlelerdeki sözcüklerdir. Dolayısıyla bir sözcük içinde bulunduğu cümlelerin protokol önermelerine indirgenmesiyle anlama sahip olur.

aldığımız bu türden sahte ifadeler, konu başında değindiğimiz yanlışlıkla anlamı olduğu düşünülen sözcükleri karşılayan ifadelerdir.

İkinci tür olan sahte ifadelere bakacak olursak, anlamlı sözcüklerden oluşan ancak söz dizilimi dolayısıyla anlamı olmayan ifadelerdir. Carnap’a göre, doğal dillerdeki söz dizilimi, anlamsız sözcüklerin elenmesi gerekliliğini tam olarak gerçekleştirememektedir (Salgar, 2016: 180). Gramatik söz dizilimi doğru kurulan, “Sezar bir asal sayıdır” biçimindeki anlamsız bir cümleyle karşı karşıya geldiğimizi fark edemeyiz. Ancak anlamına baktığımızda asal olma özelliğinin bir insandan çok, sayılara atfedilmesi gereken bir özellik olduğunu bilebiliriz. Dolayısıyla bu türden bir sözcük dizisi sahte ifadeden başka bir şey değildir. Bu doğrultuda Carnap, anlamsızlığı engellemek için sözcüklerin tek tek anlamlarından çok, söz dizimsel kategori veya şey bağlantısı gibi, sözcük türlerine dikkat edilmesini gerektiğini belirtir (Salgar, 2016: 181). Metafizik olarak ele alınan ifadelerin de sahte ifadeler olduğunu anlamak kolay bir iş değildir. Bu anlamda Carnap, metafiziği belli kalıplara oturtmanın imkânsızlığına değinir:

Bizim için metafizik sadece spekülasyon veya peri masalı değildir. Peri masalındaki cümleler mantıkla değil, yalnız deneyle çelişir. Onlar yanlış olsalar da tamamen anlamlıdırlar. Metafizik, batıl inançta değildir; doğru ve yanlış cümlelere inanılabilir, ama anlamsız sözcük dizilerine inanılmaz. Metafiziksel ifadeler, çalışma hipotezleri olarak da kabul edilemezler; çünkü bir hipotez sahte ifadelerde olmayan, doğru veya yanlış olabilen deneysel ifadelerden türetilen bir ilişki sonucu kabul edilir (Salgar, 2016: 185).

Bu açıdan kesin olmayan ifadeler, bir başkası dolayısıyla kesinlik kazanabilir, fakat anlamsız veya anlaşılmaz olan bir başkası dolayısıyla anlam kazanamaz. Bu nedenle metafiziksel terimlerin bilgi aktarması mümkün değildir.

Buna göre Carnap, anlamsız söz dizilimi oluşturması bakımından varlık sözcüğüne yönelik bir inceleme sunar. Carnap’a göre, sahte ifadelerden kaynaklanan mantıksal hatalar, varlık sözcüğünün belirsizliğine dayanır. Bunun nedeni, varlık sözcüğünün kimi zaman yüklemden önce bağlaç olarak kullanılması, kimi zaman ise varoluşa işaret etmesinden dolayıdır. Metafizikçilerin varlık sözcüğüne ilişkin kullanımları, sözcüğün belirsizliğinin üstünü örtmüş ve belirsizliğin açığa

çıkarılmasına engel olmuştur. Bu açıdan ikinci mantıksal hata, varlık sözcüğünün varoluş gibi fiil yerine kullanılmasından kaynaklanır. Carnap'a göre varoluşun niteliksel özelliği modern mantık ile ortadan kalkmıştır. Bu açıdan modern mantık varoluşu, sözdizimsel şekliyle öne sürer. Dolayısıyla varoluş, yalnızca yüklem görevini görür; nesne işaretini temsil etmez (Salgar, 2016: 187). Bu anlamda antik çağdan bu yana metafizikçiler, varlık sözcüğünü farklı alanlarda kullanarak sahte ifadelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Ben varım”, “Tanrı vardır” ya da Descartes’in “Düşünüyorum, o halde varım” ifadeleri bu türden sahte ifadelere örnek gösterilebilir.

Carnap'a göre, mantıksal sözdizimindeki bir diğer hata, kavram alanlarının karıştırılmasına dayanmaktadır. Bu anlamdaki karışıklık yalnızca metafizikçilere özgü olmamakla birlikte, gündelik dilde de sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ancak gündelik dildeki alan karıştırması anlam açısından nadiren anlamsızlığa yol açmaktadır ki, Carnap bu türden bir karışıklığı gündelik dil için uygun bir şey olarak görmektedir (Salgar, 2016: 189). Metafizik ise alan karışıklığı nedeniyle olumsuz sonuçlara yol açar.

Buna göre, Carnap'ın ele aldığı sentaktik çözümleme, metafiziği elemek için dilin yapısı üzerinden yürütülen biçimsel bir çözümlemedir. Amaç, metafiziksiz bir felsefe ve bilim dilidir. Dilin mantıksal sentaksı Carnap için dili oluşturan dilsel biçimler kuramıdır (Altuğ, 2006: 83). Önermenin biçimsel araştırması, sözcüklerin türüne ve sıra düzenine bağlıdır. Nitekim simgelerin anlamından çok, simgelerin türü ve biçimsel işlemlerini içermektedir.

Mantıksal sentaks, dilin mantıksal yapısına bağlıdır. Bu bağlamda Carnap, dil dizgesini oluşturan kuralları iki öbekte toplar; kurma kuralları ve dönüştürme kuralları. Burada mantıksal sentaksın asıl dayandığı kural, dönüştürme kurallarıdır. Buna göre dönüştürme kurallarında verilen önermenin başka önermeye nasıl indirgeneceği gösterilir (Altuğ, 2006: 84-85). Dilin mantıksal sentaksı, dilin kurma ve dönüştürme kuralının çözümlenmesi ile meydana gelmektedir. Bu anlamda

Carnap, dilin kurma kuralını gramerle, dönüştürme kuralını ise mantıkla yakın ilişkili görür. Ancak Carnap, gramer ve mantığı sınırlandıran anlayışa karşıdır.

Carnap sentaks kurallarından yola çıkarak dildeki önermelere dair bir sınıflama yapar. Burada doğruluk kuramı yerine, sentaktik geçerlilik kuramını koyar. Kuram, felsefe (metafizik) önermeleri soruşturma bağlamında bir çıkış noktasıdır. Sentaktik çerçeve bu sayede hem geleneksel felsefe önermelerini, hem de bilim mantığı olan felsefe önermelerinin bilgisel konumuna açıklık kazandırmaktadır (Altuğ, 2006: 85). Bu açıdan Carnap, felsefenin bilim dilinin mantıksal sentaksı olarak yeniden kurulmasını amaçlamıştır. “Dilin mantıksal biçiminin dile getirilemez olduğunu öne süren Wittgenstein’a karşılık, Carnap, dilin mantıksal biçiminin, yine dilsel anlatımlar içinde dile getirilebilir olduğu öncülünü felsefi başlangıç noktası olarak alır” (Altuğ, 2006: 98).

Carnap metafiziği, tecrübelerle sınanamayan olma anlamında ampirik bilimlerin içerisinde yer almayan ve analitik tümceler üretmeyen sözde bilimsel bir etkinlik olarak ortaya koyar (Öztürk, 2011: 155). Bu nedenle metafiziksel terimler doğrulanamamakta ve bu terimler dilin mantıksal yapısında hatalara neden olmaktadır; yani metafizik, içerik-dil ilişkisinde sahte sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla Carnap’ın metafiziğe olan eleştirisinde metafizik, anlamsız bir etkinlik olarak karşımıza çıkar.

Carnap’a göre metafiziğin çağlar boyunca umut verici işlev görmesi, aslında metafiziğin insan yaşamına yönelik genel tutumun ifadesi olarak işlev görmesinden dolayıdır (Salgar, 2016: 193). Bu türden eğilim, kişinin yapıp etmelerinde kendini göstermektedir (Öztürk, 2011: 156). Örneğin sanata olan yatkınlık, sanat yapıtında kendini gösterir. Bu açıdan baktığımızda o, yaşama yönelik tutum ifadeleri oluşturmada metafiziğin yanında sanatı daha uygun görmektedir. Carnap için insanın duygu durumunu dışa vurması doğal bir ihtiyaçtır, fakat duygu durumlarını deneyim ötesi alanla ilişkilendirip, deneyim alanına ilişkin bir dille ifade etmeye çalışmak metafizik sorunu doğurur (Salgar, 2018: 133). İnsanın duygusal bir varlık olması, Kant’ın ileri sürdüğü şekliyle zihni, “tanrı”, “ölüm” gibi ideleri bilmeye ve bu idelere

ilgi duymaya sürükler. Carnap da Kant'ın savını temel alarak insanın sahip olduğu duygu durumlarının onu metafiziğe sürüklediğini belirtir. Bu bağlamda Carnap, insanın duygularını avutmak için zihinsel araçları değil, sanatsal enstrümanları seçmesinin daha doğru bir yol olacağını öne sürer (Salgar, 2018: 134). Hatta Carnap, bu konuda sanatçının metafizikçiden daha başarılı olduğu hususuna *Dilin Mantıksal Analiziyle Metafiziği Eleme* başlıklı makalesinde şöyle yer verir:

Metafizikçi içinde doğruluk veya yanlışlığın bulunduğu bir alanda yolculuk yaptığına inanır. Gerçekte metafizikçi hiçbir şey söylemez, fakat o bir sanatçı gibi bir şeyler ifade eder. Metafizikçinin kendisini aldattığını, onun ifade aracı olarak dili ve ifade biçimi olarak cümleleri seçmesinde görürüz. ...Metafizikçiler müziksel yetenekten yoksun müzisyenlerdir (Aktaran: Salgar, 2016: 195).

Dolayısıyla metafizikçiler, yaşam içinde yetersiz ve hiçbir şey ifade etmeyen yapılar kurarlar. Bu nedenle metafizik bilgi veriyor gibi görünüp, aslında herhangi bir bilgi verisi sağlamamaktadır. Carnap için filozoflar ise farkındalığı gerçekleştiremeyen yeteneksiz sanatçılardır.

Özetle metafizik, Carnap açısından deneyden kopuk, deneyle sınıanamayan ve doğrulanabilirlik niteliği taşımayan önermelerden oluşan bir alandır. Bu nedenle Carnap, metafizik ve bilim arasındaki çizgiyi kesin bir şekilde belirtmeye çalışmıştır. Carnap için felsefe adı altında yapılan her şey metafiziktir. “[F]elsefede gerçekliğe ilişkin savlar var olanların bütününe kapsadığı için doğrulanabilirlikleri söz konusu değildir” (İyi, 2018: 114). Dolayısıyla metafizik açısından Carnap'ın da olumsuz bir yaklaşım benimsediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle Carnap felsefeyi metafizikten ayrı tutarak, felsefeyi mantığın altına yerleştirir ve felsefeye mantıksal çözümleme işlevi yükler.

Wittgenstein'ın psikoloji felsefesi olarak adlandırdığı ve konu dışı gördüğü bilgi kuramı, Ayer ile yeniden gün yüzüne çıkar. Bu konuda Ayer'in bilgi kuramı içinde kaldığını söyleyebiliriz. Ayer, çevre üyelerinin görüşlerini sürdürerek doğruluk ölçütünün çıkışındaki tezlerini ortaya koyar; ilk olarak, deneyimle doğrulanamayan ya da doğrulanma olanağı olmayan her önerme anlamsızdır. İkinci olarak, bütün anlamlı önermeler duyu içeriği ya da verisine indirgenebilir. Son

olarak, maddi nesneler duyu içeriklerinden çıkan mantıksal kuruluşlardır (Altuğ, 2006: 66). Bu doğrultuda Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık* adlı eserinde yalnızca analitik ve sentetik önermelerin doğrulanabileceğini ve nihayetinde onların anlamlı olabileceğini savlamıştır. Ayer'e göre metafizik önermeler, hem olgusal anlamdan yoksun olmaları, hem de kuramsal önermeler olamayacakları için anlamsızdırlar (Ayer, 1998: 22). Buna göre bir önermenin ancak betimlediği bir şeyin nasıl doğrulanabileceği biliniyorsa önerme anlamlı olur.

Ayer'in doğrulanabilirlik ölçütü, biçimsel genellemeyi ve tarih önermelerini dışta bırakmayacak kadar esnek, metafiziksel önermeleri ise içeri almayacak kadar katı bir ölçüttür (Altuğ, 2006: 68). Buna göre ölçüt, bilimlerin anlamlı önermeleri ile felsefenin anlamsız önermelerini ayırt ederek, bilgi kuramsal çıkış noktası haline gelmektedir. Dolayısıyla doğrulama ölçütüne uyan önermeler, olgusal içeriğe sahip olan önermelerdir ki bu önermeler Ayer için ampirik varsayımlardır³⁹. Buna göre, bir önerme deneyimle ilişkili değilse ampirik varsayım değildir ve dolayısıyla olgusal içeriğe de sahip olmaz. Metafiziğin önermeleri bu gerekliliğe sahip olmadıklarından dolayı anlamlı önermeler değildirler. Örnek olarak, 'dünyanın tek bir tözü var' önermesi anlamsızdır.

Ayer, Wittgenstein'in apriori önermelerinden hareketle doğrulukları totolojiye dayanan önermeleri, olgusal içerikten yoksun önermeler olarak tanımlar (Altuğ, 2006: 69). Bu anlamda dünyaya ilişkin bilebileceğimiz doğrular, deneyimden bağımsız olamaz, çünkü gerçekliğin apriori bilgisi yoktur. Dolayısıyla Ayer, Kant'ın kabul ettiği, sentetik apriori önermeleri kabul etmez. Buna göre, önerme ampirik olarak doğrulanamıyorsa dünyaya dair bir bilgi veremez. Bu bağlamda matematik ve mantık önermeleri deneyimden bağımsızdırlar, fakat metafizik gibi anlamı olmayan önermeler değildirler. Matematik ve mantık önermeleri dili simgesel kullanma anlamında aydınlatıcı olurlar ve bilgiyi sağlarlar. Bu nedenle Ayer, apriori önermeleri deneyimden bağımsız zorunlu doğrular kabul eder ve doğruluklarını salt

³⁹ Ampirik varsayım, deneyimle ilişkili olmaktır.

dilsel uzlaşımına bağlar (Altuğ, 2006: 70). Nitekim dilsel anlatım olgusal içeriğe sahip değilse ve apriori değilse anlamsızdır.

Ayer’e göre, bütün olgusal savlar hiçbir zaman kesinliğe ulaşamazlar. Bu anlamda düşünülmesi gereken tek şey, onların en fazla haliyle olasılık olmalarıdır, çünkü önerme ne kadar kesinlik kazansa da gelecekteki bir durumda yanlışlanabilme ihtimali daima bulunmaktadır. “[A]ykırı olan, gelecekte elde edilemeyecek olan bir garantiyi aramaktır; olasılığın elde edilebilir tek şey olduğu yerde kesinlik isteminde bulunmaktadır” (Aktaran: Altuğ, 2006: 72). Bu doğrultuda Ayer’in doğrulama sürecinde ulaştığı noktanın “olasılık” kavramı olduğunu söylemek yerinde olur. Dolayısıyla Ayer’in doğruluk kavramı, geleneksel felsefedeki gerçek niteliğini ya da bağıntısını temsil etmez.

Olasılık kavramından hareketle Ayer, anlamlılık ölçütünün kesin doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik ile ilgili olmadığını öne sürer. Buna göre doğrulanabilirlik, güçlü ve zayıf anlamlara sahiptir. Eğer önermenin doğruluğu deneyle kesin olarak saptanabiliyorsa güçlü anlamda doğrulanabilir, ancak deney önermeyi kısmen onaylıyorsa zayıf anlamda doğrulanabilir (İyi, 2018: 108). Dolayısıyla önermenin anlamı onun doğrulama yönteminden başka bir şey değildir. Mantıkçı pozitivistlerin metafiziği anlamsız önermelerden sayarak saf dışı tutması bu tutumdan dolayıdır.

Mantıkçı pozitivistler açısından anlamlı olmayan önermeler, metafizik ve normatif etiğin önermeleridir. Bu bağlamda, “Tanrı iyidir”, “Hırsızlık yapmak kötüdür”, “Gerçek birdir” biçimindeki önermeler metafizik ve etik önermelerine örnek olarak gösterilebilir. Bu türden önermeler üzerine konuşulamayan önermelerdir; analitik ve sentetik olmayan önermelerdir. Bu anlamda Ayer, metafizik, teoloji ve etiğin önermelerinin dilin kullanımında karışıklığa yol açtığını öne sürer. Ayer’e göre karışıklık, sahte önermelerin sanki onlar fiilen var olan nesnelermiş gibi söz edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bir sözcük böyle kullanıldığı takdirde, bahsedilen nesnenin var olması gerektiği inancına yol açar ki, bu yanlış bir inançtır.

Ayer için felsefe, metafizik ve teolojiden bağımsız olarak bir aydınlatma etkinliğidir. Onun bu konuda Wittgenstein ile hem fikir olduğunu görürüz: “Felsefenin amacı düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. (...) Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, keskin olarak sınırlamalıdır” (Wittgenstein, 2017: 61). Bu doğrultuda Ayer, doğrulanabilirlik ölçütünden hareketle metafizik önermelerin reddedilmesini savunur ve metafiziğin felsefeden elenmesi gerekliliğini vurgular. Ayer için doğrulanabilirlik deney ve gözlem yoluyla ortaya konulabilir. Dolayısıyla onun için metafizik önermelerin yanlışlığı ortaya konulmak isteniyorsa, önermenin olgusal durumunu test edecek ölçütün düzenlenmesi ve önermenin bu ölçüte uyup uymadığının gösterilmesi gerekmektedir. Değerlendirme sonunda eğer önermeyi doğrulamaya götürecek herhangi bir kanıt mevcut değilse önerme, sahte bir önermedir. Ayer’e göre sahte önermeler hakkında gerçek bir soru sorulamaz (Ayer, 1998: 13).

Ayer’e göre metafiziğin önermeleri, duyu deneyimlerine açık olmaması sebebiyle anlamsızdır ki bu bağlamda o, duyu deneyinin gerçek dışı olduğunu savunan idealist görüşü kabul etmez (Ayer, 1998: 17). Mantıkçı pozitivist ekol, Wittgenstein’in ortaya koyduğu ve Ayer’in devam ettirdiği doğrulanabilirlik ölçütünü, anlamlı olanı anlamlı olmayandan ayırt etmek için kullanmıştır. Bu bağlamda metafizik önermelerin mantıkçı pozitivist ekolde elenmesi, doğrulanabilirlik ölçütü sebebiyledir.

3.3.Russell’ın Felsefesinde Metafiziğin Yeri ve Önemi

Russell’ın düşüncelerinin ilk evrelerinde felsefi gelişiminin neredeyse tamamını metafizik kaygılar yönlendirmektedir. Russell’ın baskın metafiziksel yönü açısından Cambridge’deki öğretmenleri ve Britanyalı idealistler olan J. McTaggart (1866-1925) ve James Ward’ın (1843-1925) büyük etkisi söz konusudur. Hatta Russell, *Din ve Metafizik* adlı eserinde McTaggart’ın metafizik savlarını eleştirmektedir. Russell savlarını popüler teolojinin eleştirisi ve metafiziğin araştırılması üzerine bir savunma olarak ortaya koymaktadır. Eserde dinin dogma olduğu ve buna paralel metafizik harici hiçbir dogmanın felsefi akıl yürütmede

kullanılamayacağı öne sürülmektedir. Russell'ın felsefedeki rolü üzerine kitabı olan P. Hylton, Russell'ın erken dönem çalışmaları hakkında şöyle der: “İdealizm ve onu çürütme çabalarının, Russell'ın çalışmalarının bu döneminin önemli bir bağlamını oluşturduğu söylenebilir” (Hylton, 1990: 8). Burada Russell'ın özellikle analizi reddetmesi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Russell'ın gerçekliğin doğası hakkındaki fikirleri çoğunlukla mantık, matematik ve analizdeki sorunlara verilen yanıtlardan oluşmaktadır. Buna göre analiz savunması aslında Russell'ın gerçeklik görüşünün bir parçasıdır. Russell analizi savunmak için gerçekliğin tamamını parçalara ayırmanın imkânsız olduğunu savunan monistlerin savlarını reddetmektedir. Dolayısıyla Russell'ın yeni çalışması, Bradley ve diğer idealistlerin dayandıkları mantık temelli argümanların tamamen yetersiz olduğu üzerinedir. Bradley ve diğer idealistlerin dayandıkları argüman, daha çok Aristoteles'ten bu yana çok az değişikliğe uğramış özne-yüklem mantığına dayanma inancı üzerineydi ve böyle bir inanç hatalıydı. Nitekim Russell, mantık ve dilbilgisinin gerçekliğin doğasını ortaya koyduğuna inanmakta ve mantık tarafından onaylanmayan gerçekler hakkındaki inançlardan kaçınmaktadır.

Konuyu biraz açmak gerekirse monistler, yüklem özneye bir nitelik yüklediği yerde tümcenin mantığının özne-yüklem şekline sahip olduğunu varsaymaktadır. Örneğin, “Sokrates bilgedir” tümcesinde bilgelik özelliği Sokrates'e yüklenmektedir. Buna göre “Sokrates Platon'dan daha akıllıdır” gibi bir tümce ele alındığında fiillerle ifade edilen bağıntılar da özellik olmaktadır. Nitekim Sokrates'in Platon'dan daha bilge olduğunu söylemek yerine, Platon'dan daha bilge olma özelliğini Sokrates'e ait bir özellikmiş gibi göstermektedir. Monistlerin tüm ilişkileri bu şekilde ele alması, her şeyin diğer şeylerle ilişkili görünmesini sağlayarak bütünün parçaları olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ilişki de nesnelerin iç özellikleri olarak ele alınmaktadır. Russell ise ilişkiler mantığı ile fiillerin yüklem olmadığını ve ilişkilerin şeylerin özelliği olmadığını savunmaktadır. Russell için ilişkiler, ilgili şeylerin parçası değil kendi başına varlıklardır; yani şeyler arasındaki ilişkiler şeylerin doğasına dışsal bir ilişki içermektedir (Mumford, 2003: 85).

Dışsal bir ilişkiyi savunan Russell'ın felsefesinde metafizik üzerine olan tartışmaların “gerçeklik” sorunu üzerinden şekillendiği söylenebilir. Russell “gerçeklik” terimini şu şekilde açıklamaktadır: “Dünyadaki gerçekçi konumdaki temel doktrin, anladığım kadarıyla ilişkilerin ‘dışsal’ olduğu doktrindir” (Russell, 1959: 12). Russell'ın dışsal ilişkiler doktrini burada önemli bir rol oynar, çünkü Russell, dışsal ilişkiler doktrini ile gerçekliğin birlikten değil çokluktan oluştuğunu ileri sürmektedir; yani gerçeklik çoğul ve atomik bir yapıdadır. Russell, doktrinden şöyle bahseder:

Bu [mantıksal meselelerin] en önemlisi ve sonraki tüm felsefeme egemen olan, “dış ilişkiler doktrini” dediğim şeydi. Monistler, iki kişi arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmüştü. Hegel ve müritleri, uzayın, zamanın ve maddenin ve genel olarak sıradan bir insanın inanacağı her şeyin imkânsızlığını "kanıtlama" alışkanlığı içindeydiler. Hegelci argümanların buna karşı ve bunun geçersiz olduğuna ikna olduktan sonra, karşı uca tepki gösterdim ve çürütülemeyen her şeyin gerçekliğine inanmaya başladım - örneğin noktalar, anlar ve parçacıklar ve Platoncu tümeller (Russell, 1959: 12).

Dışsal ilişkiler doktrininden hareketle Russell'ın dış dünyanın bir gerçekliği olduğu fikrini savunduğu görülmektedir. Peki, Russell için dış dünyada gerçekten neler vardır? Russell nelerin var olduğu sorununa karşılık mantık temelli bir ontolojik inceleme yapmaktadır. İşte bu noktada dilbilgisini kılavuz olarak kullanan Russell, varlıkların önermelerde belirli şekillerde öne çıktığını varsaymaktadır. Burada Russell'ın fikirlerini ortaya koymasında gerçekçi ontolojiyi öneren Moore ve özellikle Frege önemli bir yer tutmaktadır. Moore, gerçekçilik sorununu gündeme getirir ve Frege de temel analitik aracı sağlar. Russell ise Moore ve Frege'nin savlarını bir araya getirerek “analitik gerçekçilik” adını verdiği felsefi yaklaşımı benimsemektedir. Russell savunduğu analitik gerçekçilik fikrini şu şekilde açıklar:

Bana gerçeğe en yakın görünen felsefeye “analitik gerçekçilik” denilebilir. Gerçekçidir, çünkü zihinsel olmayan varlıkların olduğunu ve bilişsel ilişkilerin, özne ile muhtemelen zihinsel olmayan bir nesne arasında doğrudan bir bağlantı kuran dış ilişkiler olduğunu iddia eder. Analitiktir, çünkü kompleksin varlığının basitin varlığına bağlı olduğunu ve bunun tersinin olmadığını ve bir kompleksin kurucu unsurunun, bir bileşen olarak alındığında, yaptığımızda olduğu gibi kendisiyle kesinlikle aynı olduğunu iddia eder; ilişkilerini düşünmez. Dolayısıyla bu felsefe bir atom felsefesidir.

Benim savunduğum felsefe: Realist, çünkü varlığı bilgiden bağımsız olarak kabul eder. (...)

İkincisi, benim savunduğum felsefe analitiktir, çünkü kişinin kompleksleri oluşturan basit öğeleri keşfetmesi gerektiğini ve komplekslerin basitleri varsaydığını, oysa

basitlerin kompleksleri varsaymadığını iddia eder. Evrende basit varlıklar olduğuna ve bu varlıkların karmaşık varlıkları oluşturan ilişkilere sahip olduklarına inanıyorum (Russell, 1911: 3-5).⁴⁰

Bu ifadeler ışığında, Russell’ın analitik gerçekçilik bağlamında biçimlenen mantıksal atomculuğu kısmen metafiziksektir. Mantıksal atomculuğun metafiziksel tarafı, dünyanın bir araya gelerek gerçekleri oluşturan çok sayıda bağımsız ve ayrı varlıktan oluştuğu savını barındırmasıdır. Buna göre, en basit kompleks türü olan atomik olgu, basit bir niteliğe sahip tek bir bireyden ya da basit bir ilişki içinde bulunan bir çok bireyden oluşması olarak düşünülmektedir. Mantıksal atomculuk felsefesindeki metafizik unsurlar, tüm doğruların açıkça ifade edilebildiği, tamamen analiz edilen bir dille teorik olarak gerçekleştirilebilirliğini varsaymaktadır. Dolayısıyla Russell için mantıksal bir dil atomik olguların bileşenlerini temsil eden sözcüklerden oluşacaktır. Dil, her bir bireyi temsil eden özel adlar ile birlikte niteliği veya ilişkiyi temsil eden bir yüklem ile atomik önerme olacaktır. Atomik önermenin doğruluk ya da yanlışlığı ona karşılık gelen atomik gerçeğe bağlıdır. Russell atomik önermelerin doğruluk ve yanlışlığını doğruluk teorisinin merkezine koymaktadır. Dolayısıyla atomik olguların da Russell’ın metafiziğinin merkezinde olduğu söylenebilir.

Russell var olanları göstermek için betimlemeleri temel almaktadır. Betimlemelerde önermeler sözcük değil terimlerden oluşmaktadır. Terim ise bir birey ya da var olana karşılık gelen düşüncenin nesnesi olan ve doğru veya yanlış önermede belirebilendir (Russell, 1959: 12). Böylelikle Russell’da dilsel ifadelerin bir gerçekliği olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Paralel olarak, önermelerin parçaları da zihin dışı gerçeklik taşımaktadır. “Yuvarlak kare” gibi olanaksız nesneler veya “Pegasus” gibi mitolojik nesneler açısından bakıldığında Russell, varlık ve var olma ayrımı yapmaktadır.⁴¹ Düşüncenin nesnesi olan olanaklı tüm nesneler, sayılabilenler varlığa sahiptir. Ancak varlığa sahip olan her şey var olma özelliğine sahip

⁴⁰ Bu bir konferans bildirisi olması nedeniyle orijinal haliyle A. Colin tarafından düzenlenerek aktarılmıştır. Metnin ayrıntılı içeriği için ayrıca bkz. Alındığı URL: <https://www.sofrphilos.fr/le-realisme-analytique/>.

⁴¹ Çünkü “yuvarlak kare yuvarlaktır” gibi bir önerme ele alındığında “yuvarlak kare” cinsinden nesnelere ontolojik bağlılık beraberinde gelmektedir. Ontolojik bağlılık, dil tarafından var olduğu varsayılan nesnedir.

olmayabilir (Russell, 1903: 72). Russell açısından yalnızca bu tür nesneler sorunlu olduğu, onun harici tikel, tümel ve matematiksel nesneler varlık sahibi olduğu söylenebilir. Buna göre, uzam ve zamanda var olan somut nesneler bulunur ki bunlar önermelerin yalnızca öznesi olan tikellerdir. Aynı zamanda uzam ve zamanda olmayan ancak kalıcılığa sahip var olan özellik, bağıntı gibi nesneler bulunur ki bunlar da önermelerin ilişkileri veya nitelikleri olarak ortaya çıkan, hem özne hem yüklem olabilen tümellerdir. Nitekim tikeller insan zihnine aşkın nesnelerken, tümeller de zihin dışı gerçekliğe sahiptirler (Karataş, 2020: 38).

Russell ayrıca doğanın temel unsurlarını bulmak için de mantık ve dilbilgisini incelemektedir. Bunlara sayılar, sınıflar, kavramlar, özellikler, önermeler, tümeller, tikeller, parçacıklar, noktalar ve anlar dâhildir. Analiz geliştikçe öğelerin listesi de değişmektedir. Burada konunun önemi belirli varlıklar yerine başkalarını varsayma ihtiyacını ortadan kalkmaktadır. Russell’ın sayı ve dikdörtgen gibi “varsaydığı şeyler”in varlığını kabul etme taraftarı olduğu görülmektedir (Russell, 2015: 11-12). Çünkü Russell açısından var olmayan nesneleri kabul etmek, mantığın gerçeklik hissinden yani dikkati gerçek dünyaya vermekten kopmaktır. Dolayısıyla Russell, insan başlı at, yuvarlak kare, Pegasus gibi nesneleri reddetmektedir. Bu konuda Russell, Fregeci bir tutumla kişinin anlam ve gönderimi arasında ayırım yapması gerektiğini öne sürmektedir (Smith, 1985: 348). Buna göre önermenin parçası varlık sahibi değilse, önermenin kendi de bütün olarak varlık sahibi değildir. Ayrıca Russell, nesne olarak kabul edilen var olanlar kümesinin genişlememesi adına gönderim deyimlerinin anlam-gönderim ilişkisini incelemektedir. Çünkü deyimlerin gönderimleri olduğu fikri var olanlar kümesini genişletmektedir. Russell ise ontolojini sadeleştirmek için gerçekçi kuramı savunmaktadır. Russell bu soruna neden olan nesnelerin içine tüm gönderimi olmayan nesneleri katmaktadır.

Russell’ın önerisi, varlık-dışı nesnelere gönderim yapıyormuş gibi görünen deyimleri içeren önermeleri, betimlemeler kuramı yoluyla parçalara ayırmaktır. Burada amaçlanan, önermelerin altında yatan mantıksal biçimi ortaya koymaktır. Dolayısıyla inceleme mantıksal dil vasıtasıyla yapılmaktadır. Böylece bu deyimlerin

varlık bildirmediıklarını göstermek ve bu önermelerin yanlış olduğunu ortaya koymak olanaklı olmaktadır. Betimlemeler kuramı, ortaya koyduğu bu olanakla hem “neler vardır” sorusuna cevap veren, hem sahte sorunları eleyebilen, hem de Meinong’un nesne kuramına kıyasla daha yalın bir ontoloji öneren bir yöntem olarak kabul edilebilir (Karataş, 2020: 42). Böylelikle belirli varlıkların yerine başkalarını varsayma ihtiyacı da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Dolayısıyla Russell’ın betimlemeler kuramı metafiziksel unsurları da içine alan geniş bir soruşturmayı içermektedir. Burada Russell, her ne kadar fiziksel var olanları temele alan bir ontoloji önerse de onun bu tartışmada, kalıcılığı olan nesneleri ontolojisine kabul ettiğine, hem doğru hem de yanlış önermelerin zihin-dışı gerçeklikleri olduğunu iddia ettiğine ve tüm kuramını mantık zemininde inşa ettiğine dikkat etmek gerekmektedir.

Böylelikle Russell, metafiziğin bugüne kadar dini temeller üzerinden ortaya konulduğunu ve dini tatmine dayalı olan boş bir soyutlamadan başka bir şey olmadığını göstererek bu eğilimdeki metafiziksel varlıkların da gerçeklikle ilişkisi olmadığını savunmaktadır (Russell, 1996b: 52). Russell, metafiziğin dinsel eğilimli olmadığını özellikle Tanrı, özgür irade ve ölümsüzlük üzerinden tartışmaktadır. Bu bağlamda Russell tarafından ölümsüzlük reddedilir, çünkü ruhun ölümsüzlüğü öğretisi felsefede metafizik açıdan yıkıcı etkilere sahip olmuştur. Tanrı konusunda ise Russell, Tanrı üzerine olan delillerden hareketle, Tanrı fikrinin çocukken aşılandığı ve Tanrı’nın varlığının insanların korkularından kaynaklanan koruyucu bir güç fikrinden doğduğunu savunmaktadır. Bu nedenle Russell için din toplumsal bir olgudur ve ahlak ya da evren üzerine olan yorumlamalarda kullanılamaz. Ne var ki Russell’ın ele almaya çalıştığı metafizik, din ile özdeş tutulan değil de entelektüel meraktan dolayı yöneldiğimiz, yani sonsuzluk ve süreklilik kavramlarını çözerek uzay, zaman ve hareket felsefesini ortaya koyan bir metafiziktir. Russell’ın bunu temelde felsefi analiz, akıl ve argüman yöntemleri ile dünyayı anlama ve tanımlama gayesiyle yaptığı söylenebilir. Bu nedenle Russell felsefeyi estetik açıdan ele alarak, metafiziği şiir ve müzik niyetinde kullanabileceğimizi göstermektedir (Russell, 1996b: 95). Örneğin, bir ruh durumu yaratmak, evren hakkında görüşte bulunmak

veya hayata karşı bir davranış yaratmak gibi konularda metafizik, estetik niyette kullanılabilir. Russell şöyle der:

Metafizik bir varlık olarak kurulmuş belirli bir şeyin, dogmatik bir şekilde gerçek olduğunun varsayılabilceğini, ama hem gerçekliğine hem de gerçekliğine karşı olanaklı hiçbir argümana sahip olmadığınızı görürsünüz veya bunu yapmak yerine, aynı formel özelliklere sahip mantıksal bir kurgu oluşturabilirsiniz ya da varsayılmış metafizik varlığa ve deneysel verili şeylerden oluşarak kendisine usulen benzer formel özelliklere sahip bu mantıksal kurgu, varsaydığınız metafizik varlıkla yer değiştirebilir ve herkesin umabileceği bilimsel amaçları karşılayabilir (Russell, 2013a: 147).

Sonuçta Russell, varsayımsal olarak yaratılan bir dünya fikri ile tatmin olabileceğimizi düşünmektedir. Bu tatmin, felsefî çerçeve içerisinde sorgulanan dinsel avuntunun farkını göstermek için de bir yöntemdir. Dolayısıyla metafizik olmadan ayrıntıyı çözmenin de anlamı olmaz.

SONUÇ

Literatürde Russell’ın hem analitik felsefenin kurucularından sayılması hem de realist ve ampirist bir çizgide olduğunun bilinmesi, onun metafiziği doğrudan reddettiği düşüncesi ile paraleldir. Oysa Russell’ın bütün eserleri dikkate alındığında onun metafiziğe olan tutumunun gerek yaygın anlayıştan gerekse üyesi olduğu analitik filozoflardan belirli bir ölçüde farklı olduğu söylenebilir.

Russell’ın metafizik hususunda, içinde bulunduğu gelenekten farklı olduğunu iyi bir şekilde anlayabilmek için onun “geleneksel metafiziği” hangi açılardan eleştirdiğine bakmak gerekir. Diğer bir deyişle, Russell’ın metafizik anlayışı onun geleneksel metafiziği eleştirisi ile ortaya çıkmaktır. Onun nazarında geleneksel metafizik ise idealizm, din ve kıta felsefesi bağlamlarında kendini göstermektedir. Russell bu türden bir geleneksel metafiziği dil ve mantık araçları ile analiz ederek elimine etmeye çalışmıştır.

Bu doğrultuda Russell’ın ilk etapta Berkeley ile doruk noktasına ulaşan idealizmi eleştirdiği görülür. Bu anlayış, var olan her şeyin zihinde bir ide (tasarım, fikir) olarak bulunduğunu ve bunların dışında bir gerçeklik olmadığını savlar. Bu bağlamda Russell, Berkeley ve Hegel gibi filozofların “ide” kavramını alışlagelmişin dışında kendi isteklerine göre kavramsallaştırdıkları için eleştirir. Russell’a göre “ide” terimi genel kullanımda fiziksel nesnenin zihindeki tasarımı olarak bilinir. Oysa idealistler, bu ayrımı görmezden gelerek fiziksel nesne ve zihinsel nesne arasında ayrım yapmadan her ikisine birden “ide” demişlerdir. Berkeley bu hususu “var olan algılanandır (*Esse est percipi*)”, Hegel ise “gerçek olan ussal, ussal olan da gerçektir” ifadeleriyle kavramsallaştırmışlardır. Bir örnekle anlatmak gerekirse, idealistler açısından bir masanın gerçekliği onun zihindeki algılanışı ve kavranışıdır, bunun dışında başka bir şey yoktur. Buna karşın Russell, masadan edinilen duyu verilerini bilgi konusu olarak kabul etmenin yanında, ontolojik olarak bu duyu verilerinin sebebi olan fiziksel nesneleri de bir gerçeklik olarak kabul etmektedir. Bu noktada Russell, deneyimlediğimiz, alıp-sattığımız ve

değiş-tokuş ettiğimiz masa gibi bir nesnenin gerçekte zihinsel olduğunu söylemenin sağduyuya aykırı olduğunu söyler.

Dikkat edilirse burada Russell'ın idealist temelli metafiziği eleştirirken aynı zamanda realist ve sağduyu temelli bir metafizik inşa ettiği görülür. Russell, duyu verilerinin kaynağının fiziksel nesneler olduğunu söylemekle, bir anlamda bilincin dışında bir dış dünyanın var olduğunu işaret etmektir. Russell bu savın metafiziksel olduğunu ve hiçbir zaman kanıtlanamayacağını farkındandır. Fakat onun açısından bilgi ve bilimin meşruiyet kazanması bu varsayıma bağlıdır.

Ayrıca Russell, bu türden bir metafiziğin gerek idealistlerden gerekse E. Husserl ve M. Heidegger gibi kıta filozoflarından farklı olduğunu belirtir. Söz konusu kıta filozofları, felsefe ile metafiziği eş değer görüp, metafiziği tamamıyla bilim ve deneyimin dışında bir alan olarak görürlerken, Russell ise metafiziği bilim ve deneysel bilginin ön kabulleri ve bağlantıları olarak değerlendirir. Hatta Russell son dönem eserlerinde bu görüşünü daha da genişleterek metafiziği, bilimin henüz cevap veremediği alanlar olduğunu öne sürer.

Russell, bilimin bildiklerimiz, felsefenin ise bilmediklerimiz (metafizik) hakkında spekülasyon yapmak olduğunu ileri sürer. Burada Russell'ın bilemediğimiz dediği, bilimin henüz cevap veremediği metafiziktir. Russell bu hususu aydınlatmak adına, eski çağlarda Demokritos ve Aristarkhos tarafından ileri sürülen “her şeyin atomlardan oluştuğu” ve “Dünya'nın Güneş etrafında döndüğü” savlarını örnek gösterir. Russell'a göre bu savlar, dönemlerinde metafiziksel nitelikteyken, belirli bir müddet sonra bilim alanına dâhil edilmişlerdir. Russell'ın burada vurgulamaya çalıştığı metafizik, bilim ve deneyim ile bir şekilde bağlantılı olan varlık alanıdır. Örneğin, bilim günümüz itibarıyla, gözlemlenebilir evrenin yüzde 5 ya da 6'sının bilindiğini, bunun dışında kalan kısımların ise karanlık madde ve enerji, yani henüz bilinemez olduğunu söyler. İşte Russell bu çerçevede bir metafiziksel alanın daima var olduğunu ve var olacağını düşünür.

Russell'ın geleneksel metafizik içerisinde eleştirmiş olduğu önemli konulardan biri de “din” olmuştur. Russell her ne kadar dindar bir aile ve çevrede yetişmiş olsa da yaşamının ilerleyen evrelerinde “din” olgusunu ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Russell her şeyden önce dinin akıl ekseninde değil de tıpkı Hume'un ileri sürdüğü gibi duygu bağlamında irdelenmesi gerektiği belirtir. Ona göre de dinin temelinde bulunan duygular, yani korku ve umut bulunmaktadır. Russell dolayısıyla bu alanda ileri sürülen “ruhun ölümsüzlüğü” ve “Tanrının varlığı” gibi savların daha baştan temelsiz olduğunu iddia eder. Nitekim Russell, konuyu enine boyuna tartışarak, tanrının varlığı üzerine ileri sürülen delillerin (ilk neden, niyet, ahlaki yasalar, vb.) eksik ve yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Russell'ın metafizik meseleleri irdelediği diğer bir önemli alan da mantıksal atomculuk olmuştur. Russell daha önce fiziksel nesneleri gerekçelendirmek için bilinçten bağımsız bir dış gerçekliğin olması gerektiğine kanaat getirmişti. Şimdi Russell buna paralel olarak mantıksal atomculuk adlı öğretisinde bazı mantıksal gerçekliklerin olması gerektiğini varsayar.

Mantıksal atomculuktaki metafiziksel husus, basit unsurların olduğu gibi sonsuz karmaşık öğelerin de olabileceğidir. Örneğin, maddeye dair ilk araştırmalarda fiziğin atomları, nihai parçacıklar olarak bilinmekteydi, oysa araştırmalar ile bu atomların da bazı parçacıklardan oluştuğu keşfedildi. Pekala bu parçacıkların da daha alt parçacıklardan oluşmadıklarını kim kabul edebilir? Dolayısıyla bu yaklaşımda sonsuz bir karmaşıklık içine düşülür. Bu nedenle kuram, deneyimlenen her şeyin mantıksal atomlarla çözümlenebileceği iddiasındadır ki, bu da metafiziksel bir temele dayanır.

Burada mantıksal atomlar, tikeller (nesneler), nitelik ve ilişkilere tekabül eder. Russell'ın mantıksal atomcu öğretisini meşrulaştıran temel metafiziksel varsayım, dil ve gerçeklik arasında bir uyumluluğun olduğudur. Bu bağlamda Russell'ın savı, sözcük dağarcığımızdaki sözcükleri bir yere kadar çözümleyebiliriz, ta ki çözümleyemeyeceğimiz bir noktaya ulaşana kadar. Ancak Russell, deneysel yaklaşımla çözümlemeyi daha öteye götüremediğimiz yerde mantıksal atomların

bulunduğunu belirterek dilin çözümlemesinin mantıksal atomlara kadar sürdüğüne inanmıştır. Bu çözümlemede nesne ile zihin arasındaki tanışıklığa başvurur ve tanışıklık mümkün olmasa bile çözümlemeyi devam ettirir. Bu bağlamda Russell, tanışık olmadığımız tikelleri mantıksal açıdan adlandıracak olan sözcükleri “bu” ve “şu” olarak ortaya koyar.

Bütün bu bilgiler dikkate alındığında, Russell’in metafiziğe yönelik tutumunun, çok da katı olmadığı hatta metafiziğe belirli alanlarda yer açtığı söylenebilir. Russell’in böylelikle mensubu olduğu analitik filozoflardan belirli derecede farklı olduğu da görülmektedir.

Öncelikle analitik filozofların en önemli isimlerinden olan Wittgenstein’a bakıldığında, onun metafiziği, yani spekülative tarzda felsefeyi tamamıyla yadsıdığı bilinmektedir. Hatta kıta filozofları bu bağlamda Wittgenstein’ı bir anlamda metafiziği katleden filozof olarak tanımlarlar. Russell’in da spekülative tarzda bir felsefeyi kabul etmediği görüldü, fakat o, bilgi ya da bilim ön koşulu olan bir metafiziği kuramsal açıdan meşrulaştırmaya çalışır. Yine varlık sorununun sahte olduğunu düşünen Wittgenstein karşısında Russell, varlığa akılsal-deneysel bir nitelik yüklemiştir.

Analitik felsefenin diğer önemli bir ismi olan R. Carnap’a bakıldığında, onun nazarında da metafiziğin ampirik bilimler içerisinde yer almadığı ve hatta sahte ifadeler olduğu görülür. Russell’da bilimin ampirik olarak ulaşamadığı alanlarda metafizik varsayım yapılabilir ki bu açıdan metafizik, mantıksal bir kurgu ile bilimin üretim yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Carnap, felsefeyi metafiziksel olandan arındırmaya çalışır. Carnap’ta “Tanrı” ve “ilke” sözcükleri anlamı var gibi görünen, ancak anlama sahip olmayan sözde tanımlardır. Oysa Russell, bunların ad değil betimleme olması nedeniyle anlamlı olarak ele alınabileceğini savunur. Hatta Russell’in metafizikteki bütün kelimelerin anlamsız olduğu yönünde bir fikri ileri sürmediği görülür. O, yalnızca “töz” ve “öz”ü zihinsel olarak canlandıramadığımız için reddeder. Burada Russell için safсата ya da sahte olan, din temelli metafizik içeriktir. Nitekim analitik filozoflar bilimsel terimler ile dünyanın anlaşılabilirliğini

savunurlarken, Russell bunun bilimsel olanı aştığını ve felsefi spekülasyonla, yani metafizikle olanaklı olduğunu savunur. Örneğin, Russell'ın evren tanımlamasında basit öge olarak ele aldığı “tümel”, “tikel”; nihai gerçek olarak ele aldığı “atom” veya bileşen olarak ele aldığı “zaman” gibi terimler metafiziksel olduğu gibi bilimsel olanı da temellendirmektedir.

Ayrıca Russell, metafizik üzerine olan sorgulamasını olgusal gerçeklik üzerinden ele alırken; Carnap'ın gerçeklik sorgulaması yapmadığı görülür, çünkü Carnap'a göre gerçekliğe ilişkin savlar var olanları kapsadığı için doğrulanabilirlik ölçütüne tabii tutulamazlar. Ancak Russell doğrulanabilirlik açısından bunların bölünmesi ve yok olması nedeniyle yalnızca anlam üzerinden ortaya koymaya çalışır. Analitik filozoflardan farklı olarak Russell, önermelerin yalnızca doğrulanabilirlerse doğru ya da yanlış olacağı fikrini ve önermelerin yalnızca ampirik olarak doğrulandığında anlamlı olduğu fikrini reddeder.

Analitik filozoflar ve Russell'da ortak olan yön, dilin sınırlarını belirleyip analizi olanaklı kılan mantıksal bir dil inşa etmektir. Russell'ın dili, gündelik dilin safsatalarına karşı mantıksal olarak kurulan bir dildir. Ancak Russell'ın ele aldığı dil, bütün yanlışları dışarıda bırakmayan bir dil olma anlamında farklılık gösterir. Buna göre Wittgenstein tüm metafiziği dil dışı tutarken; Carnap, metafiziksel sözcükleri anlam içeriğinden yoksun oldukları için sahte ifadeler olarak tanımlar.

Sonuçta Russell, spekülatif metafizik yapma biçimine karşı çıkararak bilmek ve açıklamayı kendine erek bilmiştir ve bir anlamda bilimden radikal şekilde sapan teorilere karşı çıkmıştır. Russell dönemi itibarıyla tamamıyla olgusal alandan kopuk ve bilimsel verileri dikkate almayan idealist nitelikteki bir metafiziği yadsır. Bu da Russell'ın aslında metafizik karşıtı gibi görünmesine neden olmuştur. Oysa Russell, felsefesinde daima akla ve bilime dayalı bir metafiziğe yer açmıştır. Bu nedenle Russell'ın metafiziği, diğer analitik filozofların yaptığı gibi üzerine konuşulmayacak bir şey olarak görüp sorgulama yapmadan bir kenara atmadığı, aksine olgusal alanla bağlantılı olan ve bilimselliği dikkate alan bir metafiziği kabul ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Taylan. (2006). *Metafiziğin Elenmesi* (2. Baskı). Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*. Ahmet Arslan (Çev.), İstanbul: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Ayer, Alfred J.. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (2014). *Felsefe Sözlüğü* (4. Baskı). İstanbul: Say Yayınları. Çüçen, Kadir. (2012). *Klasik Mantık* (4. Baskı). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Cevizci, Ahmet. (2015). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (2019). *Metafiziğe Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Comte, Auguste. (1967). *Pozitif Felsefe Dersleri*. Ümid Meriç (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Çelebi, Vedat. (2016). *Çağdaş Mantıkçı Anlam Kuramında Dil- Dünya İlişkisi ve Metafiziğin Yadsınması*. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (26), 69- 84.
- Çıvgın, Ayşe Gül. (2013). *David Hume: Felsefe ve Metafiziğin Mahiyeti*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (20), 31-40.
- Çitil, Ayhan A.. (2012). *Çağdaş Felsefe-I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çüçen, Kadir. (2012). *Klasik Mantık* (4. Baskı). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Darıcı, Alper. (2019). *Tractatus'da Bilime Sınır Çizme Olarak "Bilmece" Ve Farklı Dil Bağlamlarına Kapı Açmanın İmkânı Olarak "Mistik Olan"*. Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 57-75.

- Descartes, René. (2017). *Meditasyonlar*. Çiğdem Dürüşken (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Doğan, Neslihan. (2019). *Bertrand Russell'in Aristoteles'in Mantığına Yönelttiği Eleştiriler ve Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Emiroğlu İbrahim. (2009). *Klasik Mantığa Giriş* (5. Baskı). Ankara: Elis Yayınları.
- Frege, Gottlob. (1989). *Anlam ve Yönetim Üstüne*. H. Şule Elkâtip (Çev.), Felsefe Tartışmaları (5. Kitap): 7-23.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* (1.Baskı). Cenap Karakaya (Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hume, David. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Oruç Aruoba (Çev.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Hume, David. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Ergün Baylan (Çev.), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Hylton, P. (1990). *Russell, Idealism, And The Emergence Of Analytic Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- İnan, İlhan. (2018). *Dil Felsefesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- İyi, Sevgi. (2018). *Çağımızda Metafizik Sorunu*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kaçar, Erman. (2016). *Aristoteles Metafiziğinin Temel İlkeleri İle Aydınlanmada Hakiki Metafizik İddiası Olarak Kant Metafiziği*. Dört Öge, (10), 101-112.
- Kant, Immanuel. (1982). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. İoanna Kuçuradi (Çev.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü Yayınları.

- Kant, Immanuel. (1995). *Prolegomena*. Ioanna Kuçuradi ve Yusuf Örnek (Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel. (2002). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Ioanna Kuçuradi & Yusuf Örnek (Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Karamolla, Muhammed. (2020). *Metafizik, Wittgenstein ve James*. Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji, (33), 75-83.
- Karataş, Ç. Burak. (2020). Russell-Meinong Tartışması Üzerine. Felsefe Arşivi, (53), 35-54.
- Ketenci, Taşkıner. (2005). *Kant Felsefesinde Metafizik ve İnsan Doğası*. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (4), 92-103.
- Klevant, Kevin. (2005). *Russell's Logical Atomism*. Alındığı URL: <https://plato.stanford.edu/entries/logical-atomism/>.
- Locke, John. (1992). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Moore, G.E.. (1925). *A Defence Of Common Sense*. Philosophy Archives: Sophia Project.
- Moore, G.E. (1968). *Principia Ethica*. London: Cambridge University Press.
- Mumford, Stephen. (2003). *Russell On Metaphysics*. London: Routledge.
- Nesin, A. (2013). *Bertrand Russell'in Paradoksu*.
- Ongley John. & Carey, Rosalind. (2013). *Bertrand Russell's Analytic Philosophy An Overwiev*. Alındığı URL: <https://users.drew.edu/~jlenz/brs-br-analytic-phil.html>.

- Ö. Özel, Nurten. (2018). *Hume'un Metafizik Eleştirisi: Safsata ve İllüzyona Karşı Felsefenin Konumu*. (77-87), İstanbul.
- Özlem, Doğan. (2004). *Mantık* (7. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Öztürk, Ümit. (2011). *Carnap'ın Metafizik Eleştirisi*. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (16), 143-160.
- Ritter, Joachim. (2012). *Aristoteles ve Sokrates'ten Öncekiler*. Felsefe Arşivi 3: 1-15.
- Rorty, Richard (Ed.). (1967). *The Linguistic Turn: Essays In Philosophical Method*. University Of Chicago Press.
- Ross, David. (2011). *Aristoteles*. Ahmet Arslan (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rossi, Jean G.. (2001). *Analitik Felsefe*, Atakan Altınörs (Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Russell, Bertrand. (1903). *The Principles Of Mathematics*. London: George Allen & Unwin; Paperback Edn 1992, London: Routledge.
- Russell, Bertrand. (1904). *Meinong's Theory of Complexes and Assumptions*. Mind: 509-524.
- Russell, Bertrand. (1910–13). *Essays In Analysis*, D. Lackey (Ed.), London: George Allen & Unwin. Russell, B. A. W. And Whitehead, A. N. *Principia Mathematica*, Cambridge: Cambridge University Press, 3 Vols.
- Russell, Bertrand. (1911). *Le Réalisme Analytique*. Alındığı URL: <https://www.sofrphilo.fr/activites-scientifiques-de-la-sfp/conferences/grandes-conferences-en-telechargement/>. [Erişim:10.04.2022].
- Russell, Bertrand. (1959). *My Philosophical Development*, London: George Allen & Unwin.

- Russell, Bertrand. (1966). *Dünya Görüşüm*. Cenap Yılmaz (Çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Russell, Bertrand. (1972). *Mistisizm ve Mantık*. Aysel Usluata (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Russell, Bertrand. (1996a). *Dış Dünya Üzerine Bilgimiz* (2. Baskı). Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Russell, Bertrand. (1972). *Mistisizm ve Mantık*. Aysel Usluata (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Russell, Bertrand. (1996b). *Neden Hristiyan Değilim*. Ender Gürol (Çev.), İstanbul: İlke Kitap.
- Russell, Bertrand. (2013a). *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak ve Cenk Özdağ (Çev.), İstanbul: Alfa Basım.
- Russell, Bertrand. (2013b). *Anlam ve Doğruluk Üzerine*. Ezgi Ovat (Çev.), Ankara: İtlik Kitapları.
- Russell, Bertrand. (2015). *Gönderim Üzerine*. Alper Yavuz (Çev.), Felsefe Tartışmaları, (49).
- Russell, Bertrand. (2016). *Ana Hatlarıyla Felsefe*. Orhan Düz (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, Bertrand. (2019a). *Otobiyografi*. Halil Kayıkçı (Çev.), Ankara: İtlik Kitapları.
- Russell, Bertrand. (2019b). *Felsefe Sorunları* (2. Baskı). Vehbi Hacıkadıroğlu (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, Bertrand. (2020). *Felsefe Yapma Sanatı*. Halil Kayıkçı (Çev.), İstanbul: Profil Kitap.

- Russell, Bertrand. (2021). *İnsan Bilgisi: Kapsamı ve Sınırları*. Dilek Kadioğlu (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Salgar, Ercan. (2012). *Mantıkçı Pozitivistlerde Sınırlandırma Ayracı Olarak Doğrulanabilirlik. Dört Öge*, (2), 185-199.
- Salgar, Ercan. (2016). *Rudolf Carnap*. İstanbul: Otorite Kitap.
- Salgar, Ercan. (2018). *R. Carnap'ın "Geleneksel Metafizik" Eleştirisi ve "Metafizik" Anlayışı*. Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, (37), 119-137.
- Sezgin, Eylem. (2013). *Bertrand Russell'in Mantık Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Smith, J. F. (1985). *The Russell-Meinong Debate*. Philosophy and phenomenological research, 45(3), 305-350.
- Şulul, Cevher. (2003). *Metafiziğin Tarihsel Evrimi*. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, (11), 57-69.
- Tarhan, D. Ezgi. (2019). *Husserl Ve Frege'de Anlam Sorunu*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taşdelen, İskender. (2019). *Mantığın Gelişimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uygur, Nermi. (2014). *Bertrand Russell'in Doğruluk Anlayışı*. Felsefe Arşivi 0: 3-35.
- Yeşil, Mustafa. (2020). *Kategori ve Metafor*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Wittgenstein, Ludwig. (2006). *Felsefi Soruşturmalar*. Deniz Kanıt (Çev.), İstanbul: Totem Yayıncılık.
- Wittgenstein, Ludwig. (2017). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Oruç Aruoba (Çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.